

6/2/15

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOG-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

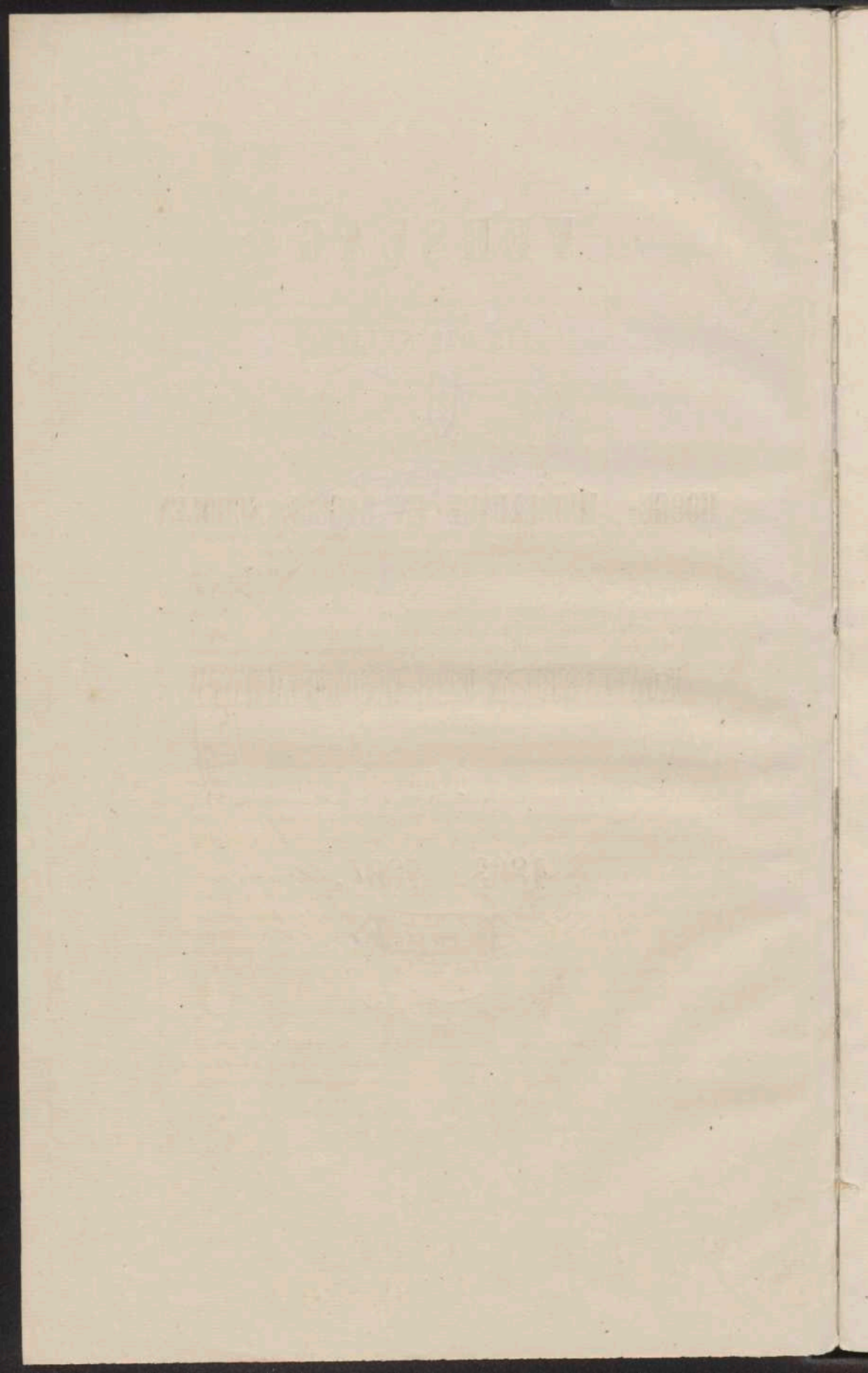
IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1863 — 1864.

INLEIDING.

Voor het eerst kon nu eene rubriek aan het middelbaar onderwijs worden gewijd. Met den 1sten Julij 1863 toch trad de wet van den 2den Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) in werking. Hetgeen tot uitvoering dier wet, zoo vóór als na dat tijdstip, tot aan het einde van het jaar is geschied, behoorde alzoo hier eene plaats te vinden. Wel heeft de Regering, bij de toelichting der Staatsbegrooting voor 1865, reeds eenige mededeelingen dienaangaande gedaan, maar niet zoo uitvoerig als in het jaarlijksch verslag omtrent den staat der scholen het geval schijnt te moeten zijn. Na de vermelding van hetgeen betreffende de aanvankelijke uitvoering der wet te zeggen was, schenen de mededeelingen omtrent die inrigtingen te moeten volgen, welke, reeds vroeger bestaande, onder het gebied dier wet zijn gekomen, zoo als de Delftsche Akademie, later door de Polytechnische School vervangen, de landhuishoudkundige school te Groningen, de inrigting voor onderwijs in koophandel en nijverheid te Amsterdam en de scholen voor de zeevaart. Achter deze scheen aan de berigten omtrent de gestichten voor doofstommen en blinden, krachtens de wet aan het toezigt op het middelbaar onderwijs onderworpen, aan de klinische scholen, de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen en de Rijksveearstenschool, mede, wat hare hoofdstrekking betreft, tot het middelbaar onderwijs behoorende, eene plaats toe te wijzen. Het onderwijs bij de zee- en landmagt werd geacht eigenaardig deze rubriek te kunnen sluiten.

Bij de inleiding van het verslag over 1861/62 werd melding gemaakt van den wensch des Ministers, voortaan, om de drie jaren, een algemeen overzicht van de ontwikkeling van het schoolwezen in dat tijdvak te geven en het eerste driejarig tijdvak met den 1sten Januarij 1861, tijdstip waarop de wet van den 13den Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) volledig in werking is gekomen, te doen beginnen. Aan dezen wensch is gevolg gegeven bij het nu aangeboden verslag, dat, wat het lager onderwijs betreft, meer speciaal 1863 behandelende, bij de hoofdpunten ook in eene vergelijking met de beide voorafgaande jaren treedt en een overzicht der drie jaren bevat.

Overigens komt het verslag, wat vorm en indeeling betreft, grootendeels met de vorige overeen. Bij de rubriek der bewaarscholen is, volgens vroegere toezegging, mededeeling gedaan der uitkomsten van het van Regeringswege ingestelde onderzoek naar den toestand dier inrigtingen te Amsterdam.

HOOGESCHOLEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

§ 1. COLLEGIËN VAN CURATOREN.

De vacature van curator aan de hoogeschool te Leiden is vervuld door de benoeming bij Koninklijk besluit van 24 Junij 1864, n°. 45, van den heer mr. R. J. C. METE-
LERKAMP.

Overigens hebben deze collegiën geene verandering ondergaan.

De heer mr. N. P. J. KIEN genoot het voorrecht op den 21 Maart 1864 de gedachtenis te vieren aan zijne vijf-en-twintigjarige werkzaamheid als burgemeester van Utrecht en bij gevolg als curator der hoogeschool aldaar.

§ 2. PERSONEEL DER HOOGLEERAREN.

De hoogeschool te Leiden had het verlies te betreuren van den hoogleeraar bij de geneeskundige faculteit dr. J. M. SCHRANT. Slechts anderhalf jaar mogt hij zijn ambt vervullen; door eene besmettelijke ziekte aangetast, bezweek hij op den 18den Maart 1864. In zijne plaats is bij Koninklijk besluit van 27 Mei 1864, n°. 146, de heer J. C. G. EVERS, med. doctor te 's Gravenhage, aangesteld, die op den 23sten September daaraanvolgende zijne betrekking aanvaardde na het houden eener redevoering over de waarde der ervaring aan het ziekbed voor de beoefening der geneeskunde.

Bij Koninklijk besluit van 17 Junij 1864, n°. 91, is op grond van zeventigjarigen onderdom het emeritaat verleend aan den hoogleeraar bij de regtsgeleerde faculteit te Leiden mr. H. COCK; in zijne vervanging was reeds voorzien door de benoeming bij Koninklijk besluit van 22 Maart 1864, n°. 40 van den heer mr. J. T. BUYS, hoogleeraar aan het atheneum te Amsterdam, die den 25sten Junij daaraanvolgende zijn ambt aanvaardde na het houden eener redevoering over het modern Staatsbegrip. De emeritus hoogleeraar dr. J. BAKE overleed den 26sten Maart 1864.

Het personeel der hoogleeraren aan de hoogeschool te Utrecht leed, door het overlijden van den hoogleeraar bij de letterkundige faculteit dr. S. KARSTEN op den 7den Mei 1864, een gevoelig verlies. Uitmuntende door geleerdheid, mogt hij bijna 25 jaren zich bij deze hoogeschool aan de beoefening der wetenschap wijden. Zijne plaats werd vervuld door de benoeming, bij Koninklijk besluit van 1 Julij 1864, n°. 55, van dr. H. VAN HERWERDEN, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage. De twee rustende hoogleeraren dezer hoogeschool TH. G. VAN LITH DE JEUDE en H. BOUMAN zijn beide overleden, eerstgenoemde den 23sten December 1863 en laatstgenoemde den 14den Mei 1864.

Te Groningen vond in het personeel der hoogleeraren geen verandering plaats.

§ 3. BESCHOUWINGEN OVER HET ONDERWIJS.

De tabel, als bijlage aan dit verslag gevoegd, bevat eene opgave van de gedurende den cursus 1863/64 gehouden collegiën en het daarbij aanwezig getal toehoorders. Nadere bijzonderheden zijn vermeld in het volgend overzicht.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

Te Leiden verschilden de collegiën eenigzins van die gedurende den cursus 1862/63. De hoogleeraar SCHOLTEN behandelde het tweede gedeelte der christelijke dogmatiek, benevens het Evangelie van JOHANNES, in plaats van de natuurlijke godgeleerdheid en de geschiedenis der nieuwere filosofie, welke het vorig jaar door hem gegeven zijn. Van de praktische godgeleerdheid werden door den hoogleeraar PRENS behandeld het hedendangsch kerkregt der Nederduitsch-Hervormde Kerk, en de gebruikelijke catechismus-prediking en hare methode; bovendien werden door hem wekelijks catechetische en homiletische oefeningen met de studenten gehouden. De hoogleeraar KUENEN hield collegiën over Christelijke zedekunde en de geschiedenis der boeken van het Oude Verbond; ten vorigen jare zijn door hem collegiën over kritiek en hermeneutiek van het Nieuwe Verbond en over de geschiedenis der Israëlitische godsdienst gegeven. De overige collegiën waren dezelfde. Bij een avondcollegie van den hoogleeraar RAUWHOFF zijn de Handelingen der Apostelen met de studenten van het tweede studiejaar kritisch nagegaan. Alleen bij de collegiën over Christelijke dogmatiek en exegese van het Nieuwe Verbond zijn responsiën gehouden.

Het candidaats-examen werd afgelegd door 22 studenten; 4 verkregen den eersten, 13 den tweeden en 5 den derden graad. Slechts één candidaat onderwierp zich aan het doctoraal examen en is toegelaten. Van de drie promotien, die alle met den hoogsten graad geschieden, vonden er twee plaats na verdediging van proefschriften in de nederlandsche taal geschreven; de derde op eene latijnsche dissertatie. Twee keeren geschiedde de verdediging privaot, eens publiek.

Het collegie over praktische godgeleerdheid aan de hoogeschool te Utrecht, vroeger door den hoogleeraar TER HAAR gegeven, is gedurende dezen cursus door den hoogleeraar VAN OOSTERZEE gehouden; overigens waren de collegien dezer faculteit nagenoeg dezelfde als het vorig jaar. Eenige duitsche en hongarsche studenten namen aan sommige der lessen deel. Door al de hoogleeraren zijn van tijd tot tijd responsien gehouden. De hoogleeraar DOEDES hield disputationen met studenten van het eerste en tweede studiejaar, en de hoogleeraar VAN OOSTERZEE een homiletisch privaotcollegie. Het getal candidaats-examens bedroeg 18; aan 6 studenten is de hoogste, aan 9 de tweede en aan 3 de derde graad toegokend. Vijf candidaten legden het doctoraal examen af. Er hadden 6 promotien plaats, alle met den hoogsten graad, waarvan 5 na openbare en 1 na private verdediging eener dissertatie; 4 dezer proefschriften waren in de nederlandsche en 2 in de latijnsche taal geschreven.

Aan de hoogeschool te Groningen is het collegie over encyclopaedie der godgeleerdheid gehouden door den hoogleeraar PAREAU; dat over exegese van het Nieuwe Verbond en over christelijke dogmatiek door den hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT.

Gedurende den vorigen cursus was het eerstgemeld collegie door den hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT, het tweede door den hoogleeraar MUURLING en het derde door den hoogleeraar PAREAU gegeven. Collegien over vaderlandsche kerkgeschiedenis en patristiek zijn bij gebrek aan toehoorders niet gehouden. De hoogleeraar MUURLING hield gedurende twee uren 's weeks een privaot collegie tot oefening in de exegese van het Nieuwe Verbond. Responsien vonden in den regel bij alle collegien plaats. Het getal candidaats-examens bedroeg 11, waarvan 2 met den eersten, 6 met den tweeden en 3 met den derden graad; één candidaat legde het doctoraal examen af. Drie promotien vonden plaats, alle met den eersten graad en na openbare verdediging van in de nederlandsche taal geschreven proefschriften.

b. *Faculteit der rechtsgeleerdheid.*

Te Leiden zijn de collegien over encyclopaedie van het regt en over handelsregt van den hoogleeraar DE WAL, gedurende den cursus 1863/64, na zijn terugkeer van verlof, weder geregeld door hem gegeven. Het collegie over strafregt van den hoogleeraar COCK is bij gemis aan toehoorders niet gehouden. Bij de collegien van den hoogleeraar VISSERING hadden geen responsien plaats; bij die van den hoogleeraar DE WAL alleen tot verduidelijking van het behandelde onderwerp; door de beide overige hoogleeraren dezer faculteit zijn geregeld responsien gehouden. Door den hoogleeraar VAN BONEVAL FAURE is wokedijks een pleitcollegie gegeven. Onder den hoogleeraar GOUDSMIT geschiedde elke week eene verklaring eener moeilijke pandectenplaats, op schrift door een der studenten bewerkt.

Door 59 studenten is het candidaats-examen afgelegd; 8 verwierven den eersten; 29 den tweeden en 18 den derden graad; de overige 4 zijn afgewezen. Aan het doctoraal examen hebben zich 44 candidaten onderworpen, van welke 7 zijn afgewezen. Van de 38 promotien hadden er 18 plaats na verdediging van proefschriften, 20 op stellingen. Slechts één proefschrift is in de latijnsche taal geschreven; bij 17 is het nederlandsch gebezigd. Zestien maal geschiedde de verdediging in het openbaar, 22 maal privaot. Dertien maal werd bij de promotie de hoogste, 16 maal de tweede en 9 maal de derde graad toegekend. Een candidaat, die na het afleggen van het doctoraal examen den graad van doctor wenschte te verkrijgen, is afgewezen wogens onvoldoende verdediging zijner stellingen.

Te Utrecht waren de collegien nagenoeg dezelfde van den vorigen cursus. De hoogleeraar FRUIN behandelde éénmaal 's weeks moeilijke vragen van burgerlijk en handelsregt met meer gevorderden; onder zijne leiding hadden er des avonds om de veertien dagen praktische oefeningen in de burgerlijke regtsvordering plaats. Naar aanleiding van schriftelijke opstellen zijn disputationen onder leiding van den hoogleeraar VREEDE gehouden. Van de 32 candidaats-examens werd bij 6 de hoogste graad, bij 14 de tweede en bij 12 de derde graad verleend. Van de 24 candidaten werden bij het doctoraal

examen 3 afgewezen. Het getal promotien bedroeg 24, namelijk 6 met den hoogsten, 13 met den tweeden en 5 met den derden graad; 10 der promotien vonden plaats op theses; van de overige geschiedden 7 na openbare en 7 na private verdediging van dissertation in de nederlandsche taal geschreven.

Het collegie van den hoogleeraar GRATAMA over strafvordering en dat over statistiek van den hoogleeraar TELLEGEN, ten vorigen jare bij de hoogeschool te Groningen niet gegeven, zijn gedurende den cursus 1863/64 gehouden; daarentegen bleef het collegie over volkenregt van laatstgenoemde achterwege. Overigens waren de collegien dezelfde als het vorig jaar. Onder leiding der hoogleeraren PHILIPSE, GRATAMA en DIEPHUIS zijn disputationen gehouden. Het getal candidaatsexamens bedroeg 14; op 3 is de eerste, op 7 de tweede en op 3 de derde graad verleend; ééne afwijzing vond plaats. Elf doctorale examens werden afgelegd. Het getal promotien bedroeg 8, waarvan 7 op theses en ééne na private verdediging eener dissertatie in de nederlandsche taal geschreven. Op 2 promotien is de hoogste, op 2 de tweede en op 4 de laagste graad toegekend.

c. Faculteit der geneeskunde.

De lessen waren aan de hoogeschool te Leiden ongeveer dezelfde als gedurende den cursus 1862/63. Bij alle zijn responsien gehouden. Tien studenten legden het candidaatsexamen af; 3 hunner verwierven den hoogsten, 4 den tweeden en 3 den derden graad. Het doctoraal examen in de geneeskunde werd afgelegd door 13 studenten, van welke 2 vroeger afgewezen waren. Het getal promotien in de geneeskunde bedroeg 10, namelijk 7 met den eersten, 2 met den tweeden en 1 met den derden graad; zij geschiedden alle na verdediging van academische proefschriften in de nederlandsche taal geschreven, waarvan 2 publiek en 8 privaet. Zes doctoren in de geneeskunde promoveerden in de verloskunde en 5 in de heilkunde; alle op theses; een graad werd daarbij niet toegekend. Op het doctoraal examen in de verloskunde vonden twee afwijzingen plaats: één der afgewezenen werd later tot de promotie toegelaten. Een in het buitenland gepromoveerde meldde zich aan tot het houden van een nader examen, doch werd afgewezen.

Te Utrecht waren de collegien dezelfde als het vorig jaar, behalve dat een toen achterwege gebleven collegie over geregtelijke geneeskunde van den hoogleeraar DONDERS gedurende den cursus 1863/64 gehouden is.

Bij al de lessen is de nederlandsche taal gebezigd, behalve bij die in oogheilkunde, waar op verlangen der toehoorders, voor een deel vreemdelingen, ook wel de fransche en hoogduitsche taal gebruikt is. In het onderzoeken en behandelen van ziekten, alsmede in de zoogenaamde receptenkunst, zijn dagelijks oefeningen gehouden.

Oefeningen in mikroskopie en proefondervindelijke physiologie hebben plaats gehad onder medewerking van den lector dr. P. Q. BRONGGEEST; in ophthalmoskopie, het bepalen der refractie-anomalien en oogoperatie op het lijk en het phantome, hoofdzakelijk onder leiding van dr. SNELEN. Dr. BRONGGEEST gaf bovendien nog lessen over het methodisch onderzoek der verschijnselen en verrigtingen van het gezonde ligchaam, als inleiding eener objectieve diagnostiek van ziekten. Bijzondere belangstelling in de physiologie werd, volgens het verslag van curatoren, ook betoond door de studenten in de wis- en natuurkunde. Het getal afgelegde candidaatsexamens bedroeg 14, waarvan 5 met den hoogsten, 6 met den tweeden en 3 met den derden graad. Van de 19 doctorale examens waren er 6 in de geneeskunde, 10 in de verloskunde en 3 in de heilkunde; op de anatomische demonstratie zijn 2 doctorandi afgewezen. Vijf promotien in de geneeskunde vonden plaats, 2 met den hoogsten en 3 met den tweeden graad; alle na private verdediging eener in de nederlandsche taal geschreven dissertatie. In de heilkunde geschiedden 3 promotien, alle met den tweeden graad; in de verloskunde 10, waarvan 3 met den hoogsten, 4 met den tweeden en 3 met den derden graad. Twee in het buitenland gepromoveerden legden met goed gevolg een nader examen af.

De collegien te Groningen waren dezelfde als gedurende den vorigen cursus. Negen studenten legden het candidaatsexamen af, van welke 7 den hoogsten, 1 den tweeden en 1 den derden graad verwierven. Het doctoraal examen werd door 5 candidaten afgelegd, die alle tot de promotie zijn toegelaten. Zes promotien in de geneeskunde, 2 na openbare en 4 na private verdediging van dissertation in de nederlandsche taal geschreven, hadden plaats; op 2 is de hoogste, op 1 de tweede en op 3 de derde graad verworven. In de verloskunde geschiedden 4 promotien, alle op theses; 2 met den hoogsten, 1 met den tweeden en 1 met den derden graad; in de heilkunde vond slechts eene promotie met den tweeden graad plaats na verdediging van stellingen.

d. *Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen.*

Wegens de benoeming van den hoogleeraar BIERENS DE HAAN hebben de collegien over de wiskunde aan de hoogeschool te Leiden eenige uitbreiding bekomen. De hoogleeraar RIJKE gaf een ten vorigen jare niet gehouden collegie over meteorologie; de hoogleeraar VAN DER BOON MESCH over physiologische scheikunde. Overigens bleven de collegien dezelfde als gedurende den cursus 1862/63. Bij alle lessen is steeds gerespondeerd, met uitzondering van die over anthropologie. De lessen over praktische sterrekunde van den hoogleeraar KAISER bestaan in eene historisch-kritische beschouwing van verschillende deelen der wetenschap. Elk jaar worden nieuwe onderwerpen behandeld. Onder leiding van den hoogleeraar RIJKE is een dispuutcollegie gehouden en hebben zes studenten zich in het nemen van proeven zeer vlijtig geoefend. De openbare lessen in de landhuishoudkunde van den hoogleeraar VAN DER BOON MESCH zijn door 380, die over technologische scheikunde door 361 personen bijgewoond. Onder zijne leiding hebben zich dagelijks 30 studenten, 7 pharmaceuten en 3 aanstaande fabrikanten in het laboratorium met scheikundige onderzoekingen bezig gehouden. De adasistent dr. T. MONDERMAN gaf aan eenige studenten onderwijs in physiologische scheikunde. Onder den hoogleeraar SURINGAR vonden praktische oefeningen in mikroskopie, botanische excursien en het determineren van planten plaats. De graad van candidaat, voorbereidende tot de studie der geneeskunde, is aan 9 studenten verleend, van welke 1 den hoogsten, 4 den tweeden en 4 den derden graad verwierven. Vijf studenten legden het doctoraal examen af. Eene promotie vond plaats met den hoogsten graad na openlijke verdediging van een in de nederlandsche taal geschreven proefschrift. De graad van doctor in wis- en natuurkunde werd bovendien eens honoris causa verleend.

Te Utrecht is het ten vorigen jare door den hoogleeraar HOEK gehouden collegie over beginselen der wiskunde door den hoogleeraar BUYS BALLOT gegeven. Het collegie over physiologische scheikunde van den hoogleeraar MULDER bleef achterwege, als ook dat over de natuurlijke gesteldheid van Nederlandsch Indie van den hoogleeraar MIQUEL. Overigens waren de lessen dezelfde als het vorig jaar. Responsien zijn gehouden door de hoogleeraren VAN REES, BUYS BALLOT en MIQUEL, door den laatste alleen bij de botanische lessen. Aan de candidaten in de wis- en natuurkunde is door den hoogleeraar VAN REES gelegenheid gegeven, zich in het gebruik der physische instrumenten te oefenen. Onder de leiding van den hoogleeraar HARTING zijn in het gezelschap » *Natura dux nobis et auxpex* » stellingen verdedigd, benevens lezingen en mondelinge voordragten over onderwerpen uit de geheele natuurwetenschap gehouden; voorts vonden onder genoemden hoogleeraar praktische oefeningen in het laboratorium voor vergelijkende ontleedkunde plaats. De hoogleeraar BUYS BALLOT heeft met sommige studenten over variatie-rekening en natuurkundige onderwerpen afzonderlijke gesprekken gehouden. Onder den hoogleeraar MIQUEL vonden mikroskopisch-botanische oefeningen en demonstratiën in den hortus en het botanisch museum plaats. Het getal candidaatsexamens, voorbereidende tot de studie der geneeskunde bedroeg 14, waarbij aan 4 studenten de hoogste, aan 5 de tweede en aan 4 de derde graad is verleend; ééne afwijzing vond plaats. Het candidaatsexamen voorbereidende tot het doctoraal in wis- en natuurkunde is afgelegd door 5 studenten, van welke 1 den hoogsten en 4 den tweeden graad bekwamen. Doctorale examens vonden geen plaats. Het getal promotien bedroeg 2, ééne met den hoogsten en ééne met den tweeden graad, beide na private verdediging eener in de nederlandsche taal geschreven dissertatie. Door den hoogleeraar MIQUEL zijn ook voor niet-studerenden voorlezingen over landhuishoudkunde gehouden, welke gemiddeld door 40 personen werden bijgewoond.

De collegien te Groningen waren dezelfde als de ten vorigen jare gegevene. Door al de hoogleeraren zijn responsien gehouden. De lessen van de hoogleeraren VAN HALL en VAN KERCKHOFF werden, behalve door de op de tabel vermelde studenten, nog door 15 pharmaceuten bijgewoond. Twee pharmaceuten namen ook deel aan de lessen over proefondervindelijke natuurkunde van den hoogleeraar J. W. ERMERINS. Het collegie over technologische scheikunde van den hoogleeraar VAN KERCKHOFF was publiek. Gedurende de zomermaanden vonden éénmaal 's weeks botanische excursien onder den hoogleeraar VAN HALL plaats. Behalve de collegien hielden de hoogleeraren J. W. ERMERINS, CL. MULDER en VAN KERCKHOFF praktische oefeningen met de studenten. Laatstgenoemde gaf bovendien een privaat collegie tot oefening in het houden van mondelinge voordragten. Het getal candidaatsexamens voorbereidende tot de studie in de geneeskunde was 13, waaronder 2 afwijzingen; 2 verkregen den eersten, 3 den tweeden

en 6 den derden graad. Candidaatsexamens voorbereidende tot het doctoraal werden door 3 studenten, alle met den eersten graad, afgelegd. Eene promotie vond plaats na private verdediging van een in het nederlandsch geschreven akademisch proefschrift; de hoogste graad werd daarbij toegekend.

e. *Faculteit der wijsbegeerte en letteren.*

Te Leiden bleef het collegie van den hoogleeraar DE VRIES over praktische stijloefeningen achterwege. De geschiedenis der middeleeuwen is door den hoogleeraar DOZIJ niet behandeld. Overigens bleven de collegien onveranderd. Behalve door de hoogleeraren DOZIJ en FRUIN in hunne collegien over algemeene en nederlandsche geschiedenis, zijn bij alle lessen responsien gehouden. Het candidaatsexamen voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid en regtsgeleerdheid werd afgelegd door 81 studenten, van welke 28 zijn afgewezen; van de overige verwierven 6 den hoogsten, 21 den tweeden en 26 den derden graad. Het getal candidaatsexamens voorbereidende tot het doctoraal bedroeg twee, beide met den tweeden graad. Drie candidaten legden het doctoraal examen af; één is afgewezen. Drie promotien vonden plaats, alle met den eersten graad, na openlijke verdediging van in het latijn geschreven proefschriften.

Te Utrecht zijn door den hoogleeraar MILLIES behalve de ten vorigen jare gehouden collegien nog eene inleiding tot de schriften des Ouden Verbonds en een cursorisch collegie over het Oude Verbond gegeven. Het collegie over de geschiedenis der middeleeuwen en der Grieken van den hoogleeraar ROVERS verving de door hem gedurende den cursus 1862/63 gegeven lessen over de romeinsche geschiedenis; hij gaf bovendien nog een het vorig jaar niet gehouden collegie over de grieksche historiographie. Overigens vonden geene veranderingen in de collegien plaats. Dispuut- en andere oefeningen zijn onder de leiding der hoogleeraren KARSTEN en ROVERS gehouden; daarenboven was een publiek dispuut aan de philologie gewijd. Het getal candidaatsexamens voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid en regtsgeleerdheid bedroeg 72; op 5 is de hoogste, op 29 de tweede en op 28 de derde graad verleend; 10 studenten zijn afgewezen. Voorbereidende tot het doctoraal zijn 6 candidaatsexamens afgelegd; aan één student werd de tweede, aan 4 de derde graad toegekend; ééne afwijzing vond plaats. Het getal doctorale examens was 2; dat der promotien 1, in het openbaar met den hoogsten graad op eene in het latijn geschreven dissertatie.

De collegien te Groningen bleven nagenoeg dezelfde als het vorig jaar; de nieuw benoemde hoogleeraar VAN DER WIJCK gaf de collegien over logica en metaphysica van wijlen den hoogleeraar DE GREUVE. Onder den hoogleeraar FRANCKEN is een latijnsch dispuut gehouden. Het getal candidaatsexamens voorbereidende tot de studie in de godgeleerdheid en regtsgeleerdheid bedroeg 18, waaronder twee afwijzingen; op één examen is de hoogste, op 7 de tweede en op 8 de derde graad toegekend. Een doctoraal examen vond plaats. Candidaatsexamens in de letteren en promotien zijn niet geschied.

§ 4. STUDENTEN. (*)

De berigten omtrent vlijt, vorderingen en gedrag der studenten luiden over 't algemeen gunstig. Het getal der aan de hoogeschoolen ingeschrevenen op den 31sten December 1863 is vermeld in de volgende tabel:

FACULTEITEN.	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	studerende.		studerende.		studerende.		
Godgeleerdheid.	106	7	177	8	53	1	352
Regtsgeleerdheid	282	24	191	14	56	1	568
Geneeskunde	108	16	56	3	61	"	244
Wis- en natuurkunde.	15	"	19	"	10	1	45
Letteren	26	6	15	"	3	6	56
Totaal	537	53	458	25	183	9	1265
Algemeen totaal.	590		483		192		1265

(*) Ten gevolge van verkeerde opgaven van curatoren der hoogeschool te Leiden is het getal studenten aan die inrigting en dus ook aan alle hoogeschoolen te zamen op bladz. 6 van het vorig verslag onjuist vermeld. Daardoor is eveneens de vergelijking tusschen het getal studenten in de jaren 1861 en 1862 fantief. De volgende opgaaf strekke tot verbetering.

Getal studenten aan de hoogeschoolen op 31 December 1862 ingeschreven.

FACULTEITEN.	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	studerende.		studerende.		studerende.		
Godgeleerdheid.	109	13	193	5	58	"	378
Regtsgeleerdheid	266	17	182	9	64	"	538
Geneeskunde	89	25	60	4	60	"	238
Wis- en natuurkunde.	19	"	13	1	7	"	40
Letteren	24	4	15	"	4	"	47
Totaal	507	59	463	19	193	"	1241
Algemeen totaal.	566		482		193		1241

Eene vergelijking van het getal studenten op den 31sten December 1862 en 1863 geeft de volgende uitkomsten.

Leiden. Het getal op laatstgenoemd tijdstip ingeschrevenen, bedroeg 24 meer dan in 1862. Het getal der elders studerende was 6 minder, zoodat eene vermeerdering van 30 der werkelijk aan deze hoogeschool studerende op te merken valt. Toename vond plaats voor zooveel laatstgenoemden betreft bij de rechtsgeleerde faculteit met 16, bij de geneeskundige met 19 en bij de letterkundige met 2; die der godgeleerdheid verminderde met 3 en die der wis- en natuurkunde met 4. Het getal elders studerende nam toe bij de rechtsgeleerde faculteit met 7 en bij die der letteren met 2, doch verminderde bij de godgeleerde faculteit met 6, en bij de geneeskundige met 9.

Utrecht. In 't geheel was in 1863 één student meer ingeschreven dan in 1862; het getal werkelijk aan deze hoogeschool studerende was 5 minder, dat der elders studerende, doch aldaar ingeschrevenen, 6 meer. Vermeerdering voor eerstgenoemden vond plaats bij de rechtsgeleerde faculteit met 9 en bij die der wis- en natuurkunde met 6; vermindering bij die der godgeleerdheid met 16 en bij die der geneeskunde met 4; de letterkundige faculteit bleef onveranderd.

Groningen. Het aantal ingeschrevenen bedroeg één minder dan in 1862. Dat der werkelijk aan deze hoogeschool studerende was 10 minder, dat der elders studerende doch alhier ingeschrevenen 9 meer. Voor eerstgenoemden vond vermeerdering plaats bij de geneeskundige faculteit met 1 en bij de wis- en natuurkundige met 3; vermindering daarentegen bij de godgeleerde faculteit met 5, bij de rechtsgeleerde met 8 en bij de letterkundige met 1. In 1862 zijn geen elders studerende, doch alhier ingeschrevenen vermeld, thans zijn er voor deze categorie bij de godgeleerde, rechtsgeleerde en wis- en natuurkundige faculteiten elk 1, en bij die der letterkunde 6 studenten opgegeven.

Aan de drie hoogescholen te zamen zijn 24 studenten meer ingeschreven dan in 1862. Het getal der elders studerende, doch aan een dezer inrigtingen ingeschrevenen bedroeg 87, dus 9 meer, zoodat werkelijk aan de hoogescholen 1178 jongelieden, dat is 15 meer dan in 1862 studeerden. Vermeerdering vond plaats bij de rechtsgeleerde faculteit met 17; bij de geneeskundige met 16, bij de wis- en natuurkundige met 5 en bij de letterkundige met 1; vermindering bij de faculteit der godgeleerdheid met 24. Indien de elders studerende mede in aanmerking worden genomen, dan valt op vermeerdering te wijzen bij de rechtsgeleerde faculteit met 30, bij de geneeskundige met 6, bij de wis- en natuurkundige met 5 en bij de letterkundige met 9; op vermindering bij de godgeleerde faculteit met 26.

Eene zamenvatting van hetgeen hierboven omtrent de afgelegde examens en promotien bij de onderscheidene faculteiten aan de drie hoogescholen is medegedeeld, geeft de volgende uitkomsten.

Te Leiden bedroeg het getal candidaatsexamens 183, waaronder 32 afwijzingen; op de overige is 22 malen de eerste, 73 malen de tweede en 57 malen de derde graad toegekend; 66 candidaten legden het doctoraal examen af, van welke 8 met ongunstig gevolg. Het cijfer der candidaatsexamens bedroeg dus 28 meer en het getal afwijzingen 8 meer dan het vorig jaar; het getal doctorale examens was 25 minder en dat der afwijzingen 2 minder dan gedurende den cursus 1862/63.

Te Utrecht zijn 161 candidaatsexamens, waaronder 12 met ongunstig gevolg, afgelegd. Op 27 examens is de hoogste, op 68 de tweede en op 54 de derde graad verleend. Het getal doctorale examens was 50, waaronder 2 afwijzingen. Op vermindering valt dus sedert het vorig jaar te wijzen voor de candidaatsexamens met 2 en voor de daarbij plaats gehad hebbende afwijzingen met 11; op vermeerdering bij de doctorale examens met 2.

Het getal candidaatsexamens te Groningen was 68, waaronder 5 afwijzingen; 18 studenten verwierven den eersten, 24 den tweeden en 21 den derden graad. Doctorale examens werden door 18 candidaten afgelegd. De candidaatsexamens waren dus 4 minder en de doctorale examens 9 minder in getal dan gedurende den cursus 1862/63. Het getal afwijzingen voor eerstgenoemde was 6 minder; laatstgenoemde examens waren dit jaar alle voldoende.

Aan de drie hoogescholen te zamen vonden 412 candidaatsexamens plaats, dus 12 meer dan gedurende 1862/63. Aan 67 studenten werd de hoogste, aan 165 de tweede en aan 131 de laagste graad verleend; 49 examens, dus 9 minder dan in 1862, waren onvoldoende. Het getal doctorale examens was 131, dus 32 minder dan het vorig jaar, het getal afwijzingen daarbij 10, dus 4 minder.

Te Leiden geschieden 56 promotien, dus 30 minder dan gedurende den cursus 1862/63. Op 27 is de hoogste, op 18 de tweede en op 10 de derde graad verleend; bij de hieronder begrepen elf promotien in heel- en verloskunde werd geen graad toegekend. Bovendien is nog één student bij de promotie afgewezen. Op theses vonden 31 promotien plaats; de overige 35 geschieden op dissertatien, waarvan 30 in de nederlandsche en 5 in de latijnsche taal. Sedert het vorig jaar is het getal promotien aan deze hoogeschool alleen toegenomen in de godgeleerdheid, namelijk met 2; bij de overige faculteiten, behalve de letterkundige waar het getal hetzelfde bleef, bedroeg het minder, namelijk bij de regtsgeleerde 2, bij de geneeskundige in de geneeskunde 2, in de verloskunde 13 en in de heekunde 11, en bij de wis- en natuurkundige 4.

Het getal promotien te Utrecht bedroeg 51; waarvan 19 met den hoogsten, 24 met den tweeden en 8 met den derden graad; 23 geschieden op theses en 28 op dissertatien, waarvan 3 in de latijnsche en de overige in de nederlandsche taal geschreven waren; 13 waren publiek en 38 privaet. Het getal promotien nam sedert het vorig jaar toe met 8, namelijk bij de godgeleerde en regtsgeleerde faculteit elk met 5 en bij de geneeskundige in de verloskunde met 6; vermindering vond daarentegen plaats bij de geneeskundige faculteit in de geneeskunde met 7 en in de heekunde met 1; bij de overige faculteiten bleef het getal promotien onveranderd.

Te Groningen geschieden 23 promotien, dus 12 minder dan het vorig jaar. Vermindering vond plaats bij de regtsgeleerde faculteit met 9, bij de geneeskundige in de geneeskunde met 1, en in de heekunde met 3, en bij de letterkundige met 1; vermeerdering daarentegen bij de geneeskundige faculteit in de verloskunde met 1 en bij de wis- en natuurkundige met 3; het getal promotien bij de godgeleerde faculteit bleef onveranderd.

Aan de drie hoogescholen te zamen bedroeg het getal promotien 140, waarvan 12 in de godgeleerdheid, 70 in de regtsgeleerdheid, 21 in de geneeskunde, 20 in de verloskunde, 9 in de heekunde, 4 in de wis- en natuurkunde en 4 in de wijsbegeerte en letteren; 66 promotien geschieden op theses en 74 op dissertatien, waarvan 8 in de latijnsche en 66 in de nederlandsche taal.

Het geheele getal promotien was 34 minder dan het vorig jaar. Vermindering vond plaats bij de faculteit der regtsgeleerdheid met 6, bij die der geneeskunde in de geneeskunde met 10, de verloskunde met 4, en de heekunde met 17, bij die der wis- en natuurkunde met 3 en bij die der wijsbegeerte en letteren met 1; alleen bij de godgeleerde faculteit bedroeg het getal promotien 7 meer. Van de 74 promotien op dissertatien waren er 41 publiek en 33 privaet.

Nog is melding te maken van de uitreiking van medailles door den Koning uitgelooft voor de beste antwoorden op prijsvragen door de onderscheidene faculteiten der Leidsche hoogeschool uitgeschreven.

De faculteit der godgeleerdheid schreef eene prijsvraag uit, waarop twee antwoorden zijn ingekomen: het eene van den candidaat in de godgeleerdheid te Leiden A. B. VAN DER VIES, 't welk met eene gouden medaille bekroond is; het andere van den candidaat in de godgeleerdheid te Utrecht W. C. VAN MANEN, 't welk loffelijk is verneld.

De faculteit der regtsgeleerdheid ontving twee antwoorden op de tweede der door haar gestelde vragen. Aan den schrijver van een dezer antwoorden, den candidaat in de regten te Groningen P. J. VAN SWINDEREN, is eene zilveren medaille toegekend.

Op de door de faculteit der geneeskunde uitgeschreven vraag kwam één antwoord in van den student in de medicijnen te Utrecht W. RIVE, 't welk met de gouden medaille bekroond is.

Van de twee door de letterkundige faculteit uitgeschreven prijsvragen is slechts ééne beantwoord, namelijk door H. J. POLAK, student in de letteren te Leiden, die daarvoor eene loffelijke vermelding verkreeg.

De prijsvragen der wis- en natuurkundige faculteit bleven onbeantwoord.

De 15 Rijksbeurzen en de vicarij-inkomsten door het Rijk te begeben, zijn genoten door 8 studenten te Leiden, 7 te Utrecht, 4 te Groningen en 1 te Amsterdam. Van hen studeerden 15 in de godgeleerdheid, 2 in de regtsgeleerdheid, 2 in de geneeskunde en 1 in de wis- en natuurkunde.

§ 5. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

De bibliotheek te Leiden is met vier à vijf honderd nummers vermeerderd, van welke ongeveer een honderdtal door schenking verkregen zijn. De alphabetische catalogus is voltooid. Met de verbouwing der lokalen is voortgegaan. De groote boekenzalen zijn half afgewerkt; de kamer voor den tweeden bibliothecaris en die voor de handschriften

achtereenvolgens voltooid, voldoen aan hare bestemming; de kamer van den eersten bibliothecaris zou onder handen genomen worden, zoodra dit vertrek, tijdelijk als leeskamer gebruikt, ontruimd werd; de eigenlijke leeskamer was nog niet gereed; met de aanschaffing van het noodige mobiliair hield men zich onledig. Door curatoren is tot amanuensis der bibliotheek benoemd dr. W. N. DU RIEU. De verzameling handschriften is niet vermeerdert. Het zesde deel van het Lexicon Geographicum van wijlen den hoogleeraar JUYNBOLL zag het licht, zoodat dit werk voltooid is. Dr. M. J. DE GOEJE leverde twee memorien betreffende de verovering van Syrie door de Arabieren, en dr. P. DE JONG gaf het eerste deel der Monhtabih van ad-Dsahabi in het licht. Het derde deel der Anecdota Syriaca van dr. LAND was ter perse en dat van den catalogus der Oostersche handschriften voor de helft afgedrukt.

De voorgenomen vergrooting der Utrechtsche bibliotheek is aanbesteed. Door curatoren is het verlangen naar aanzienlijker subsidie tot het aanschaffen van boekwerken te kennen gegeven. Bepaaldelijk waren de oostersche letterkunde des Ouden Verbonds, de geschiedenis der godsdienst en de grieksche en latijnsche letteren onvoldoende vertegenwoordigd. Een der curatoren schonk eene keurige verzameling werken betreffende Aegyptologie; de weduwe van den hoogleeraar ACKERSDICK eene verzameling aantekeningen van statistischen, historischen en juridischen aard, benevens kaarten en eenige zeldzame boekwerken.

Het nieuwe bibliotheekgebouw te Groningen is, behoudens eenige werkzaamheden van ondergeschikt belang, voltooid. De boeken zouden echter eerst in 1865 derwaarts worden overgebracht, omdat eene vroegere plaatsing in een nieuw gebouw niet wenschelijk scheen.

In het akademisch ziekenhuis te Leiden zijn op de mannenkliniek van den hoogleeraar SURINGAR behandeld 63 lijdens, van welke 33 geheel, 26 gedeeltelijk hersteld en 4 overleden zijn. Op de vrouwenkliniek van den hoogleeraar SCHRANT, na wiens dood de hoogleeraar SURINGAR het toezigt op zich nam, zijn 60 lijdens behandeld, van welke 10 overleden. Op de heilkundige kliniek van den hoogleeraar SIMON THOMAS waren 76 lijdens, van welke 31 operaties hebben ondergaan. Het aantal verlossingen op de kraamzaal, onder leiding van den hoogleeraar SIMON THOMAS, bedroeg 77, waarvan 18 met kunsthulp. Van de polykliniek voor mannen en kinderen beneden 16 jaren, onder toezigt van den hoogleeraar SCHRANT, kan, ten gevolge van diens overlijden, geene opgave worden verstrekt. Het aantal patienten bij de heilkundige polykliniek van den hoogleeraar KRIEGER bedroeg 772. Onder toezigt van den hoogleeraar SIMON THOMAS geschieden 246 verlossingen aan huis, waarvan 65 met kunsthulp. Van de polykliniek van denzelfden hoogleeraar voor vrouwen en kinderen werd een groot gebruik gemaakt; aan 17 vrouwen en 173 kinderen is geneeskundige hulp verstrekt. Ook bood deze inrigting den studenten gelegenheid zich te oefenen in het vaccineren, welke kunstbewerking bij 34 kinderen met goed gevolg werd verrigt.

De zaak van het nosocomium vorderde ook in dezen cursus weinig; de briefwisseling tusschen de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Finantien had aan het einde van het studiejaar nog niet tot het opheffen van gerezen moeilijkheden geleid.

De verzamelingen van pathologische praeparaten en instrumenten zijn goed onderhouden, die van verloskundige werktuigen is met eenige voorwerpen vermeerdert. Van den directeur van het anatomisch kabinet werd de klacht vernomen, dat het aantal beschikbare lijken te gering was voor de demonstraties, en dat de praktische oefeningen daaronder leden. Gedurende den cursus 1863/64 is een begin gemaakt met eene nieuwe beschrijving en het catalogiseren der voorwerpen dezer verzameling, en is de afdeeling »zieke schedels" ten einde gebracht. Voor zoover daartoe tijd beschikbaar is, zou daarmede geregeld worden voortgegaan. De lijkopeningen door den hoogleeraar BOOGAARD ten dienste van het onderwijs in de pathologische ontleeskunde en ter verrijking der verzameling verrigt, waren 131 in getal. Onder de belangrijkste aanwinsten van het Kabinet behooren een volledig photographisch toestel, een dynamometer van REGNIER en een arm en been à la DUCHENIER.

Het ziekenhuis te Utrecht bleef nog in denzelfden toestand. Het plan tot opbouw van een nieuw gemeentelijk ziekenhuis, waarmede curatoren zich hadden vereenigd voor zooveel het gedeelte betreft waarbij de hoogeschool voornamelijk belang heeft, is omgewerkt, en op nieuw aan de goedkeuring van genoemd collegie onderworpen. Het aantal lijdens op de stationaire kliniek en op de polykliniek bedroeg ongeveer twaalf honderd. De verzameling van heel- en verloskundige werktuigen was in goeden staat; eenige nieuwe, vooral chirurgische instrumenten, zijn aangeschaft. Met den bouw van een nieuw physiologisch laboratorium kon bij gebrek aan terrein nog geen aanvang worden gemaakt. Het neder-

landsch gasthuis voor ooglijders, tevens dienstbaar aan het onderwijs, liet volgens curatoren niets te wenschen over. Alle hulpmiddelen zijn aanwezig: 1418 lijders werden behandeld. De toestand van het anatomisch museum, van de verzameling van ontleed- en ziektekundige voorwerpen en de noodige instrumenten was voldoende; die van de lokalen gebrekkig. De plannen tot verbetering zouden weldra worden uitgevoerd.

Te Groningen werd een ontwerp voor een nieuw physiologisch laboratorium gereed gemaakt.

Gunstig luiden de berichten omtrent de natuurkundige kabinetten aan de drie hoogeschole. Te Leiden was inzonderheid het aantal studenten, die zich in het kabinet praktisch in de natuurkunde oefenden, zeer toegenomen. De assistent bij deze inrigting, dr. L. C. LEVOIR, benoemd tot leeraar aan de Polytechnische School, werd vervangen door dr. F. VAN CALKER.

De laboratoria voor de scheikunde beantwoorden voldoende aan de behoefte. De benoeming van den assistent te Leiden dr. R. S. TJADEN MODDERMAN tot leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem had zijn ontslag bij de hoogeschool ten gevolge; hij werd vervangen door dr. C. C. J. TERLINK.

Het collegie over scheikunde toegepast op fabriekwezen werd door den hoogleeraar VAN DER BOON MESCH geregeld gegeven en door ruim 360 toehoorders bijgewoond.

Door den hoogleeraar KAISER en de beide aan de Leidsche sterrewacht verbonden observatoren zijn belangrijke waarnemingen verrigt, waaronder voornamelijk de plaatsbepaling der fundamentele sterren in den geest van BESSEL en STRUVE.

De verbouwing van het groote spiritusmagazijn in het museum van natuurlijke historie te Leiden is voltooid. In de verschillende afdelingen van het museum zijn de werkzaamheden geregeld voortgezet, met uitzondering van die der preparateurs VERSTRAATEN en BLOMMESTEIN, die door ongesteldheid daarin herhaaldelijk verhinderd werden. De afdeling voor de mineralen is verrijkt met de geologische verzameling dusverre in het Paviljoen bij Haarlem bowaard. Met de verschikking van een groot gedeelte der vogels is een aanvang gemaakt en ten behoeve der insecten-verzameling zijn onderscheidene kasten vervaardigd. De verzameling van voorwerpen op spiritus heeft mede eene herziening ondergaan. Al de flesschen, waarin de spiritus bleek verdampt te zijn, werden aangevuld, en ruim 1000 nieuwe voorwerpen aan de collectie toegevoegd. De werkzaamheden in de laboratoria vonden geregeld plaats. Bij de afdeling ongewervelde dieren is uit verschillende bezendingen hotgeen voor de collectien geschikt was godetermineerd. In de entomologische afdeling zijn de Elateriden geordend naar CANDEZE en de Carculionen naar LACORDAIRE; de Neuroptera Odinata en andere soorten zijn naar betere stelsels geschikt. De correspondentie met de verschillende musea, de beoefenaars der natuurwetenschap en de handelaren in verschillende landen is voortgezet; en het museum zag zich daardoor in de gelegenheid aankopen en ruilingen te doen, waardoor weder eenige aanvulling van het ontbrekende verkregen is. Veelvuldige geschenken vooral uit den Indischen Archipel werden aan de verzameling gedaan.

Het Museum van Natuurlijke Historie te Utrecht verkreeg belangrijke aanwinsten uit de Noordzee, den Atlantischen Oceaen en de Indische en de Middellandsche zeeën. Door deze en vroegere vermeerderingen werd de plaatsruimte te klein.

De toestand van den akademischen kruidtuin te Leiden was zeer gunstig. De aanwinsten vergoeden niet alleen de onvermijdelijke verliezen, maar doen den hortus in volledigheid en doelmatigheid toenemen. Zij zijn voor een goed deel verschuldigd aan toezendingen uit 's Rijks plantentuin te Buitenzorg en aan de betrekkingen van den hortus met de voornaamste kruidtuinen en inrigtingen van horticulatuur in Europa. Voor het onderwijs is door eene verbeterde inrigting der collegielocalen veel gewonnen.

De kruidtuin te Utrecht verkreeg verscheidene nieuwe levende planten door ruiling en aanvoer uit Oost- en West-Indie. De groote oranjerie is verouderd en zal over eenigen tijd door eene nieuwe moeten vervangen worden.

De nieuwe oranjerie in den hortus te Groningen bleek voldoende te zijn.

De werkzaamheden in het Rijks-herbarium hadden als in het vorig jaar ten doel het onderzoeken en bestemmen der tot dusverre onbewerkte bouwstoffen, en het classificeren van de daardoor verkregen aanwinsten, zoomede van de aanzienlijke bijdragen, welke door ruil met andere instellingen of als geschenk ontvangen zijn. Bij den overloed van dubbele exemplaren, vooral van de Nederlandsch-Indische flora, schijnt geen museum zoo zeer in staat door ruilhandel zich kosteloos uit te breiden als het Rijks-herbarium. De aanwinsten in 1864 verkregen bestonden hoofdzakelijk in planten van Klein Azië, van Zuid-Amerika, uit de musea te Weenen, en van Spanje en Leipzig; soorts zijn te

vermelden eene verzameling characeae, algen, nieuw ontdekte palmen uit West-Afrika, planten uit Nieuw-Caledonie, Nieuw-Zeeland, Mexico, West-Indie enz., eene uitstekende flora Sicula en cryptogamische planten. Boven alle verdienen de bezendingen vermeld te worden, welke van het museum te Kew in Engeland verkregen zijn, namelijk een 1200tal planten van Japan en de rijke vervolgen op de vroegere bezendingen van Engelsch-Indische planten. De heer dr. VAN DE SANDE LACOSTE bragt de collectie hepatica in goede orde, en verrijkte haar tevens uit zijne particuliere verzameling. De heer W. L. DE STÜLER gaf eenige Indische houtsoorten en planten ten geschenke. Door tusschenkomst van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden zijn voorwerpen uit Nederlandsch Indie verkregen. De ruilhandel met den botanischen tuin te Melbourne ondervond tijdelijk tegenspoed, dewijl de nederlandsche bezending daarheen door schipbreuk verloren ging. Op last des Konings is in het Rijks-herbarium eene Hoogstdenzelven aangeboden verzameling mikroskopische preparaten van kina-basten geplaatst.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is het herbarium van wijlen dr. JUXHUIJN met het Rijks-herbarium vereenigd. Deze vermeerdering is eene belangrijke bijdrage tot de Indische afdeling. Bij gemis aan ruimte zou het overnemen uitgesteld worden tot dat de daarvoor bestemde lokalen in gereedheid waren.

Het wetenschappelijk onderzoek van het onbestemde materiaal is geregeld voortgezet; aan Nederlandsche instellingen van onderwijs zijn even als vroeger verzamelingen van doubletten toegezonden. Van de *Annales Musei Botanici Lugduno-Batavi* zijn in 1864 op nieuw vijf afleveringen verschenen, waarmede het 1ste deel voltooid is.

Het archaeologisch kabinet te Leiden is met onderscheidene voorwerpen verrijkt. De onder-afdeeling Javansche oudheden verkreeg door tusschenkomst van het Departement van Kolonien eenige bronzen voorwerpen op verschillende tijden in de residentie Bagelen opgegraven. Ten geschenke is ontvangen van de erven van wijlen mr. P. BUYSKES, in leven vice-president van het provinciaal hof te 's Gravenhage, eene verzameling bronzen, omstreeks 1805 door diens vader uit Oost-Indie medegebragt; en van den heer G. J. L. VAN DER HUUCH te Velsen eene tempelklok, tempelschel, wierrookkan en vaas. De afdeeling romeinsche oudheden verkreeg van het bestuur der Koninklijke musea te Berlijn, ten vervolge op onderscheidene vroegere bezendingen, een afgietsel in gips van een bronzen beeld, ruim 1,5 el hoog, in 1858 in de Rhijnbedding onder Lüttingen gevonden. De directeur van het kabinet dr. C. LEEMANS schonk onder voorbehoud van eigendomsregt eene verzameling van romeinsche oudheden, bij Rossum gevonden. Bij de afdeeling germaansche, celtische en noordsche oudheden zijn een tweetal aanzienlijke aanwinsten te vermelden: eene reeks van voorwerpen in steen te Kopenhagen bijeenverzameld, en huisraad en steenen gereedschappen te voorschijn gekomen uit de overblijfselen der oude paalwoningen bij Kobenhaven in Zwitserland. De verzameling van vaderlandsche oudheden vermeerderde door geschenk en door aankoop. Van het groote werk over de aegyptische monumenten is de 22ste aflevering (de 15de van de tweede afdeeling) verschenen. Het Japansche museum te Leiden, waarin met 1 Julij 1864 het museum van SIEBOLD als eene hoofdafdeeling is opgenomen, voert sedert dat tijdstip den naam van Rijks-ethnographisch museum. De lokalen, sedert lang nauwelijks toereikend voor eene behoorlijke tentoonstelling, bleken ten eenen male onvoldoende te zijn toen ook de ethnographische verzameling der akademie te Delft bij de opheffing dier inrigting naar Leiden werd overgebracht. Tot plaatsing van een en ander is voor's hands een gebouw aan het Rijk toebehoorende aangewezen. De afdeeling Japan en onderhoorige landen werd verrijkt met eene nitroerige kaart, geschonken door den heer J. STROOTMAN te Nieuwe Diep, benevens eenige munten en voorwerpen van gebakken aarde. Voor de afdeelingen der algemeene land- en volkenkunde, behalve Japan en onderhoorigheden, zijn vele bijdragen ontvangen uit de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen; waaronder eene verzameling van de erven van wijlen mr. P. BUYSKES en van den officier van gezondheid dr. G. J. WIENECKE, vooral de aandacht verdienen; de verzameling van laatstgenoemde stijgt door de aantekeningen en opmerkingen betreffende de door hem geschonken voorwerpen bovendien zeer in waarde.

De verzameling medailles, munten en penningen te Leiden is met ongeveer 1500 stuks vermeerderd.

ATHENAEUM TE AMSTERDAM.

Het gebouw op den Oude-Zijds Voorburgwal is sedert 1 Mei 1864 ten behoeve van het

lager onderwijs afgestaan; dat op den Singel is met eene aan de stad Amsterdam geschonken verzameling van schilderijen en met die van het voormalig athenaeum-gebouw verrijkt.

Op den 26sten Maart 1864 verzocht het collegie van curatoren zijn ontslag. Na eene vergeefsche poging van burgemeester en wethouders om dat collegie hiervan terug te brengen, is het ontslag door den gemeenteraad op de meest eervolle wijze verleend, met dankzegging voor de vele goede diensten aan de stad en het onderwijs bewezen. Tot curatoren zijn vervolgens benoemd de heeren Mrs. J. HEEMSKERK AZ. en J. A. MOLTZER; bovendien zou de wethouder, belast met de zaken van onderwijs, jhr. Mr. BERG VAN DUSSEN MULKERK, tijdelijk als mede-curator optreden.

De nieuw benoemde hoogleeraar dr. W. BERLIN werd door verschillende omstandigheden verhinderd gedurende het studiejaar 1863/64 eene inwijdingsrede te houden. De hoogleeraren Buys en VETH verkregen ten gevolge hunner benoeming tot hoogleeraren, de eerste aan de Leidsche hoogeschool, de laatste aan de Rijksinstelling van onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, hun eervol ontslag. Tot vervanging van den hoogleeraar Buys is benoemd de heer Mr. A. E. J. MODDERMAN, advocaat te 's Gravenhage, en van den hoogleeraar VETH de heer J. P. N. LAND, algemeen secretaris van het nederlandsch Bijbelgenootschap. De heer dr. LEHMANN, honorair hoogleeraar in de verloskunde aan de klinische school te Amsterdam, is eveneens tot dezelfde betrekking aan het athenaeum benoemd. De emeritus hoogleeraar dr. W. VROLIK is overleden.

De aangekondigde lessen zijn geregeld gegeven, behalve die van den hoogleeraar MATTHES over stereometrie, waarvoor zich geen toehoorders hadden aangemeld. Ook bleven de openbare avondlezingen van den hoogleeraar VON BAUMHAUER over technische scheikunde achterwege. De hoogleeraar VOORHELM SCHNEEVOOGT was, bij gebrek eener ziekenzaal, verhinderd zijne praktische lessen te geven.

Behalve de aangekondigde hielden de na te melden hoogleeraren nog de volgende collegien:

de hoogleeraar ASSER een pleitcollegie voor candidaten in de regten;

de hoogleeraar VON BAUMHAUER een responsie-collegie;

de hoogleeraar MATTHES over de natuurkunde voor leerlingen der klinische scholen en apothekers-leerlingen;

de hoogleeraar OUDEMANS over pharmacognosie en zoölogie.

Het getal studenten bedroeg:

	bij recensie: voor het eerst: te zamen:		
in de godgeleerdheid	31	12	43
„ „ regtsgeleerdheid	36	6	42
„ „ geneeskunde	7	3	10
„ „ wis- en natuurkunde	„	„	„
„ „ wijsbegeerte en letteren	„	„	„
Totaal . . .	74	21	95;

dus 12 meer dan het vorig jaar. De vermeerdering bedroeg in de godgeleerdheid 4 en in de regtsgeleerdheid 10; op vermindering valt te wijzen in de geneeskunde met 2 en in de letteren met 1, zoodat bij deze faculteit even als bij die der wis- en natuurkunde geen studenten waren ingeschreven. Feitelijk was, volgens het bericht van curatoren, het getal studenten grooter dan de opgave hierboven, daar sommige de recensie verzuimen. De berichten omtrent hun gedrag, vlijt en vorderingen waren over 't algemeen voldoende. Het doctoraal examen werd afgelegd door 2 studenten in de regten, 3 in de geneeskunde en 3 in de godgeleerdheid.

Ten gevolge eener in 1863 plaats gehad hebbende ruiling van gebouwen tusschen den Staat en het gemeentebestuur van Amsterdam, is de stadsboekarij uit het paleis van justitie naar het voormalig gebouw der nederlandsche Handelsmaatschappij overgeplaatst.

Vlijtig werd gebruik gemaakt van de gelegenheid tot praktische oefening in het scheikundig laboratorium. In dit gebouw is eene belangrijke verbetering door het gebruik van gas gebragt.

Het physiologisch laboratorium beantwoordde niet aan de toenemende behoeften; ruimte en inrigting lieten te wenschen over.

Gunstiger luiden de berigten omtrent het natuurkundig kabinet, het ontleedkundig museum en den kruidtuin; met verschillende belangrijke voorwerpen zijn deze inrigtingen verrijkt.

ATHENAEUM TE DEVENTER.

Bij besluit van den Raad der gemeente Deventer, van 29 Februarij 1864, werd de oprigting eener hogere burgerschool en de opheffing van het athenaeum vastgesteld. Op de bedenkingen van verschillende zijden tegen het tweede gedeelte van dit besluit ingebragt, is eenige weken later door den Raad besloten, eene commissie met het onderzoek dier bedenkingen te belasten, en haar tevens op te dragen een nieuw voorstel omtrent deze zaak te doen.

Het getal studenten bedroeg 31, dus 12 minder dan het vorig jaar. Van hen studeerden 1 in de godgeleerdheid, 7 in de regten, 2 in de geneeskunde, 2 in de letteren en 19 in de natuurwetenschappen.

De lessen zijn geregeld voortgezet. De hoogleeraar dr. E. J. KIEHL, benoemd tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen, verliet met het einde van den cursus 1863/64 de inrigting. De hoogleeraren dr. M. J. COP en dr. V. S. M. VAN DER WILLIGEN zijn beiden met behoud van hunnen titel aan de hogere burgerschool te Deventer geplaatst. Eerstgenoemde, tevens directeur dier inrigting, blijft niettemin de scheikundige lessen aan het athenaeum leiden; laatstgenoemde zet evenzeer zijne lessen ar bij voort.

De verschillende wetenschappelijke verzamelingen mogten zich in voortdurenden bloei verbeugen. Sedert de verplaatsing der bibliotheek naar geschikter lokalen is het gebruik der boeken aanmerkelijk toegenomen.

LATIJSCHESCHOLEN EN GYMNASIEN.

§ 1. ALGEMEEN OVERZIGT.

Het getal der Latijnsche scholen en gymnasien bedroeg even als ten vorigen jare 63.

Zij waren gevestigd in de volgende gemeenten:

33 Latijnsche scholen: te Breda, Bergen op Zoom, Helmond, Uden, Gemert, Eindhoven, Grave, Heusden, Megen, Ravestein, Arnhem, Tiel, Culemborg, Wageningen, Zevenaar, Groenlo, Elburg, Lochem, Doetinchem, Schiedam, Gorinchem, Hoorn, Utrecht, Amersfoort, Harlingen, Sneek, Dokkum, Bolsward, Zwolle, Enschedé, Almelo, Ootmarssum en Veendam;

6 voorloopig erkende gymnasien: te Boxmeer, Alkmaar, Eekhuizen, Franeker, Kampen en Oldenzaal;

24 definitief erkende gymnasien: te 's Hertogenbosch, Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Doesburg, Zaltbommel, Rotterdam, 's Gravenhage, Leiden, Dordrecht, Delft, Gouda, Brielle, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Zierikzee, Loeuwarden, Deventer, Groningen, Winschoten, Meppel, Assen en Maastricht.

STAAT

AANWIJZENDE

HET GETAL EN DEN RANG DER LEERAREN,

ALSMEDÉ

HET GETAL DER LEERLINGEN AAN ELKE INRICHTING

op 15 Januarij 1864.

PROVINCIE.	Gemeenten, waar gymnasten of latijnsche scholen gevestigd zijn.	Bevolking der gemeenten op 31 December 1863.	GETAL DER ONDERWIJZERS.								GETAL DER LEEFLINGEN.			
			Doctor in de letteren.	Doctor in de wis- en natuurkunde.	Candidaat in de letteren.	Candidaat in de wis- en natuurkunde.	Bezitter eener acte van den 1sten rang.	Bezitter eener acte van den 2den rang.	Bezitter eener acte voor de levende talen, enz.	Zonder graad of acte.	TOTAAL.	Gemengde afdeling.	1ste afdeling (oude talen).	2de afdeling.
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch.	23 640	2	2	1	1	3	2	2	7	1	20	36	56
	Breda	15 380	1	1	1	1	1	1	1	3	1	2	1	2
	Bergen op Zoom	9 145	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1
	Helmold	6 830	1	1	1	1	1	1	1	3	1	6	1	6
	Uden	5 548	1	1	1	1	1	1	1	3	1	20	1	20
	Gomert	4 784	1	1	1	1	1	1	1	3	1	20	1	20
	Eindhoven	3 306	1	1	1	1	1	1	1	3	1	8	1	8
	Gravo	2 912	1	1	1	1	1	1	1	3	1	10	1	10
	Heusden	2 222	1	1	1	1	1	1	1	3	1	13	1	13
	Boxmeer	2 130	1	1	1	1	1	1	1	3	1	18	1	18
	Megen	1 782	1	1	1	1	1	1	1	3	1	6	1	6
	Ravesteyn	910	1	1	1	1	1	1	1	3	1	13	1	13
	Arnhem	27 878	3	3	1	1	3	3	3	8	1	35	1	35
	Nijmegen	23 140	3	3	1	1	1	1	1	6	1	17	13	30
Zutphen	15 246	4	4	1	1	1	1	1	6	1	42	53	95	
Tiel	7 590	1	1	1	1	1	1	1	3	1	7	7	7	
Harderwijk	6 676	2	2	1	1	1	1	1	4	1	7	14	21	
Culemborg	5 919	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	2	
Wageningen	5 535	1	1	1	1	1	1	1	2	1	10	10	10	
Doesburg	4 121	2	2	1	1	1	1	1	4	1	11	9	20	
Zevenaar	3 684	1	1	1	1	1	1	1	3	1	8	8	8	
Zalbonnel	3 620	1	1	1	1	1	1	1	3	1	9	14	23	
Greenlo	2 560	1	1	1	1	1	1	1	3	1	10	10	10	
Elburg	2 480	2	2	1	1	1	1	1	3	1	4	4	4	
Lochem	2 414	1	1	1	1	1	1	1	3	1	6	6	6	
Doetinchem (Stad)	2 264	1	1	1	1	1	1	1	3	1	6	6	6	

GELDERLAND.

Rotterdam.	112 728	3	1	1	2	1	1	1	2	2	4	11	8	26	84	63
's Gravenhage.	84 615	3	1	2	1	1	1	2	1	2	1	14	14	48	47	95
Leiden	37 534	3	2	1	1	1	1	1	1	2	1	8	9	23	4	36
Dordrecht	23 552	2	1	1	1	1	1	1	1	3	1	7	7	15	2	17
Delft	21 460	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	6	6	47	6	47
Schiedam	16 176	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	6	6	6
Gouda	15 077	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	7	7	3	10
Gorinchem	9 192	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	16	16	16
Brielle	4 409	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	5	19	24
Amsterdam	366 679	3	1	1	1	1	1	1	1	1	4	10	74	74	74	74
Haarlem	29 098	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	15	15	33	33
Alkmaar	11 054	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	7	16	23
Hoorn	9 422	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	12	12	12
Enkhuizen	5 408	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	11	3	12	26
Middelburg	15 957	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	18	18	18
Zierikzee	7 733	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	9	6	15
Utrecht	56 931	6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10	10	57	57	57
Amersfoort	13 074	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	21	21	21
Leenwarden	24 997	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5	25	25	25
Harlingen	10 424	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	14	14	14
Sneek	8 862	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	29	29	29
Franeker	6 165	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	15	15	30
Dokkum	4 482	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	22	22	22
Bolsward	4 553	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Zwolle	19 959	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	4	5	9
Deventer	17 257	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	7	7	31	36	57
Kampen	14 467	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5	14	29	43
Enschede	4 621	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8	8	8
Almelo	3 808	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	6	17	23
Oldenzaal	3 289	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13	11	24
Ootmarsum	1 720	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	9	13
Groningen	36 762	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	59	87	11	157
Winschoten	5 227	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5	26	31	60
Veendam	9 488	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	9	9	9
Meppel	7 491	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	16	12	28
Assen	5 899	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5	25	23	48
Maasricht	26 348	4	2	3	1	3	2	2	1	2	1	16	16	55	84	139
Totaal		108	11	14	5	5	43	37	31	254	82	1110	585	1777		

De 63 inrigtingen telden derhalve 254 onderwijzers en 1777 leerlingen. Eerstgenoemde waren 7 minder in getal dan het vorig jaar, toe te schrijven aan vermindering met één leeraar aan de inrigtingen te Breda, Eindhoven, Boxmeer, Nijmegen, Groenlo en Haarlem; met twee leeraren te Leiden, Gouda en Enschedé; overigens vermeerderde het getal leeraren te 's Gravenhage, Utrecht, Oldenzaal, Groningen en Meppel met één. Van de 254 leeraren waren 108 doctor in de letteren, 11 doctor in de wis- en natuurkunde, 14 candidaat in de letteren, 5 candidaat in de wis- en natuurkunde, 5 bezitter van eene acte van den 1sten rang, 43 van eene acte van den 2den rang of als hoofdonderwijzer, van welke de meesten tevens eene acte voor levende talen of wis- en natuurkunde bezaten, 37 met eene aantekening voor laatstgenoemde vakken en 31 die noch graad noch acte hadden, doch onder welke tevens zijn begrepen 2 meesters in de regten en 2 doctoren in de godgeleerdheid.

Van de 1777 leerlingen behoorden 1110 tot de eerste afdelingen (oude talen), 585 tot de tweede, en 82 tot de voorbereidende. Sedert het vorig jaar verminderde het getal leerlingen bij de eerste afdelingen met 3, bij de tweede met 40 en bij de voorbereidende met 1, dus in 't geheel met 44.

Het getal leerlingen aan de 33 latijnsche scholen bedroeg 418, waaronder 28, die te Ootmarssum en Almelo het onderwijs in de oude talen niet bijwoonden. Er waren derhalve 37 leerlingen minder dan het vorig jaar, hoofdzakelijk toe te schrijven aan de vermindering van de latijnsche school te Utrecht met 12 en te Enschedé met 19. Van de latijnsche scholen waren er 17 met minder dan 10 leerlingen, 8 van 10 tot 13, 5 van 20 tot 23, 2 van 29 tot 35 en 1 met 57. Het getal onderwijzers bedroeg 73, 5 minder dan het vorig jaar, dus voor elke inrigting tusschen 2 en 3. Het gemiddeld getal leerlingen aan elke school was 13; voor elken leeraar kwamen dus 5 of 6. Aan 15 scholen was slechts één leeraar, aan 9 waren er 2, aan zes 3, aan één 4, aan één 8 en aan één 10.

De 6 voorloopig erkende gymnasien telden even als het vorig jaar 19 leeraren; de leerlingen waren 168, dat is 19 meer dan in 1863, in getal. Aan de voorbereidende afdeling te Enkhuizen waren 11 leerlingen, tegen 15 het vorig jaar; de latijnsche afdelingen telden 65, dus 3 meer, en de tweede afdelingen 92, dus 20 meer dan het vorig jaar. Laatstgenoemde toename is toe te schrijven aan de vermeerdering der tweede afdelingen te Alkmaar met 6, te Enkhuizen met 3, te Franeker met 8, te Kampen met 11, waartegen eene vermindering te Oldenzaal met 8 staat. Aan vier dezer inrigtingen waren 22 tot 26 leerlingen, aan ééne 30 en nog aan ééne 43; aan twee bedroeg het getal leeraren 2, aan twee andere 3, aan ééne 4 en nog aan ééne 5. Gemiddeld telde elk voorloopig erkend gymnasium 3 leeraren en 28 leerlingen; voor iederen docent kwamen dus 9 leerlingen.

De 24 definitief erkende gymnasien telden te zamen 161 leeraren en 1191 leerlingen, dat is voor de eerstgenoemde 3 en voor de laatsten 26 minder dan het vorig jaar. Het getal leerlingen aan de eerste afdelingen bedroeg 658, dus 2 meer, aan de tweede 462, dus 31 minder, en aan de voorbereidende 71, dus 3 meer dan in 1863. Vier dezer inrigtingen telden 10 tot 18 leerlingen; zes 20 tot 28; drie 30 tot 36; vier 47 tot 57; twee 60 tot 63; één 74; twee 95; één 139 en één 157. Aan twee gymnasien waren 3 leeraren, aan vijf 4, aan vijf 5, aan drie 6, aan drie 7, aan één 8, aan één 10, aan één 11, aan één 12, aan één 14 en aan één 16. Gemiddeld telde elk gymnasium ongeveer 7 leeraren en 50 leerlingen, zoodat voor elken docent 7 leerlingen kwamen: dit is bijna dezelfde reden als in 1863.

§ 2. LATIJNSCHE SCHOLEN.

Aan de latijnsche scholen in de volgende gemeenten zijn de leerlingen met het getal achter elke uitgedrukt sedert 1863 toegenomen: Breda 1, Helmond 1, Uden 6, Grave 1, Heusden 1, Ravestein 4, Arnhem 1, Wageningen 2, Zevenaar 1, Groenlo 3, Lochem 4, Doetinchem 1 en Dokkum 7.

In de volgende gemeenten zijn de leerlingen sedert 1863 afgenomen met het getal achter elke uitgedrukt: Bergen op Zoom 3, Gemert 6, Eindhoven 3, Megen 3, Tiel 1, Culemborg 2, Elburg 4, Gorinchem 1, Utrecht 12, Amersfoort 5, Harlingen 2, Sneek 1, Zwolle 1, Enschedé 19, Almelo 3 en Ootmarssum 4.

Aan de latijnsche scholen in de volgende gemeenten bleef het getal leerlingen onveranderd: Schiedam, Hoorn, Bolsward en Veendam.

De leeraar in de wiskunde aan de latijnsche school te Breda is overleden. Het

rectoraat te Eindhoven viel in Junij 1864 door vertrek open. In deze vacatures was, evenmin als in het steeds openstaande rectoraat te Ravenstein, waarvan vroeger melding is gemaakt, bij het einde van den cursus nog niet voorzien. Een leeraar voor de wiskunde en nieuwere talen te Groenlo is in het verslag van curatoren over 1863/64 niet meer vermeld. De praceptor aan de latijnsche school te Utrecht, dr. D. H. JURJENS, bekwam met ingang van 1 September 1863 zijn eervol ontslag; in zijne plaats is benoemd dr. H. P. SCHRÖDER, die evenwel gedurende den cursus 1863/64 wegens ongesteldheid zijne functien niet heeft aanvaard, en tijdelijk is vervangen door den candidaat in de letteren HULSEBOS.

Ten vorigen jare is voor de latijnsche school te Arnhem eene nieuwe verordening vastgesteld, wier werking gunstig schijnt, inzonderheid voor het onderwijs der oude talen in de hoogste klassen en van het fransch en engelsch; minder valt te roemen op de vorderingen in het nederlandsch en hoogduitsch, benevens bij de lagere klassen in de oude talen. Van de latijnsche scholen te Tiel, Harlingen, Sneek, Dokkum, Doetinchem en Zevenaar is berigt, dat van elke der vier eerste 3 en van elke der beide laatste 2 leerlingen tot de hoogeschool bevorderd zijn.

§ 3. VOORLOOPIG ERKENDE GYMNASIEN.

Het getal leerlingen aan het gymnasium te Enkhuizen verminderde sedert 1863 met 3 en te Oldenzaal met 8; aan de overige van deze inrigtingen nam het toe, namelijk te Boxmeer met 5, Alkmaar met 6, Franeker met 5, en Kampen met 14.

De totale vermeerdering van 19 is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het grooter getal leerlingen aan de tweede afdelingen; deze namen toe met 20, terwijl de vermeerdering aan de eerste afdelingen slechts 3 bedroeg en de voorbereidende afdeling aan het gymnasium te Enkhuizen zelfs met 4 verminderde. De eerste afdeling te Boxmeer nam toe met 5 en te Kampen met 3; zij verminderde te Enkhuizen met 2 en te Franeker met 3; te Alkmaar en Oldenzaal bleef zij onveranderd. De tweede afdeling vermeerderde te Alkmaar met 6, Enkhuizen met 3, Franeker met 8 en Kampen met 11; zij verminderde te Oldenzaal met 8 en bleef te Boxmeer even sterk als in 1863.

Het prosectoraat te Boxmeer, reeds ten vorigen jare vacant, bleef onvervuld. Twee leerlingen zijn tot de akademische lessen toegelaten. Het onderwijs draagt goede vruchten.

Bij hun vorig verslag gaven curatoren van het gymnasium te Oldenzaal geen leeraar voor de wiskunde op; van daar dat het getal onderwijzers bij die inrigting thans met één vermeerderd is.

§ 4. DEFINITIEF ERKENDE GYMNASIEN.

De vermeerdering der leerlingen aan de voorbereidende afdelingen bij deze inrigtingen met 3 is toe te schrijven aan de toename te Groningen met 16, waartegen eene vermindering te Leiden met 4 en te Meppel met 9 staat. Bij de volgende gymnasien vermeerderde de eerste afdeling met het getal leerlingen achter elke uitgedrukt: 's Hertogenbosch 3, Nijmegen 1, Zutphen 4, Delft 5, Amsterdam 6, Haarlem 1, Middelburg 3, Deventer 1, Groningen 7, Meppel 3; vermindering vond plaats te Harderwijk met 2, Zaltbommel 4, 's Gravenhage 3, Leiden 5, Dordrecht 1, Gouda 5, Brielle 3, Zierikzee 1, Leeuwarden 7, Winschoten 1; in 't geheel vond derhalve eene toename met 2 leerlingen plaats.

De tweede afdelingen verminderden met 31; namelijk te Doesburg met 6, Zaltbommel 4, 's Gravenhage 2, Dordrecht 3, Gouda 7, Groningen 5, Winschoten 4 en Maastricht 14; daarentegen vond vermeerdering plaats te 's Hertogenbosch met 3, Nijmegen 2, Zutphen 7, Harderwijk 5, Brielle 2, Zierikzee 1 en Assen 2.

Neemt men alle leerlingen aan elk gymnasium, dan is vermeerdering op te merken te 's Hertogenbosch met 6, Nijmegen 3, Zutphen 11, Harderwijk 3, Delft 5, Amsterdam 6, Haarlem 1, Middelburg 3, Deventer 1, Groningen 18 en Assen 2; vermindering daarentegen te Doesburg met 6, Zaltbommel 8, 's Gravenhage 5, Leiden 9, Dordrecht 4, Gouda 12, Brielle 1, Leeuwarden 7, Winschoten 5, Meppel en Maastricht elk 14. Te Rotterdam en Zierikzee was het getal even groot als het vorig jaar.

Voor zooveel uit de ontvangen verslagen blijkt, volgt hier eene opgave van voorgevallen bijzonderheden gedurende den cursus 1863/64.

Een leerling van het gymnasium te 's Hertogenbosch en drie van dat te Nijmegen zijn tot de hoogeschool bevorderd. De rector van laatstgenoemde inrigting dr. J. J. KRENNEN is bij Koninklijk besluit van 13 November 1863 benoemd tot Inspecteur van het lager

onderwijs in Overijssel en vervangen door dr. J. B. KAN, tot dusverre rector te Doesburg, in wiens plaats is aangesteld dr. A. G. KOK.

Door overlijden viel het rectoraat te Zaltbommel open; het is voorloopig tot 1 November 1864 vervuld door den candidaat in de letteren G. J. DOZL.

De betrekkingen van leeraar in de wiskunde te Nijmegen en Doesburg werden vacant; in eerstgenoemde vacature was nog niet voorzien; te Doesburg is aangesteld dr. F. FERINGA.

In het vorig jaar is mededeeling geschied der nieuwe regeling van het gymnasium te 's Gravenhage. Aan de beoefening der wis- en natuurkundige wetenschappen is getracht uitbreiding te geven door de benoeming van den heer C. BELLAAR SPRUYT tot hulpleeraar; deze werd evenwel aanvankelijk door ziekte verhinderd zijn ambt te vervullen. De leeraar in het fransch E. GELLION DANGLAR gevoelde zich in het geven van onderwijs bezwaard door onbekendheid met de taal zijner leerlingen. Hij verzocht zijn eervol ontslag en werd vervangen door den heer L. CHATELAIN, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam. De leeraar in het grieksch dr. H. VAN HERWERDEN is bij Koninklijk besluit van 1 Julij 1864, n°. 55, benoemd tot hoogleeraar aan de hoogeschool te Utrecht; in zijne plaats is aangesteld dr. J. RUTGERS. Voor de meeste vakken geeft het verslag van curatoren den indruk van tevredenheid over het onderwijs. Bij hunne zorg om het zwaartepunt der studien voor de eerste afdeling in het grieksch en latijn, voor de tweede in de wiskundige wetenschappen te leggen, heeft de meer gezette beoefening der zoogenaamde bijvakken geen nadeel aan de vorderingen in de hoofdvakken gedaan, maar algemeene kennis, de eisch der tegenwoordige beschaving, bevordert. Curatoren klagen over de gemakkelijheid waarmede de admissie-examens aan de hoogeschoolen worden afgenomen; 't geen volgens hun oordeel oorzaak is van het te vroeg verlaten van het gymnasium.

Van het gymnasium te Rotterdam is één leerling tot de hoogeschool bevorderd.

De leeraar in de wiskunde te Leiden dr. E. VAN DE VEN is benoemd tot directeur der hogere burgerschool te Haarlem. Het gymnasium in eerstgemelde gemeente is bij raadsbesluit van 28 Junij 1864 met ingang van 15 September daaraanvolgende opgeheven en vervangen door twee inrigtingen, waarvan eene zou voorbereiden tot het akademisch onderwijs.

De leeraren bij het gymnasium te Brielle L. M. BAALE en H. J. BOLDERMAN zijn met ingang van 1 September 1864 op hun verzoek eervol ontslagen; de eerste van wege zijne benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Groningen, de laatste aan dergelijke inrigting te Zutphen.

In de vervanging van den met 1 Februarij 1864 op zijn verzoek eervol ontslagen leeraar in de hoogduitsche taal te Dordrecht M. BIKKERS was nog niet voorzien, daar de heer BAALE, in zijne plaats benoemd, nog vóór de aanvaarding zijner betrekking zijne aanstelling te Groningen ontving.

Na de benoeming van den leeraar te Delft dr. H. P. SCHRÖDER tot praecceptor te Utrecht werden zijne lessen door den rector en een der andere leeraren gegeven. Twee leerlingen zijn tot de hoogeschool en één tot de kweekschool voor militaire geneeskundigen bevorderd.

Te Gouda is de leeraar in de fransche taal J. L. CHAMPURY vervangen door den heer E. G. PEYROL.

De rector te Haarlem dr. P. J. UYLENBROEK is overleden en vervangen door dr. T. HALBERTSMA, dusverre praecceptor bij die inrigting. Tijdelijk, tot de benoeming van dr. T. T. KROON, die den heer HALBERTSMA is opgevolgd, zijn de lessen der lagere klassen waargenomen door den heer L. BEINS. Bij besluit van den gemeenteraad van 20 April 1864 is het gymnasium met ingang van 1 Julij daaraanvolgende opgeheven en tevens bepaald dat eene latijnsche school aan de op te rigten hogere burgerschool zou verbonden worden.

De leeraar in de wiskunde aan het gymnasium te Meppel W. VIERSSEN is ten gevolge zijner benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Sneek eervol ontslagen. In de vacature was nog niet voorzien.

Twee leerlingen van het gymnasium te Assen zijn tot de hoogeschool bevorderd.

De leeraar G. F. ALARD, van het atheneum te Maastricht, overleed op het einde van den cursus. De lessen zijn gerogeld gegeven. In de lagere klassen is het onderwijs enigzins gestoord door tijdelijke afwezigheid van leerlingen ten gevolge van heerschende kinderziekten. De verzamelingen bleven in goeden staat en zijn door aankoop en geschenk aanmerkelijk vermeerdert, waaronder vooral vermelding verdient een schoon afzetsel van den Mesosaurus door den Keizer der Franschen aan het atheneum geschenken.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. AANVANKELIJKE UITVOERING DER WET.

Reeds vóór het in werking treden der wet zijn onder dagteekening van 25 Mei 1863 brieven gerigt aan de dagelijksche besturen der gemeenten Deventer, Utrecht en Groningen en aan den burgemeester van Maastricht. De Minister verlangde daarbij de denkbeelden omtrent de regeling van het middelbaar onderwijs in verband met de bestaande inrigtingen te kennen. De aandacht moest terstond vallen op Deventer, waar, zoo als den Minister bekend was, sedert geruimen tijd plannen aanhangig waren tot regeling van dit onderwerp in verband met eene wijziging van het atheneum. Voorts schenen de technische school te Utrecht, de tweede en voorbereidende afdelingen van het gymnasium, misschien ook de akademie Minerva, te Groningen, en inzonderheid de tweede afdeling van het atheneum te Maastricht, bouwstoffen voor goede middelbare scholen te bevatten. De Minister, nagaande wat bij de invoering der wet voor bestaande instellingen te doen ware, gaf tevens aan gemelde besturen in overweging of in hunne gemeenten, waar reeds zoo veel voorbereid was, eigene inrigtingen, naar eigen oordeel en behoefte te regelen, uit te breiden of te beperken, niet boven Rijksscholen, waarbij het bij de wet vastgestelde programma moest worden gevolgd, de voorkeur verdienden. Gaarne zou de Minister aan iedere doeltreffende zelfstandige regeling bevorderlijk zijn, zoodat op eene ondersteuning van Rijkswegen kon worden gerekend.

Het gemeentebestuur van Utrecht verkoos eene openbare inrigting boven eene uitbreiding der technische school, van wege de moeilijkheid om aan eene bijzondere inrigting bekwaame onderwijzers te verkrijgen of zelfs bij de aanstaande oprigting der Rijksscholen te behouden; en ook omdat eene hogere burgerschool, zoo zij werkelijk ten gerieve van den talrijken nijveren stand zal strekken, tegen lager schoolgeld moet openstaan dan de aard eener bijzondere school gedooft. Deze toch moet grootendeels haar bestaan uit de schoolgelden putten, ten ware zij door zoodanige bijdragen gesteund wierd, dat zij met eene openbare inrigting gelijk te achten ware. Natuurlijk hield het gemeentebestuur Utrecht voor eene der geschiktste plaatsen tot vestiging eener Rijksschool.

's Ministers antwoord hierop was, dat, alvorens in overweging te kunnen nemen of tot zoodanige stichting van Rijkswegen zou kunnen worden besloten, noodig was te weten in hoe verre de gemeente geneegen ware de benoodigde localen, verzamelingen en andere hulpmiddelen, en zoo ja, welke, ter beschikking der Regering te stellen.

Naardien echter geen gebouw door het gemeentebestuur geschikt geoordeeld werd, deed het in het begin van 1864 het voorstel om tot vestiging eener Rijksschool eene som van f 60 000 bij te dragen.

Ook het gemeentebestuur van Groningen verlangde eene Rijksschool en deed het aanbod van een geschikt local en eene som van f 10 000 voor hulpmiddelen en verzamelingen.

Maastricht stelde het bezit eener gemeentelijke inrigting op prijs. De hervorming van het atheneum werd derhalve ontworpen. Op ruimer schaal gevestigd, zou het in twee afzonderlijke, zelfstandige deelen gesplitst worden; waarbij alleen sommige lecraren der latijnsche school tevens aan de hogere burgerschool onderwijs zouden geven.

Van gelijken aard en strekking als hierboven waren de brieven des Ministers dd. 19 Julij 1863 aan de dagelijksche besturen van Amsterdam en Rotterdam. Vooral daar schenen gemeentelijke inrigtingen boven Rijksscholen de voorkeur te verdienen van wege de wenschelijkheid om aan het onderwijs in handelswetenschappen meer uitbreiding te geven. De inrigting voor onderwijs in koophandel en nijverheid in de hoofdstad ware onder andere, naar het oordeel des Ministers, reeds eene der bouwstoffen voor eene goede middelbare school.

Het gemeentebestuur van Amsterdam antwoordde, dat het bij de uitvoering der wet zich meende te moeten bepalen tot hetgeen deze in art. 14 als verplichtend voorschreef, en dat het een punt van overweging uitmaakte, in hoe verre door het oprigten van burgeravondscholen aan de behoeften van voldoende middelbaar onderwijs kon voldaan worden. Mogt dit werkelijk blijken, dan bestond het voornemen om aan den Koning ontheffing van de oprigting van burgerdagscholen te verzoeken. De bijzondere inrigting van koophandel en nijverheid voldeed overigens, naar het oordeel van het gemeentebestuur, aan de behoefte van degelijke opleiding voor den handelstand.

De Minister achtte evenwel de juistheid van dit laatste twijfelachtig, en verzocht derhalve, dat de vraag, wat te Amsterdam zou behooren te geschieden om aan de nijvere

klasse en den beschaafden stand een voldoende middelbaar onderwijs te verschaffen, andermaal in overweging werd genomen; waarbij tevens uitzigt op ondersteuning van Rijkswege, zoo noodig, werd geopend.

Hierop volgde het bericht dat het voornemen bestond tot het oprigten eener hoogere burgerschool van drie- of vijfjarigen cursus.

Het gemeentebestuur van Rotterdam verzocht het antwoord aan den Minister te mogen uitstellen tot dat eene commissie uit de besturen van inrigtingen, waarin beginselen voor middelbaar onderwijs waren, omtrent de regeling dezer aangelegenheid tot voorlichting had gestrekt.

Onder dagteekening van den 25sten Julij 1863, rigtte de Minister brieven aan de dagelijksche besturen van 's Hertogenbosch, 's Gravenhage, Haarlem, Middelburg en Assen, ten einde te weten waartoe de overwegingen ter uitvoering der wet reeds geleid hadden of nog mogten leiden. De tweede afdeling van het gymnasium te 's Gravenhage ware, naar de meening des Ministers, van wege de nieuwe regeling in 1862, waarbij deze een meer zelfstandig karakter had verkregen, waarschijnlijk zonder veel kosten of moeite in eene goede hoogere burgerschool te herscheppen. Schoon in de overige gemeenten de tweede afdelingen der gymnasia niet voldoende in de behoeften voorzagen, ware daarvan evenwel bij de stichting van hoogere burgerscholen of daarmede overeenstemmende inrigtingen met vrucht gebruik te maken.

Het antwoord uit 's Hertogenbosch was een verzoek tot stichting van eene der Rijks-hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus binnen die gemeente, onder aanbieding der localen. De Minister gaf hierop te kennen, dat het gering aantal dier scholen oorzaak was, dat voor alsnog aan dien wensch niet kon worden voldaan, doch dat 's Hertogenbosch eer voor de vestiging eener Rijksschool van driejarigen cursus in aanmerking scheen te kunnen komen.

Het gemeentebestuur van 's Gravenhage gaf het voornemen te kennen om eene burgerschool, volgens art. 14 der wet, aan eene der openbare lagere scholen te verbinden en de tweede afdeling van het gymnasium, overeenkomstig het denkbeeld des Ministers, tot eene hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus te hervormen.

Reeds bij schrijven van 26 Augustus 1863 legden burgemeester en wethouders van Haarlem de plannen voor eene te stichten gemeentelijke hoogere burgerschool over, waarop eene voorloopige toezegging van een jaarlijksch Rijkssubsidie van f 7000 ten behoeve dier inrigting van de zijde des Ministers volgde.

De gemeente Middelburg wenschte eene Rijksschool van vijfjarigen cursus. De Minister, de behoefte aan wel ingerigt middelbaar onderwijs voor de provincie Zeeland erkennende, wilde dit verlangen gaarne in overweging nemen; doch wenschte vooraf te vernemen, in hoe verre de gemeente zelve genegen ware om tot verwezenlijking van dat denkbeeld mede te werken en stelde derhalve de volgende punten aan het dagelijksch bestuur van Middelburg voor: Zou de gemeente de noodige localen ter beschikking willen stellen, en zoo ja, welke? In de tweede plaats behoort zekerheid gegeven te worden, dat van de verschillende aanwezige hulpmiddelen voor natuurwetenschappelijk onderwijs voor de te stichten school partij kunne worden getrokken. Eindelijk meende de Minister te mogen onderstellen dat de regeling van het lager onderwijs, in zoo verre dit zich tot het gebied van het middelbaar onderwijs uitstrekt, met de te stichten school in een gewenscht verband zou worden gebracht. Op een en ander is door het gemeentebestuur in voldoende zin geantwoord. Schoon de gemeente geene geschikte localen in eigendom bezat, was de Raad bereid door aankoop of huur daarin te voorzien. De kosten van verbouwing waren op ongeveer f 25000 geraamd, waarin het Rijk eene som van f 10000 zou bijdragen.

Assen wenschte een burgeravondschoon benevens eene hoogere burgerschool van driejarigen cursus, beide door de gemeente te stichten; het bestaande gymnasium zou in dat geval binnen engere grenzen worden teruggebracht. Daarvoor werd een jaarlijksch Rijkssubsidie van f 6500 verlangd, behalve hetgeen reeds aan het gymnasium werd gegeven, zijnde het geheele bedrag van hetgeen de ontworpen regeling meer dan de tegenwoordige inrigting kosten zou. De Minister gaf hierop te kennen, dat aan dit verlangen niet kon worden voldaan. In de eerste plaats moest de burgeravondschoon buiten beschouwing blijven. De wet legt aan gemeenten boven 10000 zielen de verplichting op tot vestiging eener burgerschool zonder ondersteuning van het Rijk. Wenschen gemeenten met geringer zielental eene burgerschool te bezitten, niets belet haar aan dat verlangen uitvoering te geven, maar het ligt in den geest der wet, dat zij zelve daarvan de kosten dragen. Ook voor de hoogere burgerschool kon geen zoo aanzienlijk subsidie als verlangd werd wor-

den gegeven. Het scheen verkieslijk de zaak op andere wijze te regelen. De Minister was niet ongenegen eene der Rijks- hoogere burgerscholen van driejarigen cursus te Assen te vestigen, wanneer de gemeente daartoe geschikte localen en hulpmiddelen ten gebruike verschaft, doch merkte tevens op, dat zoodanige school geheel naar het programma van art. 16 der wet zou behooren te worden ingerigt, en buiten verband te blijven met het gymnasium en eene eventueel door de gemeente op te rigten burgeravondschool.

Aan het gemeentebestuur van Assen scheen evenwel het eerste plan het wenschelijkst, weshalve voorloopig geene uitvoering aan de stichting eener hoogere burgerschool is gegeven.

De zakelijke inhoud van 's Ministers schrijven dd. 25 Julij 1863 aan burgemeester en wethouders van Tilburg was dat in die gemeente, welke in de laatste jaren zich meer en meer heeft ontwikkeld en waar vooral het fabriekwezen eene aanzienlijke uitbreiding heeft erlangd, eene goede middelbare school niet mogt gemist worden. Onderstellende dat het gemeentebestuur reeds in overweging had genomen, niet alleen de oprigting eener burgerschool, waartoe de gemeente krachtens art. 14 der wet verplicht was, maar ook de stichting eener hoogere burgerschool, verzocht de Minister de plannen daaromtrent te kennen.

Tilburg drukte hierop het verlangen naar eene Rijks- hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus uit. De Minister antwoordde daaromtrent een besluit te zullen nemen, zoodra de gemeente geschikte localen beschikbaar kon stellen. Het gemeentebestuur heeft zich dien ten gevolge gewend tot de Hooge Erfgenamen van wijlen Zijne Majesteit Koning Willem II met verzoek, dat het Hoogstdenzelven toebehoorend paleis aan de gemeente ten behoeve eener Rijks- hoogere burgerschool ten gebruike zou worden afgestaan.

Onder dezelfde dagteekening als boven rigtte de Minister een schrijven aan het dagelijksch bestuur van Arnhem. Sedert het gymnasium door opheffing der tweede afdeling weder tot zijnen oorspronkelijksten toestand van inrigting voor hooger onderwijs teruggebragt was, waren er, voor zooveel bekend, geene openbare inrigtingen voor middelbaar onderwijs. De Minister verlangde derhalve te vernemen wat tot uitvoering der wet, niet alleen wat betreft de oprigting eener burgerschool, maar ook ter voorziening in de behoeften van den meer gegoeden stand, zou worden gedaan. Hierop gaf het gemeentebestuur te kennen, dat te Arnhem eene burgerdag- en avondschool zou worden opgerigt en deed het tevens het verzoek om eene Rijks- hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus.

Het gemeentebestuur van Loeuwarden had reeds terstond na het in werking treden der wet de vestiging eener Rijks- hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus verzocht. De Minister deed evenwel opmerken dat blijkens vroegere aan zijn Departement ingezonden adressen het voornemen bestond, aldaar met ondersteuning van Rijk en provincie eene zelfstandige middelbare school te stichten, en deed de vraag, of dit in het belang der gemeente niet ook nu nog de voorkeur scheen te verdienen. De gemeenteraad oordeelde echter de oprigting eener Rijks- hoogere burgerschool verre verkieslijk boven eene gemeentelijke inrigting. De Minister wilde dat verlangen gaarne in overweging nemen, doch wenschte ook daar te weten, in hoe verre de gemeente tot deze stichting zou willen bijdragen. Hierop volgde het aanbod van een gebouw en tuin; door de gemeente zou voor de helft in de kosten van verbouwing, mits het Rijk zich met de uitvoering belastte, worden bijgedragen.

Naar de meening des Ministers bestond te Zwolle eene gemeenteschool, waar ook verder voortgezet lager onderwijs in levende talen, wis- en natuurkunde werd gegeven. Deze ware welligt in eene volledige middelbare school te herscheppen. De Minister verzocht, onder dagteekening van 25 Julij 1863, mededeeling der plannen. Eerst in het begin van 1864 deelde het gemeentebestuur mede dat het bezit eener Rijks- hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus op zeer hoogen prijs werd gesteld en bood het voor de stichting daarvan eene som van f 40 000 aan.

De gemeente Sneek verzocht eene Rijkschool, waarin de aldaar aanwezige fransche en lagere industrijschool zouden worden opgelost; de Raad scheen alsdan in de kosten der Rijksinrigting tot gelijk bedrag te willen bijdragen als thans aan die beide inrigtingen werd besteed. De Minister gaf evenwel bij schrijven dd. 25 Julij 1863 in overweging, of het niet doelmatiger ware de zaak om te keeren. Eene Rijkschool, waarbij voor Sneek slechts van eene school met driejarigen cursus sprake kon zijn, moest naar het programma in art. 16 der wet worden ingerigt. Zoodanige school zou niet kunnen voorzien in de behoeften, die thans de lagere industrijschool vervulde. Bij stichting eener gemeentelijke school bestond meer vrijheid van regeling. De gemeenteraad antwoordde met de indiening van een plan voor eene gemeentelijke hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus, en verzocht daarbij een jaarlijksch Rijkssubsidie van 60 per cent der kosten, die op f 11 310 geraamd waren.

Reeds vóór de aanneming der wet waren te Veendam plannen aanhangig tot oprigting eener middelbare school, waardoor in de verschillende behoeften dier nijvere gemeente als ook in die van Wildervank zou worden voorzien. De uitvoering ontmoette evenwel hoofdzakelijk in laatstgemelde gemeente zwaarigheid. Dien ten gevolge gaf de Minister in overweging, of de op te rigten school niet alleen aan de gemeenten Veendam en Wildervank, maar ook aan de gemeenten Hoogezand, Noord- en Zuidbroek en Sappemeer zou kunnen dienstbaar zijn. In eene dezer gemeenten ware alsdan een geschikt centraal punt te kiezen, waardoor zoo mogelijk de zwaarigheden der gemeente Wildervank uit den weg zouden gersuimd zijn. De Minister verklaarde, zooveel van hem aflag, hieraan gaarne bevorderlijk te willen zijn, ook, indien zulks noodig mogt blijken, door geldelijke ondersteuning van het Rijk. Gemis aan overleg was oorzaak dat de gemeenteraad van Veendam tot oprigting eener zelfstandige middelbare school besloot en Hoogezand een Rijks-school van driejarigen cursus verzocht.

In de gemeente Zutphen zijn terstond na de invoering der wet plannen voor eene gemeentelijke hogere burgerschool van vijfjarigen cursus ontworpen. Deze kwamen den Minister zoodanig voor, dat uitzigt op een jaarlijksch Rijkssubsidie van f 7000 gegeven werd.

De gemeente Doesborgh verlangde eene Rijksschool. Alvorens dat verzoek in overweging te nemen, wenschte de Minister onder andere te vernemen, of deze ook door leerlingen van andere plaatsen zou worden bezocht, zelfs dan wanneer in naburige gemeenten hogere burgerscholen wierden opgerigt. De inlichtingen, hierop verkregen, waren, vergeleken met de behoefte waarin elders moet worden voorzien, niet van dien aard, dat op vestiging eener Rijksschool uitzigt mogt worden goepend. Eene aanvraag om Rijkssubsidie voor eene gemeenteschool wilde de Minister echter gaarne in overleg nemen.

Door den gemeenteraad van Leiden is de vestiging eener Rijks- hogere burgerschool van vijfjarigen cursus verzocht, benevens vrijstelling van de verplichting tot oprigting eener burgerschool volgens art. 14. In de laatste behoefte zou door eene reorganisatie van het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix worden voorzien. Op eene Rijksschool kon geen uitzigt worden gegeven; het scheen den Minister in verband met hetgeen reeds elders voorbereid werd, niet raadzaam verder te gaan zoolang dringende behoefte niet zou zijn gebleken. De Minister gaf evenwel de stichting eener gemeentelijke hogere burgerschool, vooral in verband met het vooruitzicht der vestiging van de instelling voor indisch onderwijs, in het belang der gemeente in overweging, en verklaarde zich bereid, bijaldien de kosten der financiële krachten der gemeente te boven gingen, subsidie van Rijkswege toe te zeggen.

Het gemeentebestuur van Delft gaf het voornemen te kennen tot oprigting eener hogere burgerschool met vijfjarigen cursus van gemeentewege, indien de bedoeling der Regering niet was eene dergelijke inrigting van Rijkswege binnen die gemeente te vestigen, en verzocht voor dat geval Rijkssubsidie.

Nog zijn onder meergenoemde dagteekening van 25 Julij 1863 brieven gerigt aan de dagelijkse besturen der gemeenten Alkmaar, Zaandam, Goes en Roermond, als behorende tot diegene waar aan degelijk middelbaar onderwijs behoefte bestond, met uitoediging de plannen daaromtrent te doen kennen.

De gemeenteraden van Alkmaar en Zaandam antwoordden met een verzoek om eene Rijks- hogere burgerschool van driejarigen cursus; laatstgenoemde liet evenwel in 1864 dien wensch varen en gaf aan eene gemeentelijke school de voorkeur. Het gemeentebestuur van Goes diende in April 1864 een voorstel tot stichting eener gemeentelijke hogere burgerschool van zesjarigen cursus en eener burgeravondschoon in, waarvoor het een jaarlijksch Rijkssubsidie van f 10 000 verzocht. Roermond drong ten sterkste aan op de vestiging eener Rijks- hogere burgerschool van vijfjarigen cursus, 't geen in gunstige overweging is genomen.

Te Harlingen en Winschoten werden plannen tot hervorming van de Zeevaartkundige school en van de tweede afdeling van het gymnasium tot hogere burgerscholen beraamd.

Eindelijk is nog melding te maken van den brief des Ministers dd. 4 Julij 1863 aan het bestuur der Landhuishoudkundige school te Groningen, waarbij gevraagd werd, of die school naar de meening des bestuurs hervorming behoefde en, zoo ja, waarin die zou bestaan. Hierop is een plan ingediend, volgens hetwelk de school in twee gedeelten zou verdeeld worden: 1°. eene hogere landbouwschool gevestigd in de gemeente Groningen, overeenstemmende met de vereischten eener Rijks-landbouwschool, omschreven in art. 20 der wet; 2°. eene lagere landbouw- of akkerbouwschool, gevestigd te Haren nabij Groningen. Een Rijkssubsidie van f 22 000 werd daarbij gevraagd.

§ 2. KONINKLIJKE AKADEMIE TE DELFT.

In het onderwijzend personeel kwam geen verandering. De leeraar in de scheikunde dr. E. MULDER heeft na geëindigd verlof zijne lessen hervat.

Naar aanleiding van een schrijven des Ministers aan den Directeur der akademie is de cursus gedurende het studiejaar 1863/64 eenigzins gewijzigd, ten einde het onderwijs dienstbaar te maken aan eene voorbereiding der kweekelingen van het eerste studiejaar tot het examen A en van die van het derde studiejaar tot het examen B, vermeld in art. 93 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.

Blijkens het vorig verslag waren er bij het einde van den cursus 1862/63 194 kweekelingen aanwezig; het aantal nieuw ingeschrevenen bedroeg 61; en 4 voormalige kweekelingen hervatten hunne studien, zoodat de nieuwe cursus met een getal van 259 een aanvang nam. Daarvan werden opgeleid 162 voor de algemeene studie, 1 voor den scheepsbouw, 10 tot Oost-Indisch ambtenaar 1ste klasse en 86 tot Oost-Indisch ambtenaar 2de klasse. Van deze verlieten 57 de akademie na voldoende eindexamen, te weten 24 als civiel-ingenieur, 1 als scheepsbouwkundig ingenieur, 1 als onderwijzer in Oost-Indie; 3 als Oost-Indisch ambtenaar der 1ste klasse en 28 als Oost-Indisch ambtenaar der 2de klasse; vijf kweekelingen verlieten wegens veranderde bestemming de akademie, zoodat bij hare opheffing op 1 Julij 1864 197 jongelieden aanwezig waren, waarvan 184 werden opgeleid als civiel-ingenieur en 63 voor de dienst in Nederlandsch Indie.

De volgende tabel geeft een overzicht van het getal der kweekelingen voor ieder studiejaar afzonderlijk.

STUDIEJAAR EN BESTEMMING.	Bij den aanvang van den cursus aanwezig.	Over- leden.	Vertrokken wegens veranderde bestem- ming.	Voldoend examen afgelegd.	Bij het einde van den cursus aanwezig.
<i>1ste studiejaar.</i>					
Algemeene studie	49	"	1	"	48
Oost-Indische ambten. 2de kl.	11	"	"	"	11
<i>2de studiejaar.</i>					
Algemeene studie	50	"	1	1	48
Oost-Indische ambten. 2de kl.	15	"	1	"	14
<i>3de studiejaar.</i>					
Civiel-ingenieurs	39	"	1	"	38
Oost-Indische ambten. 1ste kl.	5	"	"	"	5
" " 2de "	32	"	1	1	30
<i>4de studiejaar.</i>					
Civiel-ingenieurs	24	"	"	24	"
Scheepsbouw	1	"	"	1	"
Oost-Indische ambten. 1ste kl.	5	"	"	3	2
" " 2de "	28	"	"	27	1
Totaal	259	"	5	57	197

Wegens de aanstaande opheffing der akademie hebben geen andere overgangsexamens plaats gehad dan van het eerste tot het tweede studiejaar Oost-Indische ambtenaren en van het tweede tot het derde studiejaar ingenieurs.

Deze examens zijn op de gebruikelijke wijze door commissien uit de docenten onder voorzitterschap van den Directeur afgenomen.

Met gunstigen uitslag werden afgelegd 9 examens van het eerste tot het tweede studiejaar Oost-Indische ambtenaren en 32 examens van het tweede tot het derde studiejaar ingenieurs; met ongunstigen uitslag 2 van eerstgemelde en 3 van laatstgemelde categorie.

De 24 kweekelingen die zich voor het eindexamen als civiel-ingenieur hadden opgegeven, zijn alle aangenomen; evenzoo één kweekeling voor de betrekking van scheepsbouwkundig ingenieur. Twee van de vijf doctoren in de regten, studerende voor Oost-Indisch ambtenaar der 1ste klasse, hebben zich van het eindexamen teruggetrokken; de drie overigen legden het met gunstigen uitslag af. Een docter in de letteren, een candidaat in de godgeleerdheid en twee voormalige kweekelingen van de landbouwkundige school te Groningen hebben, na bijwoning van den cursus in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, het examen voor Oost-Indisch ambtenaar op voldoende wijze afgelegd, en van de 25 kweekelingen der akademie, die den vierjarigen cursus hadden gevolgd, mogten 24 daarbij slagen.

Bij Koninklijk besluit van 20 Junij 1864, n°. 136, is de akademie met ingang van 1 Julij daaraanvolgende opgeheven en vervangen door de Polytechnische School volgens de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs. Het personeel der inrigting is bij Koninklijk besluit van 28 Junij 1864, n°. 4, eervol ontslagen onder dankbetuiging voor bewezen diensten. Bij Koninklijk besluit van 14 Januarij 1865, n°. 51, is aan hen, die niet bij de Polytechnische School zijn herplaatst, een wachtgeld toegekend ten bedrage van twee derde gedeelten der genoten jaarwedde. De benoeming van het personeel aan de nieuwe inrigting, de regeling van het onderwijs en hetgeen daarmede in verband staat behooren tot een volgend tijdvak.

Het schijnt echter niet onbelangrijk bij dit laatste verslag een overzicht te geven van het getal der kweekelingen, die gedurende het bestaan der akademie van 1842 tot 1864 aldaar eene opleiding ontvingen, met vermelding van het getal van hen, die om eene of andere reden deze inrigting verlieten. Daartoe strekke het volgende tabellarisch overzicht.

T O C A A L
Oost-Indische ambtenaren 1ste kl.
Oost-Indische ambtenaren 2de kl.
Handel.
Schol- en werk-
Dik en accijnsen.
Tijds- en roem-
23.000.000
1864-1865

	Civiel ingenieur.		Schoorsteenbouw.		Mijn-ingenieur.		Lijk en necropia.		Scheep- en werktuigkunde.		Houtdel.		Oost-Indische ambliessen 1856 kl.		Oost-Indische ambliessen 1856 kl.		Eind-examen afgelegd.		Ver-trokken.		Over-leven.	
	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.	Eind-examen afgelegd.	Ver-trokken.
1842	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
1843	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	"	1
1844	"	8	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	16	"	1
1845	"	7	"	"	10	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	15	"	1
1846	8	4	"	"	7	"	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	2	6	15	"	1
1847	10	19	"	"	6	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	1	84	"	2
1848	7	15	"	"	3	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	36	"	2
1849	1	26	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	1	45	"	"
1850	20	8	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	3	24	"	"
1851	6	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	1	13	"	1
1852	6	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	1	13	"	1
1853	5	10	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	1	6	"	2
1854	8	8	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	"	20	"	"
1855	10	3	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	3	18	"	"
1856	7	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	3	14	"	"
1857	5	2	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	15	3	17	"	1
1858	6	2	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11	3	24	"	1
1859	8	7	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	6	22	"	2
1860	8	14	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	17	28	"	3
1861	14	10	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	1	24	"	"
1862	10	15	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	3	15	"	2
1863	20	10	4	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	8	37	"	3
1864	24	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2	14	"	2
Totaal	183	180	5	1	17	"	53	5	2	3	1	118	43	200	213	578	446	25				

Uit deze opgave blijkt, dat in het geheel 578 kweekelingen na volbragten cursus de akademie verlieten, namelijk 183 als civiel-ingenieur, 5 als scheepsbouwkundig ingenieur, 17 als mijn-ingenieur, 53 als ijker, 2 als schei- en werktuigkundigen, 118 als Oost-Indisch ambtenaar der 1ste en 200 der 2de klasse. Het getal van hen, die de akademie bezochten zonder hunne studien te voltooien, bedroeg 446, namelijk 180 civiel-ingenieurs, 1 scheepsbouwkundig ingenieur, 5 ijkers, 3 schei- en werktuigkundigen, 1 voor den handel, 43 Oost-Indische ambtenaren der 1ste en 213 der 2de klasse. In het geheel zijn 25 kweekelingen overleden.

De reden van hen, die den cursus ten einde bragten, tot hen, die zulks niet deden, was het gunstigst bij de mijn-ingenieurs, van welke geen de akademie verliet dan na voldoend eind-examen, daarna bij de ijkers en vervolgens bij de Oost-Indische ambtenaren der 1ste klasse. Bij die der 2de klasse was de reden het ongunstigst; het aantal van hen, die vertrokken zonder eindexamen te hebben afgelegd, overtrof zelfs het getal van hen, die den cursus voltooiden. Bij de civiel-ingenieurs stonden beide categorieën nagenoeg gelijk.

Uit de enkele kweekelingen voor scheepsbouw, schei- en werktuigkunde en handel is geene gevolgtrekking te maken.

§ 3. LANDHUISHOUDKUNDIGE SCHOOL TE GRONINGEN.

De lessen zijn op den vorigen voet voortgezet. Het aantal leerlingen gedurende het winterhalfjaar 1863/64 was 26, dus 7 minder, en gedurende het zomerhalfjaar 17, dus 5 meer dan het vorig jaar. De aankoop van een dorschwerktuig en het overbrengen van slijk op zandgronden van minder waarde waren niet onbelangrijke verbeteringen aan de boerdertij te Haren. Onderscheidene werktuigen, modellen en teekeningen zijn ten behoeve van het onderwijs in het winterhalfjaar aangekocht. De lessen zelve zijn uitgebreid met een collegie van dr. VAN BEMMELEN over de leer van landbouwproeven, en van den heer JACOMETTI over landmeetkunde. Vier leerlingen verlieten, na afgelegd eind-examen, in Maart 1864 de inrigting. Twee van hen, bestemd voor de dienst van het boschwezen in Nederlandsch Indie, verkregen daarvoor eene plaatsing. Onder de jongere leerlingen bevonden zich verscheidene, die zich tot den kolonialen land- of boschbouw voorbereidden. Aan het eind van het zomerhalfjaar is één leerling verwijderd wegens verzet tegen de vastgestelde orde.

De volgende leeraren vroegen ontslag bij deze inrigting, wegens hunne benoeming tot de hierna te vermelden betrekkingen: dr. J. M. VAN BEMMELEN, tot directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Groningen; dr. G. T. W. BAEHR, tot hoogleraar aan de Polytechnische School, en mr. S. VAN HOUTEN, tot lid van den raad der gemeente Groningen. Zij zijn vervangen door de heeren: dr. A. DRIELSMA, dr. H. BEINS, M. SNELLEN en W. A. REIGER, die met October 1864 hunne werkzaamheden zouden aanvangen.

§ 4. INRIGTING VOOR ONDERWIJS IN KOOPHANDEL EN NIJVERHEID TE AMSTERDAM.

Bij voortdoring bleef de toestand van deze inrigting zeer gunstig en werd zij door een steeds toenemend aantal leerlingen bezocht.

In Maart verlieten een 16tal leerlingen de school, maar werden door 22 vervangen, en terwijl met het einde van den cursus in Julij 20 de school verlieten, was het getal der nieuw ingeschreven leerlingen in September 36, zoodat de nieuwe cursus aangevangen werd met 94 leerlingen.

Het onderwijs bleef op denzelfden voet ingerigt en in het onderwijzend personeel kwam geene verandering; alleen werd het onderwijs in de hoogste afdeling vermeerderd met dat in het handelsregt en de staatsinstellingen van ons land, waarmede de heer mr. J. L. DE LEO LAGUNA is belast.

In November 1863 moesten de lokalen in het voormalige St. Jorishof wegens vertimmering worden ontruimd en werd dus de inrigting overgebracht naar het gebouw vroeger genoemd Zeemanshoop op de IJgracht, dat door zijne ruime, frissche lokalen in alle opzichten aan de behoefte voldoet. Vele bezwaren, die door de gebrekkige localiteit vroeger niet dan met moeite konden worden bestreden, zijn thans uit den weg geruimd, hetgeen een gunstigen invloed op den geregelden gang der lessen heeft uitgeoefend.

De cursus 1863/64 van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam is den 1sten September 1863 met 1 bevaren en 51 onbevaren kweekelingen in het gesticht, benevens 15 op de eerste en 12 op de tweede reis aangevangen. Van de 51 onbevaren kweekelingen in het gesticht zijn 5 door den Minister van Kolonien tot stuurmansleerlingen voor de dienst op de gouvernementsschooners en kruisbooten in Nederlandsch Indie benoemd, en 10 op koopvaardij schepen tot het doen hunner eerste zeezeis geplaatst; zoodat bij het einde van den cursus nog 36 jongelingen in het gesticht verbleven. De eenige bevaren kweekeling in het gesticht is kort na den aanvang van den cursus tot het doen zijner tweede reis aan boord geplaatst. Het getal der 15 zich op de eerste zeis bevindende kweekelingen is alzoo met bovengenoemde 10 vermeerderd; van deze 25 zijn er 15 na volbrachte zeis in het gesticht teruggekeerd, zoodat bij het einde van den cursus nog 10 kweekelingen op hunne eerste reis waren. Van 15 teruggekeerden zijn er 13 tot het doen eener tweede reis aan boord geplaatst en is één eervol ontslagen, zoodat op het einde van den cursus één bevaren kweekeling in het gesticht verbleef. Neemt men te zamen de 12 jongelingen als bevaren kweekeling op de tweede reis, de 13 die hunne tweede reis aanvaardden, en den eenigen bevaren kweekeling in het gesticht, die eveneens zijne tweede reis aanving, dan verkrijgt men 26 kweekelingen op de tweede reis; van hen zijn 11 in het gesticht teruggekeerd en eervol ontslagen, terwijl de overige 15 zich bij het einde van den cursus op hunne tweede reis bevonden. De berigten omtrent de jongelieden zoowel gedurende de reis als tijdens hun verblijf in het gesticht luiden gunstig.

Van de 49 candidaten, die zich in Maart en Junij 1864 tot plaatsing bij de kweekschool aanmeldden, zijn 23 na vergelijkend examen in Augustus van dat jaar in het gesticht opgenomen.

De nieuwe cursus 1864/65 ving derhalve aan met 85 kweekelingen, van welke in het gesticht 59 onbevaren en 1 bevaren, benevens 10 op de eerste en 15 op de tweede reis.

Door 29 leerlingen, dus 40 minder dan in 1862, is de wis- en zeevaartkundige school te Harlingen bezocht. Deze vermindering is toe te schrijven aan het vergaan van vier schepen en aan de verhindering, die vele bodems in 1863 door stormen ondervonden om te overwinteren, ten gevolge waarvan slechts een gering getal zeevarende jongelieden den winter te Harlingen doorbragt. Door 5 personen is examen als 1ste stuurman, door 2 als 2de stuurman afgelegd, alle voor de groote, de laatstgenoemde tevens als 2de stuurman voor de Atlantische vaart.

Het getal jongelieden, die te Nes op Ameland onderwijs in de zeevaartkunde ontvingen, bedroeg 16. Ook van Schiermonnikoog zijn goede berigten omtrent dat onderrigt vernomen. Op beide plaatsen werden gedurende de wintermaanden deze lessen gegeven.

Het zeevaartkundig onderwijs bij de akademie Minerva te Groningen werd gedurende het eerste halfjaar van 1863 door 30 en het tweede door 23 personen bijgewoond. Door de commissie van examen zijn in dat jaar geëxamineerd en toegelaten als 1ste stuurman voor de groote vaart één, als 2de stuurman voor de groote vaart 7, als 2de stuurman voor de groote vaart en 1ste stuurman voor de Atlantische vaart één, als 2de stuurman voor de Atlantische vaart en 3de stuurman voor de groote vaart 3, als 3de stuurman voor de groote vaart 2, en als 2de stuurman voor de Atlantische vaart één.

In den finantielen toestand der kweekschool te Leiden kwam aanmerkelijke verbetering. Het aantal leden, in 1862 143 bedragende, klom tot 281, waarvan 179 door actien en 102 door jaarlijksche contributien deelgenoot waren. Deze toename is voornamelijk toe te schrijven aan de ontbinding der vereeniging van het Montfortsche opvoedingsgesticht, waarvan een groot aantal leden hunne aandelen in actien der kweekschool hebben verwisseld. In 1863 zijn bij deze inrigting 113 jongelingen onderzocht, van welke 81 zijn goedgekeurd; voorts zijn 64 tot dienstneming toegelaten. Bij voortdurend worden van de in dienst gestelde matrozen, van deze inrigting afkomstig, goede berigten vernomen.

Ook omtrent de kweekschool voor de zeevaart te Groningen zijn gunstige berigten vernomen. Het local onderging vele herstellingen; thans verkeert het in gewenschten toestand. De correspondentie der commissie van oppertoezicht met gemeentebesturen en de besturen der kolonien van weldadigheid omtrent plaatsing van leerlingen nam meer en meer toe. Gedurende het schooljaar 1863/64 boden zich 82 jongens aan, van welke 39 werden afgewezen; bij de marine zijn geplaatst 37, bij de koopvaardij 4, als marinier 1

de overige mislukten of waren op 1 Mei 1864 nog aanwezig. Het onderwijs wordt kosteloos gegeven; voor kost, inwoning enz. een inleggeld van f 10 en eene bijdrage van f 1.90 's weeks betaald.

§ 6. GESTICHTEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

Gedurende het schooljaar 1862/63 is één kweekeling aan het Instituut voor doofstommen te Groningen overleden. Bij het einde van den cursus verlieten 11 leerlingen de inrigting en werden 10 nieuwe aangenomen, zoodat het gezamenlijk getal kweekelingen 162, namelijk 85 jongens en 77 meisjes, dat is 2 minder dan het vorig jaar, bedroeg. Van hen waren uit Noordbrabant 2, Gelderland 19, Zuidholland 12, Noordholland 44, Zeeland 4, Utrecht 9, Friesland 20, Overijssel 12, Groningen 29, Drenthe 8 en Limburg 3. Met ééne uitzondering werden zij alle in het Instituut verpleegd. Het volle kostgeld van f 250 werd door één leerling betaald; 125 werden op kosten van het Instituut verpleegd; de overige betaalden van f 10 tot f 175. De beoefening der handwerken was aldus verdeeld: kleermaken 14, schoenmaken 23, schrijnwerken 19, kuipen 8, letterzetten 2, verwen 1, koperslaan 2, zeilmaken 2, koekbakken 1, naaijen, borduren enz. 51 en breijen 24; de overige 15 leerden nog geen handwerk. Van de nieuw aangenomen leerlingen waren er uit Gelderland, Noordholland, Overijssel en Groningen, elk 2, en uit Friesland en Drenthe elk 1. Zes hunner zijn wegens onvermogen kosteloos geplaatst; de vier overige betaalden eene jaarlijksche som van f 25 tot f 100.

Bij het einde van den cursus 1863/64 zijn 18 kweekelingen ontslagen; van hen waren 5 uit Gelderland, 2 uit Noordholland, 1 uit Zeeland, 1 uit Utrecht, 2 uit Friesland, 2 uit Overijssel, 4 uit Groningen en 1 uit Drenthe. Het getuigenis omtrent hen is voor 14 voldoende; 3 hebben slechts eene geringe ontwikkeling kunnen verkrijgen, en één is ontslagen, omdat hij wegens eenigzins gekrenkte geestvermogens voor verdere ontwikkeling onvatbaar werd geacht. Twee kweekelingen van het Instituut zijn gedurende den cursus 1863/64 overleden, onder welke één die bij het einde van den cursus zou ontslagen worden en tot de beste leerlingen te rekenen was.

De instituteur dezer inrigting heeft in den loop van 1863 een bezoek aan de gestichten voor doofstommen te Osnabruck, Berlijn, Weissenfels, Frankfort a/M., Keulen en Rotterdam gebracht. Volgens hem blijkt het dat de uiterste rigtingen voor doofstommen-onderwijs reeds veel tot elkander genaderd zijn, en er van eene afscheiding in leerwijzen eigenlijk geen sprake meer kan zijn. Uitsluiting van gebaren is bij de opleiding van den doofstomme, volgens het verslag der directie van het Instituut, noch wenschelijk, noch mogelijk. Hoofdzak is slechts de gebarentaal niet meer dan volstrekt noodig te bezien. De indeeling van het Instituut in vier hoofdafdeelingen is vervangen door 12 klassen, waarbij den instituteur de zorg voor eene goede aaneensluiting is opgedragen. Deze verandering, gevoegd bij het aan den onderwijzer J. F. H. A. LATER verleend eervol ontslag, gaf aanleiding tot de benoeming der onderwijzers H. L. LIMBORGH en J. G. BRUGMANS.

Gedurende het vier-en-zeventig-jarig bestaan van het Instituut zijn 971 kweekelingen ontslagen of vóór hun ontslag overleden. Ontslagen zijn: als bekwaam om in de maatschappij te verkeerem 765, om bijzondere redenen 51, wegens bekrompen verstandelijke vermogens 46, wegens zinneloosheid 15 en wegens ziekelijkheid 16; overleden zijn 78 kweekelingen. Van hen waren uit Noordbrabant 32, Gelderland 76, Zuidholland 187, Noordholland 232, Zeeland 22, Utrecht 47, Friesland 116, Overijssel 67, Groningen 146, Drenthe 37, Limburg 2, Oost-Indie 1, West-Indie 1 en het buitenland 5.

Op 31 December 1863 waren aan de school voor doofstommen te Rotterdam 93 leerlingen. Gedurende 1864 zijn opgenomen 6 en ontslagen 8 leerlingen; bovendien is 1 overleden, zoodat bij het einde van den cursus 1863/64 90 leerlingen, namelijk 52 jongens en 38 meisjes, aanwezig waren. Van de 6 nieuw aangenomen leerlingen waren 1 uit Gelderland, 3 uit Zuidholland en 2 uit Noordholland. Een van hen betaalde slechts het volle leergeld van f 100; de vijf andere woonden het onderwijs gratis bij; aan twee werd bovendien nog eene tegemoetkoming voor verpleging uitgekeerd. De acht ontslagen leerlingen waren 4 jongens en 4 meisjes; van de jongens hadden 2 het wagenmaken, 1 het meubelmaken en 1 het schoenmaken aangeleerd; de meisjes hadden alle goede vorderingen in de handwerken gemaakt; eene van haar was reeds in staat in haar onderhoud te voorzien. De 90 leerlingen zijn naar hunne woonplaatsen aldus te rangschikken: uit Noordbrabant 3, Gelderland 5, Zuidholland 46, Noordholland 23, Zeeland 2, Utrecht 3, Friesland 2 en Overijssel 1; bovendien waren er 3 uit Londen, 1 uit

Brussel en 1 uit Oost-Indië. Het aanleeren van een beroep bleef steeds een voornaam deel der bemoeijingen van het bestuur uitmaken.

Op 1 Januarij 1863 waren aan het doofstommen-gesticht te St. Michielsgestel 61 jongens en 41 meisjes, dus 5 jongens en 2 meisjes meer dan het vorig jaar. In den loop van het jaar zijn 6 jongens en 1 meisje ontslagen en 4 jongens en 6 meisjes nieuw aangenomen, zoodat op het einde van het jaar het aantal 59 jongens en 46 meisjes bedroeg. Van hen waren uit Noordbrabant 37, Gelderland 10, Zuidholland 6, Noordholland 13, Zeeland 6, Utrecht 8, Overijssel 7 en Limburg 21. Van de nieuw aangekomen waren uit Noordbrabant 3, Gelderland, Zuidholland, Zeeland, Utrecht en Overijssel elk 1 en Limburg 2. De kweekelingen, die in den loop des jaars de inrigting verlieten, waren vrij wel tot het verkeer in de maatschappij in staat. Voor het onderwijs zijn de leerlingen in 5 klassen verdeeld. Hun gezondheidstoestand liet niet te wenschen over. Het ambachtsonderwijs ging zijn geregelden gang en de vorderingen waren verblijdend. Bij de aan het instituut verbonden boekdrukkerij was overvloedig werk.

Het instituut voor blinden te Amsterdam telde gedurende het schooljaar 1863/64 40 jongens en 27 meisjes. Bij het einde van den vorigen cursus zijn 3 jongens en 2 meisjes ontslagen; één der jongens is tot organist in de nieuwe kerk der Evangelisch-Luthersche gemeente benoemd. In den loop van 1863/64 zijn 5 jongens en 4 meisjes opgenomen; 2 der laatste zijn na kort verblijf wegens ongunstigen gezondheidstoestand verwijderd; één jongen in de vacantie van 1863 ongesteld geworden bleef terug, een ander overleed; 3 jongens en 2 meisjes verlieten op 1 Julij 1864 na volbragten leertijd het instituut. De gezondheidstoestand was behoudens genoemde uitzonderingen en de bij blinden dikwerf voorkomende klierachtige ongesteldheden voldoende. In het onderwijs kwam geen verandering; hiervoor kan derhalve naar het vorig verslag verwezen worden.

In het gesticht voor volwassen blinden aan het instituut verbonden waren, van 1 April 1863 tot hetzelfde tijdstip van 1864, 14 mannen en 26 vrouwen. In laatstgenoemd jaar zijn 2 vrouwen opgenomen. De buitengewone te verrigten arbeid stelde het bestuur in staat deze ongelukkigen aanhoudend nuttig bezig te houden. Door de mannen zijn gedurende het genoemde tijdvak nagenoeg 5000 bruine, 700 witte en 200 rieten manden vervaardigd; door de vrouwen ongeveer 600 paren sokken, 200 paren kousen en andere kleedingstukken.

§ 7. KLINISCHE SCHOLEN.

Aan de klinische school te Rotterdam bedroeg gedurende dezen cursus het aantal kweekelingen 41, namelijk 36 mannelijke en 5 vrouwelijke.

Bovendien werden de klinische lessen in het ziekenhuis bijgewoond door jonge doctoren en heelmeeesters, en gedurende de groote vacantie door onderscheiden candidaten in de geneeskunde, door officieren van gezondheid en kweekelingen van het Rijks militair hospitaal.

Van de 41 leerlingen waren ingeschreven voor de genees-, heel- en verloskunde 27, voor de artseneerbereidkunde 9 en als aanstaande vroedvrouwen 5.

Over den ijver der kweekelingen is in het algemeen gunstig getuigenis afgelegd, doch er waren eenige, wier onvoldoende voorafgaande opleiding hen ongeschikt maakte, om met vrucht de lessen der lectoren te kunnen volgen.

Bij het onderwijs in de praktische genees- en heilkunde deden zich de goede vruchten van het voor weinige jaren ingevoerde overgangsexamen meer en meer gevoelen. De jongelingen, die thans aan het ziekbed werden toegelaten, hadden alle vooraf de bewijzen moeten afleggen van zich met vrucht op de natuurwetenschappen toegelegd te hebben. Mogt hierdoor het aantal toehoorders op de praktische lessen in de genees- en heilkunde iets geringer worden, de lectoren in de genoemde vakken getuigden, dat het gehalte hunner leerlingen aanzienlijk verbeterd was, hoewel ook bij enkele de sporen eener vroegere gebrekkige opleiding duidelijk zichtbaar waren.

Ook op het onderwijs in de voorbereidingswetenschappen had het genoemde examen eene gunstige terugwerking, in zooverre de kweekelingen, wetende dat hun bewijzen van bekwaamheid zouden gevraagd worden, met meer belangstelling dat onderwijs bijwoonden en zich met meer ijver op de studie toegelegd hebben.

De materiele hulpmiddelen voor het onderwijs ondergingen slechts weinig uitbreiding. Het anatomisch kabinet werd verrijkt met belangrijke geschenken van een voormalig leerling der school.

Uit 's Rijks Herbarium werden verzamelingen van gedroogde planten ontvangen.

Van den Minister van Kolonien ontving de school een volledig stel praeparaten van kinabasten van professor PROENUS te Giessen.

Het onderwijs werd geregeld gegeven. De lectoren werden ook in dezen cursus in sommige vakken van onderwijs, waarbij het vooral op praktische oefening aankomt, bijgestaan door enkele geneeskundigen en artsensijbereidkundigen.

Zes leerlingen hebben een voldoende examen afgelegd.

De lessen van den lector dr. GROSHANS over de ziekten der tropische gewesten, door eene inleiding over geographische pathologie voorafgegaan, werden met veel belangstelling bijgewoond.

In de lessen over kruidkunde werd door den lector dr. RAUWENHOFF zooveel mogelijk een volledig overzicht over die wetenschap gegeven. Na uitvoerige behandeling der morphologie, kwamen de anatomie en physiologie der planten ter sprake. In het voorjaar werden de voornaamste plantenstelsels kort ontwikkeld, waarna de leerlingen in de gelegenheid gesteld werden, het geleerde toe te passen door het bestemmen en beschrijven van levende planten.

In de lessen over pharmacognosie behandelde de lector de plantaardige stoffen in het 2de gedeelte der pharmacopaea neerlandica vermeld.

In die over dierkunde zijn, na een kort overzicht van de voornaamste levensverrigtingen der dieren en van de hoofdvormen uit de afdeling der gewervelde dieren, de insecten en weekdieren meer uitvoerig beschouwd.

Bovendien werden ook in dezen cursus buitengewone lessen over de weefselceller der planten gegeven, door mikroskopische praeparaten opgehelderd.

Deze onverpligte lessen werden door verscheiden leerlingen getrouw bijgewoond, terwijl enkele ook gedurende den geheelen cursus hebben gebruik gemaakt van de aangeboden gelegenheid, om zich eenmaal 's weeks den geheelen voormiddag door eigen praktisch onderzoek te oefenen.

Van de geregelde zamenkomsten tot bespreking van eenig onderwerp der natuurwetenschappen wordt hetzelfde getuigd.

Het onderwijs in de scheikunde van den lector VAN DEN BURG liep vooreerst over eenige metalen, die in het vorige studiejaar niet besproken waren, daarna werd de geheele organische chemie behandeld, voorafgegaan door eenige algemeene beschouwingen over de constitutie der organische lichamen.

De lessen over artsensijbereidkunde, ditmaal meer bijzonder aan verklaring der bereiding van scheikundige praeparaten gewijd, werden, even als vroeger, geheel in verband bragt met de pharmacopaea neerlandica.

Van de gelegenheid om zich praktisch te oefenen door bereiding van scheikundige praeparaten en door kwalitatieve en kwantitatieve analytische onderzoekingen werd goed gebruik gemaakt. Aan drie leerlingen in de heekunde werd verlof gegeven, om in het scheikundig laboratorium kwalitatieve analytische onderzoekingen te doen.

Behoeftte aan afzonderlijke lessen over natuurkunde doet zich steeds meer en meer gevoelen.

De lector in de ontleed- en natuurkunde, dr. Q. J. GODDARD, behandelde vooral de leer der vaten en der zenuwen, in verband met de daaraan grenzende beenderen, spieren, ingewanden, enz. In afzonderlijke uren werden topographische en algemeene anatomie besproken, en nu en dan door demonstratie op het cadaver of op gedeelten daarvan toegelicht. De lector betreurt het echter, dat hem in den verloop der cursus zoo weinig cadavers ter beschikking stonden. Terwijl in vorige jaren gewoonlijk een twaalfstal lijken voor het onderwijs dienstbaar kon worden gemaakt, zijn er in den cursus van 1863/64 slechts drie mannelijke ontvangten. Zijne pogingen, om in dit opzigt beter ondersteund te worden, zijn niet geslaagd.

Op het gebied der physiologie zijn de verrigtingen van het dierlijk leven, beweging, gevoel, zintuigelijke verrigtingen en spraak zoodanig behandeld, dat daarbij vooral gewezen is op de belangrijke eindresultaten dier levensuitingen, volgens algemeene wetten van het zenuwleven.

Voor zoover de schaarschheid van cadavers dit toeliet, zijn praktische oefeningen gehouden.

De lessen van den lector in speciale pathologie en therapie, dr. J. B. MOLEWATER, eersten geneesheer in het ziekenhuis, waren ook in dezen cursus weder verdeeld in een theoretisch collegie, dat drie malen 's weeks gegeven werd, en in praktische of klinische oefeningen, die dagelijks werden gehouden.

De lessen werden onafgebroken gegeven met eene kleine tusschenpoozing in het voor-

jaar van 1864, toen een eerste aanval der ziekte, welke den algemeen geachten lector in den volgenden cursus ten grave heeft gesleept, hem verhinderde in de ijverige waarneming zijner werkzaamheden.

De lector in de heekunde, dr. M. POLANO, gaf zijne lessen regelmatig op de daarvoor bestemde uren. Zijn doel was vooral, om voor de maatschappij praktisch bruikbare manieren te vormen, artsen, die bij de uitoefening der praktijk door deugdelijke theoretische kennis gesteund worden. De uitkomsten van zijn onderwijs noemt de lector bevredigend, wanneer men in het oog houdt, dat ook hier bij sommigen de gevolgen eener onvoldoende opvoeding in hunne jeugd zich vertoonden in eene gebrekkige ontwikkeling, die, ook bij den besten wil, een struikelblok bleef voor velen.

Aan ruime gelegenheid tot praktische oefening ontbrak het niet, daar niet minder dan 756 heekundige lijdens, waarvan 477 mannen en 279 vrouwen, door den lector met de leerlingen behandeld werden.

Gelijk te verwachten is in eene talrijk bevolkte gemeente als Rotterdam, was hier ruime gelegenheid tot het zien van beleedigingen en heekundige gebreken.

Van al die gevallen werd voor het onderwijs zoodanig gebruik gemaakt, dat ieder leerling, onder de leiding van den lector, eenige lijdens behandelde en daarvan meer of min uitgebreide ziektegeschiedenissen maakte.

Ook tot het verleenen van bijstand en hulp bij operaties was ruime gelegenheid.

De lessen in de operative heekunde op het lijk werden op ruime schaal gegeven en trouw waargenomen.

Aan de theoretische lessen werden door den lector 5 uren 's weeks gewijd.

De lector in de verloskunde, dr. C. H. VAN DER LOOY, zag in dit schooljaar zijne lessen bijgewoond door 10 mannelijke en 5 vrouwelijke kweekelingen met goed gevolg.

De theoretische en praktische lessen zijn geregeld gegeven en over het algemeen werd er door de kweekelingen een goed gebruik van gemaakt.

Voor de leerlingen van het 2de studiejaar bestond gelegenheid om beurtelings bij 79 verlossingen op de kraamzaal, onder leiding van de meestersse-vroedvrouw, mejufvrouw J. C. SCHUURMAN, tegenwoordig te zijn; daarenboven konden de vrouwelijke kweekelingen, onder leiding der gemeentevroedvrouwen, nog bij 38 verlossingen behulpzaam zijn. Dertien maal hadden de leerlingen de gelegenheid om kunstmatige hulp bij verlossing te zien of zelve aan te wenden.

De hulpmiddelen bij het onderwijs waren vrij voldoende.

De lector blijft met nadruk op verbetering van de bestaande kraamzaal aandringen.

Onderscheiden genees- en heekundigen hebben bovendien in dezen cursus belangeloos onderrigt gegeven aan de leerlingen der geneeskundige school.

Dr. JACOBUS, toenmaals adisistent-geneesheer in het ziekenhuis aan den Coolsingel, had zich, even als in vorige jaren, belast met de leiding der praktische oefeningen in pathologische anatomie.

De heer P. B. PESANT, adisistent-heelmeester in het ziekenhuis, behandelde de verbandleer en de leer der instrumenten voor de leerlingen in een geregelden cursus.

De heer P. BROUWER Rzx., apotheker in het ziekenhuis, gaf, als in vorige jaren, aan de meest gevorderde leerlingen gelegenheid, om zich te oefenen in de bereiding van zamen-gestelde geneesmiddelen.

Het getal leerlingen aan de klinische school te Amsterdam bedroeg gedurende den cursus 1863/64 39, namelijk 22 in de genees- en heekunde en 9 in de schei- en artsnij-bereidkunde, benevens 8 vrouwelijke leerlingen in de verloskunde.

Zeven leerlingen van het 3de en 4de studiejaar en twee medicinae candidaten hebben van het onderwijs in de bijzondere therapie en chirurgie gebruik gemaakt, en aan de waarneming en oefeningen aan het ziekbed zoowel als aan de lessen en de kunstbewerkingen op lijken deel genomen.

Bovendien hebben vijf heelmeesters gehospiteerd.

De lessen voor de algemeene ziektekunde en algemeene therapie zijn door 10 leerlingen van het 2de studiejaar en twee medicinae studenten aan het athenaeum alhier, en de klinische oefeningen in de diagnostiek door 10 leerlingen, 5 medicinae studenten en vier plattelands- of stedelijke heelmeesters bijgewoond.

Het onderwijs in de verloskunde is genoten door 7 leerlingen van het 3de en 4de studiejaar, 2 medicinae candidaten en 3 heelmeesters, alsmede door 35 vrouwelijke leerlingen, van welke 27 aan de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen waren verbonden.

Van de lijdens in het gasthuis zijn gedurende het genoemde tijdvak uitgekozen voor het klinisch onderwijs:

	Mannen.	Vrouwen.
in de geneeskunde.	383	179
in de diagnostische kliniek.	171	281
voor het onderwijs en de oefeningen in de heekunde	604	348
het aanleeren der verloskunde, al de verlossingen, ten getale van.		385
het onderwijs in de gynaekologie		140
	-----	-----
Te zamen.	1158	1333

Tot uitbreiding der hulpmiddelen voor het onderwijs hebben gestrekt 45 praeparaten, door of onder toezigt van den directeur van het anatomisch-pathologisch kabinet in orde gebracht.

Deze belangrijke verzameling telt thans 1423 nummers, waarvoor evenwel dringende behoefte aan meer ruimte bestaat.

In het afgelopen jaar is aan den heer C. B. TILANUS, hoogleeraar in de heel- en verloskunde, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de verloskunde, en in zijne plaats benoemd dr. L. LEHMANN, tot hiertoe adistent voor het verloskundig onderwijs aan de klinische school, met den titel van honorair hoogleeraar en directeur van de Rijkswwekschool voor vroedvrouwen.

Bij Koninklijk besluit dd. 29 September 1864, n°. 44, is bepaald, dat voortaan weder, gelijk bij Koninklijk besluit van 9 November 1826, n°. 135, was vastgesteld, aan de school zullen verbonden zijn drie hoogleeraren, te weten: 1 in de geneeskunde, 1 in de heekunde en 1 in de verloskunde.

De klinische school te Hoorn telde 13 leerlingen, waaronder 5 vrouwelijke.

Van deze laatstgenoemden hebben twee met goed gevolg examen afgelegd als vroedvrouw.

Van de 8 mannelijke heeft 1 met goed gevolg de examens voor plattelandsheel- en verloskundige afgelegd.

Aan het einde van het jaar 1864 had de school 9 leerlingen, van welke drie vrouwelijke en zes mannelijke.

De lessen werden getrouw gegeven en door de leerlingen met ijver bijgewoond.

Voor den cursus 1863/64 aan de klinische school te Haarlem werden 8 leerlingen voor alle vakken, en 5 voor de pharmaceutische lessen ingeschreven; zoodat door 13 personen van het onderwijs gebruik is gemaakt.

Gedurende dat tijdvak is een leerling tot genees- en heekundige ten platten lande, een andere tot apotheker bevorderd; vier leerlingen hebben wegens verandering van woonplaats of betrekking de school verlaten.

Op ultimo December 1864 waren 11 leerlingen ingeschreven, namelijk 7 voor alle vakken en 4 voor de pharmacie.

Aan het einde van den cursus werden de leerlingen, na een op de gewone wijze door lectoren in tegenwoordigheid van provinciale en stedelijke autoriteiten afgenomen examen, in verschillende studiejaren gerangschikt. Van de 6 leerlingen voor alle vakken werden geplaatst: in het 4de studiejahr 1, in het 3de 1, in het 2de 1, terwijl 3 op nieuw voor het eerste studiejahr werden ingeschreven.

Van de beide leerlingen voor de pharmacie was 1 niet bij het examen verschenen, als zijnde reeds in het laatste studiejahr geplaatst en voornemens zich eerlang tot het examen voor apotheker aan te melden; de andere werd van het 2de tot het 3de studiejahr bevorderd.

In de vacature bij het onderwijzend personeel, ontstaan door het vertrek van den lector dr. L. J. EGELING, werd voorzien door de benoeming van dr. J. B. WIJNHOF tot lector in de pathologie en therapie. Deze heeft zijne lessen den 29sten Januarij 1864 geopend.

In plaats van het wegens den bouw eener lagere school geamoveerde Theatrum Anatomicum werd een ander lokaal ten behoeve van het ontleedkundig onderwijs beschikbaar gesteld, zoodat de geregelde gang van de lessen in de verschillende vakken, die door de leerlingen over het geheel getrouw en niet zonder vrucht werden bijgewoond, in den afgelopen cursus niet werd verstoord.

Te Alkmaar werd in plaats van dr. L. DE SONNAVILLE, lector in materies medica, den 21sten October 1864 dr. C. J. DE LANGE benoemd.

De school telde den 31sten December 1864 8 mannelijke en 2 vrouwelijke leerlingen. Gedurende dit jaar werd 1 leerling tot stedelijk en plattelands-verloskundige bevorderd, en eene vrouwelijke leerlinge geplaatst aan 's Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam.

Klinisch onderwijs werd gegeven in de zalen van het hier bestaande ziekenhuis.

De lectoren klagen over gebrek aan cadavers voor anatomisch onderwijs.

De overige hulpmiddelen tot het onderwijs verkeerden in goeden staat.

In het personeel der lectoren aan de klinische school te Middelburg is geene verandering gekomen.

Door allen is het onderwijs onafgebroken en regelmatig gegeven.

Het getal leerlingen bedroeg 1 Januarij 1864 24, namelijk 11 voor de heekunde, 13 voor de artseneijbereikende.

4 leerlingen hebben de school verlaten en 8 nieuwe leerlingen werden ingeschreven, zoodat bij het einde van den cursus 23 leerlingen waren ingeschreven.

Het gedrag en de ijver der leerlingen hebben in het algemeen stof tot tevredenheid geleverd.

Voor het klinisch onderwijs in de geneeskunde waren 72 zieken beschikbaar, voor dat in de heekunde 77. Verscheidene belangrijke operaties konden door de leerlingen worden bijgewoond. Het polykliniekum werd door 117 personen bezocht. Door de leerlingen zijn 55 verlossingen onder toezigt verrigt.

Er was gelegenheid tot praktische oefeningen in scheikunde en pharmacie.

De materiele hulpmiddelen voor het onderwijs, de boekerij en de verzameling pathologische praeparaten werden uitgebreid.

§ 8. RIJKSKWEEKSCHOOL VOOR VROEDVROUWEN.

De derde cursus dezer school, die tegen het einde der maand September 1863 begonnen was, is met ultimo Junij 1864 geëindigd. Vóór de sluiting werd even als vroeger een vergelijkend examen over alle leerlingen door den directeur in tegenwoordigheid der commissie van toezigt en der meesteressen-vroedvrouwen gehouden, waarna een zeer gunstig oordeel door den voorzitter over hare vorderingen gedurende dit jaar werd uitgesproken.

Gedurende dezen cursus hebben 14 leerlingen van het vorig jaar de lessen bijgewoond, en 13 leerlingen voor het eerst het onderwijs genoten, zoodat het gezamenlijk getal leerlingen 27 bedroeg. Allen hebben tot het einde van den cursus de lessen gevolgd.

Behalve deze 27, werden de lessen nog bijgewoond door 8 vrouwelijke leerlingen der klinische school.

De theoretische lessen werden 4 maal 's weeks op de daartoe bepaalde dagen en uren geregeld gegeven, en zeer getrouw door alle leerlingen gevolgd; eene theoretische les werd wekelijks voor de leerlingen van het tweede studiejaar afzonderlijk gehouden. De huiselijke werkzaamheden der Rijkskweekelingen, die meestal bestonden in het herhalen der lessen, het schriftelijk beantwoorden van opgegeven vragen en oefeningen op het phantôme, werden onder het bestuur der meesteresse-vroedvrouw mejufvrouw BEKKING, weduwe MOOR, met nauwgezetheid verrigt. Ten behoeve van dit onderwijs zijn door den directeur eenige hulpmiddelen aangekocht.

Met de praktische oefeningen op de kraamzaal in het binnen-gasthuis werd door de leerlingen van het tweede studiejaar terstond na het openen van den cursus, door die van het eerste jaar met 1°. April, een begin gemaakt. Gedurende elke week werd bij afwisseling telkens door twee leerlingen van 'smorgens 10 tot 's avonds 10½ ure, onder toezigt van den directeur of de aldaar inwonende meesteresse-vroedvrouw, mejufvrouw VERBREGT, en sedert half Januarij ook gedurende den nacht telkens door eene leerlinge van het tweede studiejaar beurtelings al hetgeen tot bijstand en verzorging van zwangeren, barenden, kraamvrouwen en jonggeborenen betrekking had, verrigt. Gedurende dien tijd werd zoo doende door de gezamenlijke leerlingen aan circa 400 zwangoren het verloskundig onderzoek in het werk gesteld, aan ruim 350 barenden bijstand verleend, en de verzorging en behandeling van meer dan 400 kraamvrouwen gadegeslagen, terwijl ook in de behandeling van zieke vrouwen op de gynaekologische afdeling van het binnen-gasthuis aan de meergeverderden handleiding in het zetten van bloedzuigers, het gebruik van het speculum en het aanwenden van pessaria werd gegeven.

Over den ijver en de vorderingen van de leerlingen wordt zeer gunstig getuigenis uitgebragt.

Alle leerlingen van het tweede studiejaar legden met goed gevolg examen als vroedvrouw af. Van de 13 leerlingen van het eerste studiejaar voldeden de meeste goed aan de verwachting en hebben zich gunstig onderscheiden.

Eene leerlinge is wegens langdurige ziekte, waardoor hare regter hand onbruikbaar geworden was, ontslagen. Aan eene andere moest het verder verblijf aan de school worden ontzegd.

§ 9. RIJKSVEEARTSENIJSCHOOL.

De regeling en verdeeling van het onderwijs bleef met eenige uitbreiding dezelfde als in vorige jaren.

De inrigting had het verlies te betreuren van den heer J. JENNES, na eene langdurige ongesteldheid op den 22sten Mei 1864 overleden.

Te zijner vervanging is bij Koninklijk besluit van 8 Junij 1864 benoemd de heer A. W. H. WIRTZ, paardenarts der 2de klasse bij het leger.

Het godrag der kweekelingen was over het algemeen gepast.

Velen hebben zich door vlijt en ijver onderscheiden; bij eenigen echter ontbrak voldoende lust tot studie en zucht naar kennis.

Gestrenger examens bij den overgang tot een volgend studiejaar zullen, naar verondersteld mag worden, van gunstigen invloed zijn.

Aan het eindexamen hebben 8 kweekelingen deel genomen. Aan allen werd de rang van veearts toegekend. Zes hunner zijn met lof bevorderd.

Van de 27 leerlingen van het 1ste, 2de en 3de studiejaar zijn, na voldoende afgelegd overgangsexamen, 24 tot een volgend studiejaar toegelaten; de drie overigen, die, wegens beperkte geestvermogens of gebrek aan ijver, aan dit examen evenmin als aan dat van 1862 hebben kunnen voldoen, moesten in dezelfde klasse blijven. Op hen is derhalve de tweede alinea van art. 7 der voorwaarden, waarop kweekelingen aan deze inrigting worden toegelaten, toegepast. Van de daarbij gegeven vergunning, om als uitwonend kweekeling de lessen te blijven bijwonen, heeft slechts één kweekeling gebruik gemaakt; twee hebben de school verlaten.

Voor ééne plaats om als kweekeling voor rekening van het Departement van Oorlog tot paardenarts te worden opgeleid, hebben zich 13 aspiranten aangeboden. Ofschoon drie hunner bij het vergelijkend examen zeer voldaan hadden, kon slechts één benoemd worden.

Na voldoende afgelegd toelatingsexamen zijn twaalf aspiranten voor veearts als kweekelingen tot de school toegelaten, waarvan 10 inwonende en 2 uitwonende.

De lessen van den cursus 1864/65 worden derhalve door 33 inwonende en 3 uitwonende kweekelingen bijgewoond; onder dezen zijn er 5, die tot paardenarts bij het leger worden opgeleid.

Aan de kliniek zijn behandeld 482 paarden, 16 runderen, 40 geiten, 348 honden, 24 katten en 48 stuks gevogelte, te zamen 910 zieke dieren.

Tot het ondergaan van kleinere operaties, die in den regel door de kweekelingen van het 3de leerjaar verricht worden, werden bovendien aangebragt 73 dieren.

De ambulatoire kliniek leverde wederom eene gunstige gelegenheid tot oefening en waarneming. Op die wijze werden buiten het terrein der school behandeld 96 paarden en 83 runderen.

De kweekelingen van het 4de jaar waren tegenwoordig en behulpzaam bij 15 regelmatige verlossingen bij koeijen en 3 bij paarden. Onregelmatige verlossingen kwamen niet voor. De overige praktische oefeningen in de verloskunde, hebben met behulp van het phantôme plaats gehad. Daartoe werden 27 kalveren gebruikt.

In de apotheek werden 3088 recepten gereed gemaakt.

Aan de hoefmederij zijn 412 paarden beslagen, waaronder 1347 ijzers gelegd zijn; buitendien werden 123 kunstijzers aangelegd bij paarden wegens voetgebreken.

Voor het onderwijs in het hoefbeslag, de operaties en de dissectie werden 20 paarden aangekocht, voor beide laatstgenoemde oefeningen nog bovendien 9 runderen en 3 geiten.

De hulpmiddelen voor het onderwijs zijn behoorlijk onderhouden en naar de behoeften aangevuld.

De verzameling voor ontleedkunde werd met belangrijke praeparaten, gedeeltelijk als geschenk ingezonden, gedeeltelijk door den ijverigen prosector vervaardigd, verrijkt.

Aan de gebouwen zijn eenige herstellingen verrigt.
De ziekenstallen echter blijven in slechten toestand verkeeren.
Ook het lokaal voor dissectie bestemd is ondoelmatig.

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT.

§ 1. KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

In de speciale commissie van inspectie over het militair onderwijs is de luitenant-generaal DANEELS VAN WIJKHUYSE, die met pensioen is afgetreden, door den luitenant-generaal STEUERWALD vervangen.

Bij het personeel der officieren en civile beambten zijn 7 officieren in de plaats gekomen van zeven andere officieren, die deels door bevordering, deels op verzoek, de akademie verlieten.

Ook nu kan weder, wat de inrigting, regeling en verdeeling van het onderwijs betreft, naar het verslag over 1860/61 worden verwezen, verni'ts te dien aanzien sedert geen wijziging plaats heeft gehad.

Het gedrag der kadetten is goed geweest. Zij hebben veel vlijt betoond en goede vorderingen gemaakt.

Bij den aanvang van het studiejaar, in 1863, waren 329 kadetten aan de akademie. Hiervan waren:

103	in het 1ste studiejaar,
82	" " 2de "
71	" " 3de "
73	" " 4de "

Van deze zijn, in den loop van het studiejaar,

3	op verzoek eervol ontslagen,
1	ontslagen, en
2	overleden.

Tot officier zijn bevorderd:

43	bij het leger hier te lande, en
30	" " " in Oost-Indie.

Voorts zijn 221 kadetten in een hooger studiejaar overgegaan; 25 moesten, wegens onvoldoende vorderingen, in hun vorig studiejaar overblijven, te weten:

12	in het 1ste studiejaar,
5	" " 2de "
8	" " 3de "

Bovendien moesten

1	kadet van het 1ste en
3	kadetten van het 3de studiejaar

wegens ziekte en daaruit voortvloeiende langdurige afwezigheid met verlof, andermaal de lessen volgen van het studiejaar, waartoe zij behoorden.

De uitkomsten van het aspiranten-examen zijn in dit jaar gunstiger geweest dan in het voorgaande.

Van 237 aspiranten, die zich tot het afleggen van het examen hadden aangemeld, hebben 6 van dat examen afgezien, 17 hunner werden door de geneeskundige commissie ongeschikt voor de militaire dienst bevonden, zoodat ten slotte 214 jongelingen aan het

examen hebben deel genomen, waarvan 102 aan de vereischten hebben voldaan. Van dit aantal konden, wegens gebrek aan beschikbare plaatsen, niet meer dan 74 als kadet benoemd worden.

Van de 112 aspiranten, die niet aan de vereischten hebben voldaan, zijn achterlijk bevonden:

- 68 in de rekenkunde,
- 82 " " evenredigheden,
- 53 " " maten en gewigten,
- 87 " " stekunst,
- 103 " " meetkunst,
- 38 " " aardrijkskunde,
- 52 " " geschiedenis,
- 39 " " nederlandsche taal,
- 39 " " fransche taal,
- 29 " " hoogduitsche taal, van de 62 aspiranten voor de dienst hier te lande, die onvoldoende zijn bevonden,
- 21 " " engelsche taal, van de 50 aspiranten voor de dienst in de kolonien, die niet hebben voldaan.

De bibliotheek is in het afgelopen jaar met onderscheidene werken vermeerderd, en heeft, zoo van de departementen van algemeen bestuur, als van particuliere personen, boeken en kaarten ten geschenke ontvangen.

De verzameling van modellen is verrijkt met enkele voorwerpen, bestemd ten gebruik bij het onderwijs in de technische artillerie.

Verscheiden werken, behoorende tot den leercursus der akademie, zijn herdrukt geworden, en het tweede deel van de Handleiding tot de beoefening van de land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indie, het eenige werk, dat tot de volledigheid van dien cursus nog ontbrak, heeft het licht gezien.

Als toegevoegd onderwijs is bij de applicatie-school, van 1 October 1863 tot 15 Julij 1864, aan 4 officieren der infanterie en één der cavalerie onderwijs gegeven in de natuurkunde, geodesie, krijgskunde, artillerie en het regtlignig en situatie-teekenen.

§ 2. INSTRUCTIE-BATAILLON.

Bij dit bataillon waren op den 31sten October 1864 32 officieren en 517 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen ingedeeld, en 84 onderofficieren, korporaals en soldaten tot verschillende doeleinden gedetacheerd.

Van 1 November 1863 tot 31 October 1864, werden 341 jongelingen voor de dienst hier te lande en 27 voor die in Oost-Indie aangenomen.

Van die jongelingen waren :

- 24 uit de provincie Noordbrabant,
- 43 " " " Gelderland,
- 77 " " " Zuidholland,
- 82 " " " Noordholland,
- 19 " " " Zeeland,
- 16 " " " Utrecht,
- 17 " " " Friesland,
- 20 " " " Overijssel,
- 11 " " " Groningen,
- 9 " " " Drenthe,
- 20 " het Hertogd. Limburg,
- 20 " de Indische bezittingen, en
- 8 vreemdelingen.

Hieronder waren :

37	zoons van officieren,
13	" " onderofficieren en soldaten,
68	" " ambtenaren,
176	" " mindere beambten, winkeliers, enz.
72	" " ambachtslieden.

In den omvang van het onderwijs en de wijze waarop het gegeven wordt is sedert het verslag van 1861 geen verandering gekomen.

Op 1 November 1863 telde:

de 3de klasse	50
" 2de "	236
" 1ste "	223
" cursus	77
<hr/>	
Totaal . . .	586 leerlingen.

Op 1 April 1864 telde:

de 3de klasse	43
" 2de "	224
" 1ste "	243
" cursus	68
<hr/>	
Totaal . . .	578 leerlingen.

Op 1 Julij 1864 telde:

de 3de klasse	59
" 2de "	253
" 1ste "	211
" cursus	72
<hr/>	
Totaal . . .	595 leerlingen.

Op 1 October 1864 telde:

de 3de klasse	63
" 2de "	249
" 1ste "	207
" cursus	70
<hr/>	
Totaal . . .	589 leerlingen.

Van den 1sten November 1863 tot en met 31 October 1864 zijn van de 3de naar de 2de klasse overgegaan 74, van de 2de naar de 1ste klasse 118, en van de 1ste klasse naar den cursus 17 leerlingen.

Gedurende dit tijdvak zijn door het bataillon verstrekt:

4 sergeanten en 309 korporaaals aan de infanteriecorpsen van het leger hier te lande en 26 sergeanten benevens 1 korporaal aan die van het leger in Oost-Indie.

Bovendien werden van de, bij het bataillon gedetacheerde korporaaals tot opleiding

voor onderofficier, na voldoende examen naar de corpsen teruggezonden 38 sergeanten, 11 fourriers en 6 korporaa's, zoodat in het geheel door het bataillon 68 sergeanten, 11 fourriers en 316 korporaa's zijn verstrekt.

Ook de uitkomsten van het wetenschappelijk onderwijs bij het bataillon gegeven zijn gunstig geweest.

Van de 3de klasse gingen 16 leerlingen naar de 2de over; van de 2de klasse 8 naar de 1ste klasse 2de afdeling; van de 1ste klasse 2de afdeling 2 naar de 1ste klasse 1ste afdeling, en van de 1ste klasse 19 naar den cursus.

§ 3. ARTILLERIE-INSTRUCTIE-COMPAGNIE.

De sterkte van deze compagnie bedroeg op 31 October 1863 5 officieren en 154 onderofficiëren, korporaa's en soldaten. Van deze ontvingen 120 onderwijs.

Van den 1sten November 1863 tot 31 October 1864 werden voor de dienst hier te lande 95, en voor die in Oost-Indië 7 jongelingen aangenomen.

Uit de volgende tabel blijkt, bij welke klasse van het schoolonderwijs deze jongelingen werden ingedeeld, uit welk deel des lands of der kolonien zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking hunner ouders.

KLASSE van het SCHOOLONDERWIJS waarbij zij na hunne admmissie primitief zijn ingedeeld.	HERKOMSTIG UIT											TOTAAL.	
	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.		Oost-Indië.
Eerste of hoogste . . .	2	7	2	»	»	»	1	1	1	»	»	2	16
Tweede	3	4	16	9	3	4	1	5	»	»	1	»	46
Derde of laagste . . .	8	6	12	5	2	3	1	»	1	»	2	»	40
TOTAAL	13	17	30	14	5	7	3	6	2	»	3	2	102
<i>Maatschappelijke betrekkingen der ouders.</i>													
Officiëren	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Onderofficiëren en soldaten	9	7	8	4	3	3	»	1	»	»	1	»	36
Ambtenaren met officieren gelijkstaande .	»	4	2	»	»	»	1	1	»	»	»	2	10
Winkeliers, ambachtslieden enz.	3	6	19	10	2	4	2	4	2	»	2	»	54
TOTAAL	13	17	30	14	5	7	3	6	2	»	3	2	102

Van de compagnie werden 32 korporals-titulaire als korporaal bij de verschillende regementen artillerie overgeplaatst.

Als aanvulling van hetgeen ten vorigen jare omtrent de inrigting van het onderwijs bij deze compagnie is medegedeeld, kan nog worden vermeld, dat de jongelingen, naar den uitslag van een bij hunne aankomst afgelegd examen, in eene der drie klassen, waarin het schoolonderwijs is verdeeld, worden geplaatst.

De leiding van het onderwijs is onder toezigt van den kommandant der compagnie aan de officieren opgedragen. Het wordt door de gedetacheerde onderofficieren gegeven en door enkele korporals-titulaire, die door kennis en gedrag uitmunten.

In het wintersaizoen van 15 October tot 15 April wordt 2 maal per dag schoolonderwijs gegeven, namelijk van 8 tot 9 $\frac{3}{4}$ uur en van 5 $\frac{1}{4}$ tot 6 $\frac{3}{4}$ uur. In het zomersaizoen geschiedt zulks slechts eens per dag en wel van 12 tot 1 $\frac{3}{4}$ uur.

De sterkte der schoolklassen was:

op den 1sten Januarij 1864:

1ste klasse	57	leerlingen,
2de "	46	"
3de "	29	"
<hr/>		
Totaal	132	"

op den 1sten April 1864:

1ste Klasse	60	leerlingen,
2de "	61	"
3de "	35	"
<hr/>		
Totaal	156	"

op den 1sten Julij 1864:

1ste klasse	74	leerlingen,
2de "	63	"
3de "	30	"
<hr/>		
Totaal	167	"

op den 20sten October 1864:

1ste klasse	84	leerlingen,
2de "	61	"
3de "	28	"
<hr/>		
Totaal	173	"

§ 4. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE CORPSEN.

Het wetenschappelijk onderwijs, dat bij de corpsen aan de onderofficieren wordt gegeven, die zich tot het afleggen van het officiersexamen wenschen voor te bereiden, heeft gunstige uitkomsten opgeleverd.

Het werd bijgewoond door 339 onderofficieren der infanterie, 22 der cavalerie en 24 der artillerie.

Tot het afleggen van het officiersexamen werden 61 onderofficieren der infanterie, 8 der cavalerie en 4 der artillerie toegelaten.

Van deze zijn, na aan het gevorderd examen te hebben voldaan, 30 benoemd tot 2den luitenant der infanterie, 8 tot 2den luitenant der cavalerie, hetzij voor hier te lande, hetzij voor Oost-Indië en 3 tot 2den luitenant der artillerie.

De overigen hadden een onvoldoend examen afgelegd.

§ 5. SCHOLEN BIJ DE CORPSEN.

Ook omtrent het schoolonderwijs bij de corpsen zijn de berigten vrij gunstig.

De volgende staat geeft een overzicht van den toestand waarin de scholen bij de corpsen, wat het aantal leerlingen enz. betreft, verkeeren.

CORPSEN,	AANTAL ONDERWIJZERS,			AANTAL LEERLINGEN,			Aantal leerlingen, die bij hunne toelating niet of zeer gebrekkig konden lezen en schrijven.	
	Zonder het radicaal.	Met het radicaal.	TOTAAL.	Onder-officieren en korporaals.	Soldaten (staande armée) tambours enz.	Militieus.		TOTAAL.

INFANTERIE.

Regement grenadiers en jagers	4	"	4	144	72	"	216	"
1ste regiment infanterie	17	1	18	151	121	77	849	59
2de "	20	"	20	109	81	118	808	58
3de "	15	"	15	157	64	107	828	36
4de "	14	1	15	146	164	25	885	70
5de "	10	"	10	172	82	116	870	77
6de "	16	1	17	105	66	93	264	62
7de "	13	"	13	194	214	14	422	69
8ste "	12	"	12	135	136	30	301	"
Algemeen depôt van discipline	2	"	2	18	4	"	22	"
Koloniaal werfdepôt	1	"	1	"	65	"	65	"
Totaal	124	3	127	1331	1069	580	2980	431

CAVALERIE.

1ste regiment dragonders	4	"	4	21	29	"	50	24
2de "	2	"	2	10	38	"	48	7
3de "	6	"	6	8	50	"	58	4
4de "	2	"	2	13	25	"	38	9
5de "	4	1	5	40	13	"	62	14
Totaal	18	1	19	101	155	"	256	58

ARTILLERIE.

Regement veid-artillerie	6	"	6	18	55	"	73	30
1ste regiment vesting-artillerie	4	"	4	9	26	"	35	1
2de "	8	"	8	13	146	"	159	61
3de "	6	"	6	13	118	"	131	55
Regement rijdende artillerie	4	"	4	16	33	"	49	"
Corps pontonniers	2	"	2	2	13	"	15	1
Totaal	30	"	30	71	391	"	462	148

MINEURS EN SAPEURS.

Bataillon mineurs en sapeurs	3	"	3	11	49	"	60	"
Algemeen totaal	175	4	179	1514	1661	580	3758	637

§ 6. KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSOORD.

Het bevel over het instituut bleef gedurende het studiejaar 1863/64 aan den kapitein ter zee C. P. DE BRAUW opgedragen.

Het toezigt op de dienst werd door den 1sten officier van het wachtschip, den kapitein-luitenant ter zee P. TOUTENHOOFD en de luitenants ter zee J. J. HABETS, C. F. VAN WOELDEREN en H. J. S. VAN DER SLOOT gevoerd. Laatstgenoemde is met 1 Mei 1864, ten gevolge zijner optreding als instructeur in de praktische zeevaartkunde in plaats van den luitenant ter zee 1ste klasse J. J. BOELEN, vervangen door den luitenant ter zee 2de klasse P. J. VAN DRUYNEN.

De leeraar in de hoogere wiskunde dr. P. VAN GEER vroeg zijn eervol ontslag, hetwelk hem met ingang van 1 September 1864 is verleend. Hij is, ook omdat het getal adelborsten langzamerhand afneemt, niet vervangen. Daardoor is gelegenheid gevonden, zonder de financiële lasten van het instituut te bezwaren, de tractementen der overige leeraren eenigzins te verbeteren.

Van de wetenschappelijke werken, met welke zamenstelling sommige leeraren zich bezig hielden, zagen het licht: het 1ste deel eener Handleiding tot de kennis der stuurmanskunst van den luitenant ter zee 1ste klasse D. J. BROUWER; het 4de stuk eener Handleiding tot de kennis der zee-artillerie van den luitenant ter zee 1ste klasse H. VAN GOENS, en eene vertaling van een leerboek der Analytische meetkunst van E. TORR en O. SCHLOMILCH, door dr. P. VAN GEER.

Het studiejaar werd geopend met 35 adelborsten der 2de klasse, uitmakende de 1ste afdeling, en 53 van de 3de klasse, van welke laatste 36 in de 2de en 17 in de 3de afdeling, te zamen dus 88 adelborsten. Onder hen waren 6 der 1ste, 8 der 2de en 1 der 3de afdeling, die ten tweeden male de lessen van hetzelfde studiejaar volgden; de laatstgenoemde verliet het instituut na bekomen eervol ontslag.

Het getal jongelieden, jaarlijks aan het instituut te plaatsen, is bepaald op 16. Uit hoofde van dit geringe getal is het 1ste studiejaar niet meer in twee gedeelten gesplitst.

De gunstige uitkomsten door de wijziging in de voorwaarden van toelating, waarvan in vorige verslagen is melding gemaakt, bleven ook dit studiejaar niet achterwege. Alle nieuw geplaatste jongelingen konden den cursus voldoende volgen; die van het 2de studiejaar ontvingen onderwijs in de beginselen der differentiaal-rekening, welke dusverre niet in den cursus was opgenomen.

Tot krachtige aansporing en opwekking van ijver is de vergunning ingetrokken, dat de adelborsten der 3de afdeling, die aan het einde van het studiejaar een onvoldoend overgangsexamen afleggen, nog één jaar daarin kunnen verblijven; en in plaats daarvan bepaald dat zij, mits geene ziekte oorzaak hunner achterlijkheid zij, van het instituut behooften verwijderd te worden. Die maatregel was te meer noodig, omdat in den regel de jongelingen, die na afloop van het eerste jaar niet voldoen, ook in het 2de en soms in het 3de studiejaar achterblijven, en ten slotte het instituut op te ver gevorderden leeftijd en met onvoldoende bekwaamheden verlaten.

Even als het vorig jaar kon de kruistogt met het instructievaartuig in de Zuiderzee, door het vervroegen van het einde van den cursus, slechts zes weken duren. Hij vond plaats onder de leiding van den luitenant ter zee 1ste klasse D. J. BROUWER, bijgestaan door den luitenant ter zee 2de klasse C. F. T. van WOELDEREN.

Niettemin waren de uitkomsten allezins bevredigend.

Over het algemeen heerschte onder de jongelieden een uitmuntende geest; hun gedrag liet niet te wenschen over; de gezondheidstoestand was gunstig, behoudens één ernstig ziektegeval, 't welk den dood ten gevolge had.

Na voldoende eind- en overgangsexamens werden van de 35 adelborsten der 2de klasse, met ingang van 1 September 1864, 31 tot adelborst 1ste klasse, en van de 35 der 3de klasse, die daartoe in aanmerking kwamen, insgelijks 31 tot adelborst 2de klasse bevorderd; die van het laagste studiejaar gingen allen in eene hoogere afdeling over.

Eene inspectie van het instituut vond gedurende dezen cursus niet plaats; de bepaling, dat deze in den regel jaarlijks behoort gehouden te worden, is ingetrokken.

§ 7. OPLEIDING VAN KADETS BIJ HET CORPS MARINIERS TE AMSTERDAM.

In het vorig verslag is een overzicht van de regeling van het onderwijs aan deze instelling gegeven. Sedert is daarin geene verandering gekomen, zoodat daarheen kan worden verwezen.

Het aantal kadets bedroeg bij den aanvang van den cursus in het 3de studiejaar één en in het 2de drie. Eerstgenoemde heeft in Mei 1864 een voldoende theoretisch eind-examen afgelegd, en is, na in Julij een onderzoek naar zijne praktische bekwaamheid ondergaan te hebben, in Augustus 1864 tot officier aangesteld.

De drie kadets van het 2de studiejaar legden een onvoldoend overgangsexamen af, niettegenstaande het vastgestelde programma der lessen wegens hunne bekrompen geestvermogens en hun gemis aan ijver niet ten volle behandeld kon worden. Zij moesten derhalve andermaal den cursus van het 2de studiejaar volgen.

§ 8. OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET
WACHTSCHIP TE VLISSINGEN.

De winter- en zomeroefeningen hebben even als vroeger geregeld plaats gehad.

Het aantal leerlingen, dat, blijkens het vorig verslag, in October 1863 acht en twintig bedroeg, is in den loop van den cursus 1863/64 met twee vermeerderd. Van hen zijn acht in Mei 1864 tot bootsmansleerling 1ste klasse bevorderd, zoodat 22 overbleven, van welke vermoedelijk 7 met bevordering de opleiding zouden verlaten. Daarentegen werden 9 jongens en 15 lichtmatrozen definitief bij de opleiding geplaatst; eerstgenoemde kwamen van andere schepen; de lichtmatrozen waren allen jongelieden van omtrent zeventienjarige leeftijd, die gedurende den winter 1863/64 uit de werving aan boord waren gekomen en in de gelegenheid zijn gesteld de lessen en oefeningen der bootsmansleerlingen bij te wonen. Van de 9 jongens zijn 7 en van de 15 lichtmatrozen 11, die getoond hebben aanleg te bezitten om tot onderofficier opgeleid te worden, tot bootsmansleerling 2de klasse voorgedragen.

Gedrag en ijver der leerlingen gaven alle reden tot tevredenheid; verwijdering van de opleiding heeft geen plaats gevonden.

§ 9. OPLEIDING VAN STUURMANSLEERLINGEN EN JONGENS AAN BOORD VAN HET
WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

a. *Stuurmansleerlingen.*

Deze opleiding is op denzelfden voet als in vorige jaren voortgezet.

Het getal van hen, die onderwijs genoten, bedroeg in October 1864 zes.

Gedurende den cursus 1863/64 werden twee stuurmansleerlingen overgeplaatst op de korvet *Prins Maurits der Nederlanden*; vijf zijn na afgelegd examen bevorderd tot vierden stuurman, van welke er vier op verschillende schepen zijn geplaatst.

Het vooruitzicht bestond dat in den loop van 1864 nog vier leerlingen tot vierden stuurman bevorderd zouden worden.

Over 't algemeen maakten de leerlingen goede vorderingen; redenen tot klagen over hun gedrag en ijver waren betrekkelijk gering, en hunne gezondheid liet niet te wenschen over.

b. *Jongens.*

Het getal der jongens was volgens het vorig verslag 35. Van de kweekschool voor de zeevaart te Leiden zijn er 48, van die te Groningen 48 en van de korvet *Prins Maurits der Nederlanden* 1 bijgekomen; daarentegen zijn er door bevordering 13, door overplaatsing bij de opleiding tot bootsmansleerlingen 4 en door overplaatsing op de active schepen 76 afgegaan, zoodat in September 1864 nog 30 jongens overbleven.

Het gedrag der jongens was over het algemeen goed; zij namen met lust en ijver de lessen en andere diensten waar.

§ 10. OPLEIDING VAN MACHINISTLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP
TE HELLEVOETSLSUIS.

Het onderwijs is op gelijke wijze als vroeger geregeld voortgezet. De lessen in de fransche en engelsche talen, vroeger door een burgeronderwijzer gegeven, zijn aan een machinist, tevens met een deel van het overig onderwijs belast, opgedragen geworden.

De zes gedurende den cursus 1862/63 aanwezige machinistleerlingen 2de klasse zijn in Junij 1864 na afgelegd examen tot leerlingen 1ste klasse bevorderd. Na oproeping in de *Staats-courant* en gehouden vergelijkend examen zijn in Julij 1864 zes leerlingen der 2de klasse geplaatst, zoodat de getalsterkte op dat tijdstip 12 bedroeg.

§ 11. RIJKSKWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

Gedurende den afgelopen cursus heeft in het personeel der leeraren geen verandering plaats gehad.

De omvang van het onderwijs is mede dezelfde gebleven.

De cursus werd aangevangen met 88 kweekelingen. Door het verloend ontslag wegens ziekte aan één kweekeling is dat getal op 87 teruggebracht.

Behoudens enkele uitzonderingen, was het gedrag en de levenswijz der kweekelingen voldoende; hun gezondheidstoestand, houding en voorkomen gunstig. Het onderwijs is geregeld voortgezet en heeft vrij gunstige uitkomsten geleverd.

De kweekelingen van het 4de studiejaar konden allen, ten getale van 20, na voldoende examenen, tot officier van gezondheid benoemd worden, en wel 11 voor het leger hier te lande, 6 voor dat in Oost-Indie en 3 voor de zeemagt. Van de overige 67 kweekelingen hebben 6 (2 van het 1ste, 2 van het 2de en 2 van het 3de studiejaar) de lessen van hun studiejaar moeten herhalen; de overigen hadden voldoende vorderingen gemaakt om tot de lessen van volgende studiejaar te worden toegelaten.

Tot het afleggen van het examen om als kweekeling te worden aangenomen, hebben zich 50 aspiranten aangemeld. Hiervan zijn 2 niet opgekomen en 7 lichamelijk voor de militaire dienst ongeschikt bevonden.

Aan het examen is derhalve door 41 aspiranten deel genomen, waarvan 30 een voldoende examen aflegden.

Daar één van hen te laag was gerangschikt om voor de dienst hier te lande, waarvoor een plaatsing was gevraagd, in aanmerking te komen en hij voor het aanbod om voor Oost-Indie te worden geplaatst heeft bedankt, zijn slechts 29 als kweekeling aangesteld, als:

- 6 voor de dienst hier te lande,
- 17 " die in Oost-Indie, en
- 6 " de zeemagt.

Van de 11 aspiranten, die wegens onvoldoende vorderingen zijn afgewezen, hebben niet voldaan:

- 5 in de nederlandsche taal,
- 5 " " hoogduitsche "
- 4 " " fransche "
- 8 " " latijnsche "
- 10 " " engelsche "
- 9 " " grieksche "
- 6 " " algemeene geschiedenis,
- 9 " " vaderlandsche "
- 6 " " aardrijkskunde,
- 7 " " rekenkunde,
- 10 " " stekunde, en
- 7 " " meetkunde.

Het aantal van 96 kweekelingen, dat zich bij den aanvang van het studiejaar 1864 aan de kweekschool bevond, was over de vier studiejaar volgenderwijze verdeeld:

voor het leger hier te lande:

4de studiejaar	8
3de "	11
2de "	7
1ste "	6
Te zamen.	32

voor de zeemagt:

4de studiejaar	1
3de "	4
2de "	7
1ste "	7
Te zamen.	19

voor Oost-Indie:

4de studiejaar	4
3de "	11
2de "	11
1ste "	18
Te zamen.	44

voor West-Indie:

2de studiejaar	1
--------------------------	---

De hulpmiddelen voor het onderwijs zijn met eenige noodige instrumenten, boeken en tijdschriften vermeerderd.

Voorts hebben nog met goed gevolg examen afgelegd:

1 officier van gezondheid der 2de klasse tot het verkrijgen van den rang van officier van gezondheid der 1ste klasse;

7 officieren van gezondheid der 3de klasse tot het verkrijgen van den rang van officier van gezondheid der 2de klasse, allen van het leger hier te lande;

2 burgerpersonen, voor officier van gezondheid der 3de klasse voor West-Indie;

1 apotheker der 2de klasse voor apotheker der 1ste klasse;

2 apothekers der 3de klasse voor apotheker der 2de klasse bij het leger hier te lande; en

3 burgerpersonen voor apotheker der 3de klasse voor West-Indie.

§ 12. OPLEIDING VAN MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST-INDIE.

Ook gedurende 1863/64 is deze cursus te Utrecht onder leiding van den hoogleeraar G. J. MULDER gehouden. Tien jongelieden namen daaraan deel; van hen behoorden 2 tot het vierde, 4 tot het derde, 2 tot het tweede en 2 tot het eerste studiejaar. De beide kweekelingen van het vierde studiejaar hebben in Juni 1864 het eindexamen voor

apotheker afgelegd. Hoewel dit niet van dien aard was dat eene afwijzing noodzakelijk scheen, heeft hunne vierjarige studie zich noch door bijzondere vlijt noch door eene breede opvatting der zaken gekenmerkt. De uitkomst van het derde studiejaar is althans voor drie van de vier kweekelingen allezins bevredigend. Ook bij die van het tweede studiejaar is dit het geval. Van de beide kweekelingen van het eerste studiejaar valt nog niets te zeggen; zij gaven geen stof tot klagen.

LAGER ONDERWIJS.

§ 1. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

De volgende tabel wijst het getal openbare en bijzondere scholen op het einde van 1863 aan:

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN.			GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.			NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onder- wijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onder- wijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onder- wijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onder- wijs.	Meer uitgebreid lager onderwijs.	Totaal.
Noordbrabant. .	234	61	295	4	9	13	32	91	123	270	161	431
Gelderland . . .	264	54	318	7	21	28	34	81	115	305	156	461
Zuidholland . . .	266	53	319	2	12	14	72	126	198	340	191	531
Noordholland . .	239	59	298	3	11	14	49	189	238	291	259	550
Zeeland	107	36	143	4	3	7	10	16	26	121	55	176
Utrecht	70	11	81	"	10	10	23	51	74	99	72	165
Friesland	324	29	353	"	6	6	8	8	16	332	43	375
Overijssel	189	14	203	5	12	17	25	19	44	219	45	264
Groningen	208	12	220	5	6	11	21	17	38	234	35	269
Drenthe	148	2	150	"	4	4	6	2	8	154	8	162
Limburg	118	51	169	"	1	1	13	41	54	131	93	224
Totaal	2167	382	2549	30	98	128	295	643	938	2490	1118	3608

In 't geheel bedraagt de vermeerdering, sedert 1862, van de openbare scholen 14 en van de gesubsidieerde bijzondere 2; de niet-gesubsidieerde bijzondere verminderden met 8; het gezamenlijk getal was dus 8 meer.

Sedert 1860 vindt men doorgaande elk jaar vermeerdering van de beide eerste kategorien van inrigtingen en vermindering van laatstgenoemde, zoo als blijkt uit het volgend overzicht:

Vermeerdering van het getal scholen sedert 1860.

PROVINCIE.	Openbare scholen.	Gesubsidieerde bijzondere scholen.	Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.
Noordbrabant	— 2	9	— 7	”
Gelderland	1	12	4	17
Zuidholland	35	5	— 20	20
Noordholland	10	8	— 8	10
Zeeland	1	5	— 1	5
Utrecht	— 1	2	— 8	— 7
Friesland	— 1	3	— 3	— 1
Overijssel	2	4	6	12
Groningen	4	8	— 8	4
Drenthe	11	1	— 2	10
Limburg	— 1	1	— 1	— 1
TOTAAL	59	58	— 48	69

De wisselingen van het getal openbare scholen waren sedert 1860, behalve in de provincien Zuidholland, Noordholland en Drenthe, niet sterk.

Vooraf treft de vermeerdering van 35 in Zuidholland de aandacht. Deze vond hoofdzakelijk in de grootere gemeenten plaats, namelijk te 's Gravenhage, Rotterdam, Schiedam, Delft en Dordrecht. De toename in Noordholland met 10 ontstond ten deele door de oprigting van scholen te Amsterdam; ofschoon aldaar nog op verre na niet het getal scholen bij de plaatselijke verordening van 1860 voorgeschreven aanwezig is. De vermeerdering in Drenthe met 10 is grootendeels toe te schrijven aan het veranderen der drie scholen van de Maatschappij van Weldadigheid te Vlodder en van vijf zoogenaamde bij-scholen, vroeger voor rekening van de ingezetenen gehouden, in openbare scholen.

Bij het getal gesubsidieerde bijzondere scholen valt in alle provincien op vermeerdering te wijzen; het sterkst in Gelderland. Het geheel getal nam toe met 61.

De niet-gesubsidieerde bijzondere verminderden daarentegen met 44; in alle provincien nam haar getal af behalve in Gelderland en Overijssel. De aanzienlijke vermindering in Zuidholland is toe te schrijven aan de opheffing van sommige scholen van vereenigingen en van eenige kostscholen, als ook aan het toekennen van subsidies, waardoor sommige scholen in eene andere categorie vervielen.

Wierd niet in Noordbrabant een aanzienlijk deel der vrouwelijke jeugd naar de bijzondere scholen getrokken, vooral omdat zij daar de gelegenheid tot onderwijs in handwerken vindt, dan zou vermeerdering van het getal openbare scholen te Eindhoven, Oosterhout en Tilburg noodig zijn. Eene tweede openbare school te Helmond ware, ook voor het groot getal kinderen van fabriekarbeiders, wenschelijk. De voorgenomen vergrooing der school van kosteloos onderwijs te Breda zal het gebrek doen ophouden, dat vele kinderen bij gemis van ruimte van onderrigt verstoken zijn. Te Bergen op Zoom zijn de beide openbare scholen overbevolkt, zoodat de localen zullen moeten worden vergroot of eene derde school gevestigd. Eene gemeenschappelijke school op te rigten door Bergen op Zoom en Woensdrecht, gelegen tusschen die beide gemeenten, zou gunstig werken. Behoudens deze opmerkingen en misschien de minder gelukkige ligging van sommige openbare scholen, is in deze provincie voldoende in het onderwijs voorzien.

Dit laatste geldt ook voor Gelderland, indien men de gemeenten Putten, Ermelo en Apeldoorn uitzondert. Het gemeentebestuur van Zutphen heeft voorloopige maatregelen beraamd tot de oprigting eener openbare school in de voorstad de Hoven, noodig na de toevoeging van een gedeelte van het grondgebied van Brummen.

Behoefte aan meer scholen in de provincie Zuidholland deed zich, volgens den inspecteur, in de volgende gemeenten gevoelen:

Wassenaar en Charlois, waar een goed deel der bewoners ruim een uur gaans van de school verwijderd zijn; in beide gemeenten was de zaak nog in overweging.

Capelle a/d. IJssel en Zevenhuizen, alwaar Gedeputeerde Staten vermeerdering van scholen bevelen hebben.

Oud-Beijerland; door ingezetenen is eene derde school gevraagd.

Rotterdam, voor zooveel armen- en tusschenscholen betreft.

's Gravenhage, Gouda, Delft en Dordrecht; in elke dezer gemeenten was er, volgens den inspecteur, behoefte aan eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs; in de beide eerste voor jongens, in de beide laatste voor meisjes. Te 's Gravenhage kwam hij, zoo als reeds in het vorig verslag vermeld is, zonder gunstig gevolg daaromtrent bij den Koning in beroep.

In Noordholland ontbraken, op het einde van 1863, te Amsterdam nog 9 openbare armenscholen, 1 tusschenschool en 33 lagere burgerscholen aan het bij de organisatie bepaalde getal. Te Zaandam schijnt behoefte aan meer ruimte tot het plaatsen van kinderen van onvermogens; te Beverwijk aan splitsing van de armen- en burgerschool, zoo als dit te Zaandijk werd voorbereid. Te Beemster, Berkhout en Helder was vermeerdering van scholen noodig, in de laatstgenoemde voor het meer uitgebreid lager onderwijs, hetwelk voor eigen rekening van sommige onderwijzers gegeven werd. Te Haarlem is besloten tot het oprigten eener school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs.

Indien de moeilijkheden betreffende het onderwijs te Heille en Rengerskerke worden opgeheven, indien het nog aanhangige overleg tusschen het schooltoezigt en het gemeentebestuur van Stoppeldijk, tot vestiging eener tweede school, tot gunstige uitkomst leidt, en de gemeente IJzendijke, in het belang der kinderen van het Eiland, eene tweede school zal hebben opgerigt, dan schijnt voor de provincie Zeeland het getal scholen voor de bevolking en behoefte voldoende te zullen zijn. De openbare school in het gehucht Nieuweshuis, waarmede van wege het bevel van Gedeputeerde Staten het getal scholen te Breskens vermeerderd en waarop art. 20 der wet toegepast is, werd in 1863 geopend.

Eerlang zou te Utrecht eene nieuw gebouwde armenschool, verdeeld in acht localen, in dienst worden gesteld. Ten platten lande ware de oprigting van meerdere scholen wenschelijk. De eenige nieuwe openbare plattelandsschool, die na de wet van 1857 tot stand kwam, is te Maarn geopend op het einde van 1863. Hoe groot de behoefte daaraan was, blijkt daaruit, dat zij geopend is met 70 leerlingen, onder welke 30 van 10 tot 13 jaren, die nooit enig onderwijs genoten hadden; onder de overige leerlingen was er geen, die dragelijk lezen of schrijven kon. Dezelfde toestand zou, naar de meening des inspecteurs, op verscheidene andere punten aan het licht komen, indien er scholen geopend wierden. Deze scholen zouden echter doorgaans voor kinderen uit twee of meer gemeenten moeten dienen; en daar het bevel tot oprigting van gemeenschappelijke scholen vele bezwaren ontmoet, blijft hare vestiging meermalen achterwege. Bovendien, als eene overeenkomst tusschen twee gemeenten tot het toelaten van kinderen uit de eene gemeente aan de openbare school in de andere niet tot stand komt, hetgeen meermalen geschiedt, lijdt het onderwijs zeer.

Verschillende redenen, ook van finantielen aard, verhinderden in 1863 de oprigting

van openbare scholen te Nieuwe Bildtzijl, Idsegahuizen en Piaam, Oranjewoud, Noordwolde en Dockum. Voor het overige schijnt de provincie Friesland geen behoefte aan meer scholen te hebben.

Ook in Overijssel schijnt het getal scholen voldoende, met uitzondering van Zwolle en Dalmholte, gelegen tusschen Dalfsen en Ambt Ommen, waar het schooltoezigt de oprigting eener gemeenschappelijke school, voor rekening der beide gemeenten, zou trachten te verkrijgen. Te Zwolle is dusver nog te vergeefs aangedrongen op de vestiging eener derde openbare tusschenschool, bestemd voor gewoon en gedeeltelijk voor meer uitgebreid lager onderwijs. Te Ambt Ommen is in 1863 de regeling geheel tot stand gekomen. Vier van de zes bestaande scholen zijn aldaar opgeheven en twee nieuwe daarentegen opgericht, zoodat er thans vier goed gelegen scholen in ruime en doeltreffende localen bestaan.

Uit de provincie Groningen wordt berigt dat het getal scholen voldoende is, met uitzondering van Uithuistermeeden en Veendam.

Door verhooging der jaarwedden van de onderwijzers verviel de toepassing van art. 20 voor drie openbare lagere scholen te Bierum, Kantens en Haren.

In Drenthe is het getal openbare scholen vermeerderd met eene te Rolde in het gehucht Ekelaar, op welke bij Koninklijk besluit van 26 Junij 1863, n°. 65, het derde lid van art. 51 is toegepast. De nieuwe school te Tienhoven (gemeente Beilen) en eene der scholen te Emmen, vroeger eene volgens art. 51, 3de lid, zijn in 1863 onder toepassing van art. 20 gebragt. Mede is laatstgenoemd artikel toegepast op de drie scholen te Vlieder, waarvan de oprigting bij Koninklijk besluit van 14 Januarij 1862, n°. 77, is bevolen.

In Limburg ontbrak de regeling nog voor de gemeenschappelijke school der gemeenten Schin op Geulle en Strucht, en te Oud-Valkenburg. Rijkholt was nog niet in 't bezit eener school. Dezelfde aanmerkingen zijn reeds in het vorig verslag gemaakt. Eenige ingezetenen der gehuchten Ven, Dam en Hekkens, gemeente Ottersum, hebben zich eerst tot Gedeputeerde Staten en daarna tot den Koning gewend, met verzoek om vermeerdering van het getal scholen in die gemeente. Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1864, n°. 37, is afwijzend op hun adres beschikt. Reeds in 1860 is door den raad der gemeente Venlo tot opheffing der school in den Bantuin aldaar besloten. Na herhaalde bezwaren deswege door ingezetenen uit die buurtschap, eerst bij Gedeputeerde Staten, daarna bij den Koning, ingebragt, is bij Zijner Majesteits besluit van 8 Mei 1864, n°. 5, aan de adressanten te kennen gegeven, dat aan hun verzoek tot vermeerdering van het getal scholen niet kan worden voldaan. De raad der gemeente Gronsveld is bij den Koning in beroep gekomen van een besluit der Gedeputeerde Staten van Limburg, waarbij deze vergadering vermeerdering van het getal scholen had bevolen. Hierop is evenwel bij Koninklijk besluit van 19 Julij 1864, n°. 40, afwijzend beschikt.

§ 2. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Het volgende tabellarisch overzicht bevat eene opgave van het getal hoofd- en hulp-onderwijzers, hoofd- en hulponderwijzeressen, benevens mannelijke en vrouwelijke kweekelingen bij de lagere scholen.

PROVINCIE.	Bij de openbare scholen.						Bij de gevestigde bijzondere scholen.						Bij de niet-gevestigde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.					
	Hoofden der wijzen.			Kwekelingen.			Hoofden der wijzen.			Kwekelingen.			Hoofden der wijzen.			Kwekelingen.			Hoofden der wijzen.			Kwekelingen.		
	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.	Hoofden der wijzen.	Hulpder wijzen.	Kwekelingen.
Noordbrabant	287	142	173	6	2	2	11	7	7	2	5	36	58	82	85	206	13	334	207	212	87	217	15	
Gelderland	314	172	187	11	6	9	20	8	8	9	9	68	54	59	42	75	8	402	247	251	55	95	14	
Zuidholland	305	411	422	39	39	6	8	5	6	6	6	137	234	240	59	109	52	450	658	667	76	154	92	
Noordholland	289	284	338	37	5	7	9	2	5	7	1	162	287	204	93	152	75	460	576	544	96	198	81	
Zeeland	135	90	126	4	4	5	5	5	1	1	1	18	11	17	7	4	158	101	143	12	8	5		
Utrecht	81	73	95	1	1	1	6	2	4	6	8	54	72	62	20	26	16	141	151	161	24	32	20	
Friesland	341	151	210	7	6	1	6	7	2	1	1	14	4	9	2	1	861	162	231	9	14	6		
Overijssel	198	130	192	1	1	11	12	8	8	11	11	37	17	31	9	10	2	247	145	238	17	22	3	
Groningen	219	104	192	12	2	6	8	6	1	6	11	83	19	43	4	12	5	260	129	236	6	30	7	
Drenthe	136	46	100	1	2	5	2	1	2	5	7	7	1	6	1	1	145	46	106	2	5	2		
Limburg	165	84	164	5	3	1	1	1	1	3	3	22	21	12	82	64	17	187	105	176	33	72	20	
Totaal	2470	1077	2199	34	127	72	87	74	32	39	59	588	777	715	363	659	188	3145	2527	2958	417	847	264	

Blijkens bovenstaande tabel waren:

bij de openbare scholen 2470 hoofdonderwijzers, 1677 hulponderwijzers, 2199 mannelijke kweekelingen, 34 hoofdonderwijzeressen, 127 hulponderwijzeressen en 72 vrouwelijke kweekelingen;

bij de gesubsidieerde bijzondere scholen 87 hoofdonderwijzers, 74 hulponderwijzers, 32 mannelijke kweekelingen, 39 hoofdonderwijzeressen, 59 hulponderwijzeressen en 5 vrouwelijke kweekelingen;

bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen 588 hoofdonderwijzers, 777 hulponderwijzers, 715 mannelijke kweekelingen, 353 hoofdonderwijzeressen, 659 hulponderwijzeressen en 188 vrouwelijke kweekelingen; en

bij alle lagere scholen te zamen genomen 3145 hoofdonderwijzers, 2527 hulponderwijzers, 2958 mannelijke kweekelingen, 417 hoofdonderwijzeressen, 847 hulponderwijzeressen en 264 vrouwelijke kweekelingen.

De reden van het getal hoofdonderwijzers tot het mannelijk hulppersoneel is derhalve voor de openbare scholen als 2 tot 3, voor de gesubsidieerde bijzondere als 6 tot 7 en voor de niet-gesubsidieerde bijzondere als 2 tot 5; zij is dus het gunstigst voor de laatstgenoemde categorie. Voor alle lagere scholen te zamen is zij als 4 tot 7.

Het getal hoofdonderwijzeressen staat tot het vrouwelijk hulppersoneel voor de openbare scholen als 1 tot 6, voor de gesubsidieerde bijzondere als 3 tot 5, voor de niet-gesubsidieerde bijzondere als 2 tot 5, en voor alle lagere scholen te zamen als 3 tot 8. Het gunstigst is hier de reden voor de openbare scholen en daarna voor de niet-gesubsidieerde bijzondere. Aanmerkelijk verschil geeft eene vergelijking der reden van het mannelijk met het vrouwelijk personeel bij de openbare scholen; dezelfde is zij daarentegen bij de niet-gesubsidieerde bijzondere.

De volgende tabel geeft een overzicht van de vermeerdering van het onderwijzend personeel van 1860 tot 1868.

PROVINCIE.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsideerde bijzondere scholen.						Bij de niet-gesubsideerde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.							
	Hulp- en Hoofdonderwijzers.			Kweekelingen.			Hulp- en Hoofdonderwijzers.			Kweekelingen.			Hulp- en Hoofdonderwijzers.			Kweekelingen.			Hulp- en Hoofdonderwijzers.			Kweekelingen.				
	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.		
Noordbrabant	8	40	46	2	2	4	2	9	4	7	"	"	4	1	9	3	3	2	1	5	8	47	50	"	9	4
Gelderland	5	31	57	3	"	3	"	9	13	7	8	3	1	"	"	"	13	2	13	3	14	44	77	2	13	2
Zuidholland	29	105	155	8	31	22	31	1	10	2	4	6	1	20	6	20	3	17	15	15	10	115	177	4	45	47
Noordholland	11	65	120	1	31	2	2	4	4	"	4	5	"	6	38	56	15	10	5	9	106	176	18	48	7	
Zeeland	"	11	43	2	1	5	5	8	"	"	1	"	"	2	2	2	1	2	2	"	1	13	42	1	1	5
Utrecht	3	27	38	1	8	1	1	1	1	2	2	3	3	6	6	2	2	2	1	5	2	30	44	1	1	9
Friesland	5	13	119	1	5	4	4	3	6	1	"	1	"	1	2	1	3	3	2	2	3	17	131	2	6	2
Overijssel	2	20	100	2	2	1	1	6	5	"	1	2	"	10	2	10	2	2	1	2	18	27	110	3	1	3
Groningen	4	"	99	"	11	"	"	5	4	1	2	6	"	8	7	23	3	4	3	1	3	123	1	31	3	
Drenthe	6	8	44	"	"	"	2	"	"	1	"	1	2	1	1	4	1	1	"	"	5	7	47	1	1	"
Limburg	5	12	97	"	2	2	2	"	"	"	1	3	"	1	13	3	3	3	11	3	6	1	94	1	16	5
Totaal	53	332	918	7	68	50	50	41	47	19	18	34	"	44	24	122	7	54	23	50	402	1071	18	158	78	

Bij een oordeel over deze cijfers behooren zij in verband met die op bladz. 48 beschouwd te worden. Tegenover eene vermeerdering van het getal openbare scholen met 59 staat eene toename van de hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen met 46. De toename der gesubsidieerde bijzondere scholen staat met die harer hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen bijna gelijk: de eerste is 61, de laatste 59.

Gunstiger is de reden voor de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen: zij verminderden met 44 en hare hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen slechts met 37.

Voor alle lagere scholen te zamen staat eene toename van haar getal met 76 tegenover eene vermeerdering der hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen met 68.

De vermeerdering van dit deel van het onderwijzend personeel hield derhalve geen gelijken tred met het getal der lagere scholen. Alleen in zooverre als de nieuwere hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen de vorigen in bekwaamheid overtreffen moge de vermeerdering van hun getal als belangrijk beschouwd worden.

Sterker is de aanwas van het hulppersoneel. Het getal hulponderwijzers is vermeerderd bij de openbare scholen met 332, bij de gesubsidieerde bijzondere met 47, bij de niet-gesubsidieerde bijzondere met 34 en dus in 't geheel met 402. De toename der mannelijke kweekelingen was bij eerstgenoemde soort van scholen 918, bij de tweede 19, bij de laatstgenoemde 122, dus in 't geheel 1071. Het getal hulponderwijzeressen vermeerderde bij de openbare scholen met 68, bij de gesubsidieerde bijzondere met 18, bij de niet-gesubsidieerde bijzondere met 54, dus in 't geheel met 158. De vrouwelijke kweekelingen namen bij de openbare scholen met 50 en bij de niet-gesubsidieerde bijzondere met 23 toe; bij de gesubsidieerde bijzondere bleef het getal onveranderd.

Het gedrag der onderwijzers loopt minder uiteen dan hunne bekwaamheid. Een loffelijk getuigenis omtrent het eerste gaat bij velen gepaard aan een gunstig oordeel omtrent het laatste.

Door den Koning is in 1863 eene zilveren medaille aan de volgende openbare hoofdonderwijzers toegekend: W. KONING te 's Gravenhage, G. J. HINTZE VAN DER HOUT te Amsterdam, B. J. SCHURER te Surhuisterveen, en W. JONKERS te Oldemarkt; de drie eerstgenoemden hadden vijftig jaren, de laatste een en zestig jaren met bijzonderen ijver hun ambt vervuld. Sedert de invoering der wet tot op het einde van 1863 is deze onderscheiding aan 29 onderwijzers te beurt gevallen.

Negen overtredingen van wetsbepalingen omtrent het lager onderwijs en daarop gevolgde regterlijke veroordeelingen vonden in 1863 plaats, namelijk, in Noordbrabant 2, Gelderland 1, Noordholland 5 en Limburg 1. In 't geheel zijn sedert de invoering der wet 43 veroordeelende vonnissen wegens overtreding der wet gewezen, namelijk: in Noordbrabant 6, Gelderland 6, Zuidholland 3, Noordholland 11, Zeeland 4, Overijssel 1, Groningen 1 en Limburg 11.

§ 3. GETAL DER LEERLINGEN.

De vier volgende tabellarische overzichten bevatten de leerlingen die op 15 Januarij, 15 April, 15 Julij en 15 October 1863 tot de dagschool behoorden.

PROVINCIE.	Op den Iden Julij.				Op den Iden October.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Jongens.										
Noordbrabant . . .	1 438	7 768	5 983	1 413	16 602	1 322	7 381	5 282	1 327	15 312
Gelderland . . .	1 720	9 089	6 514	1 629	18 952	1 589	9 004	6 386	1 627	18 556
Zuidholland . . .	813	13 242	11 518	2 731	28 307	714	13 102	11 505	3 085	28 406
Noordholland . . .	1 105	8 942	10 289	2 959	23 295	915	8 693	10 435	3 169	23 212
Zeeland	554	3 437	2 581	763	7 335	569	3 283	2 434	724	7 010
Utrecht	279	3 027	2 412	413	6 131	262	2 968	2 376	440	6 046
Friesland	2 332	7 737	6 239	1 881	18 189	2 240	7 879	6 426	2 124	18 669
Overijsel	1 864	5 817	4 303	1 026	13 012	1 823	5 808	4 195	1 100	12 926
Groningen	2 145	5 687	4 831	1 283	13 916	2 071	5 541	4 737	1 282	13 631
Dronthe	1 167	2 382	1 734	408	5 691	1 045	2 284	1 546	388	5 263
Limburg	652	3 962	3 649	941	9 204	554	3 756	3 127	754	8 191
Totaal	14 069	71 090	60 655	15 450	160 664	13 054	69 699	58 449	16 020	157 222
Meisjes.										
Noordbrabant . . .	1 143	4 933	3 319	542	9 927	1 049	4 496	2 920	521	8 986
Gelderland . . .	1 618	7 815	5 247	999	15 679	1 441	7 648	5 155	964	15 208
Zuidholland . . .	732	12 082	10 327	1 780	24 021	605	12 045	10 319	1 885	24 854
Noordholland . . .	994	8 403	8 892	1 709	19 938	806	8 166	8 879	1 848	19 698
Zeeland	503	2 848	2 288	483	6 124	466	2 791	2 193	498	5 948
Utrecht	257	2 791	2 012	280	5 310	226	2 723	2 035	221	5 205
Friesland	2 175	7 330	5 335	1 026	15 866	2 107	7 340	5 470	1 156	16 073
Overijsel	1 725	5 496	3 634	522	11 377	1 653	5 359	3 640	519	11 171
Groningen	2 037	5 329	4 321	694	12 401	1 330	5 241	4 306	754	12 231
Dronthe	1 060	2 267	1 525	243	5 095	1 021	2 446	1 406	230	4 803
Limburg	543	2 911	2 340	330	6 184	474	2 742	2 078	312	5 606
Totaal	12 809	62 135	49 170	8 638	132 812	11 777	60 697	48 401	8 908	129 783
Algem. totaal . . .	26 878	133 285	109 225	24 088	293 476	24 831	130 396	108 850	24 928	287 005

STAAT van het getal leerlingen, die in 1863 aan de gesubsidieerde bijzondere scholen de dagscholen bezochten.

PROVINCIEEN.	Op den 15den Januarij.				Op den 15den April.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Jongens.										
Noordbrabant . . .	19	75	137	51	482	22	81	100	240	443
Gelderland . . .	24	172	240	432	868	41	186	252	894	879
Zuidholland . . .	12	46	64	80	202	6	75	81	92	254
Noordholland . . .	12	70	78	130	290	14	84	82	145	325
Zeeiland	9	87	118	33	307	12	78	58	38	186
Utrecht	"	20	47	99	166	"	24	24	110	176
Friesland	"	2	17	79	98	"	2	10	85	97
Overijsel	18	51	90	133	287	18	51	80	119	268
Groningen	40	33	110	136	379	44	99	92	91	326
Drenthe	"	5	9	3	17	"	5	10	5	20
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	129	621	910	1,436	3,096	157	685	807	1,319	2,968
Meisjes.										
Noordbrabant . . .	6	56	59	51	172	8	44	40	41	133
Gelderland	19	150	208	180	557	23	163	224	163	575
Zuidholland	15	65	85	108	273	11	82	89	136	318
Noordholland	9	61	79	116	265	10	71	97	117	295
Zeeiland	19	83	108	39	249	16	79	56	29	180
Utrecht	"	10	21	99	130	"	99	28	99	136
Friesland	"	1	4	"	5	"	2	3	2	7
Overijsel	15	38	100	226	379	14	34	89	246	388
Groningen	35	73	95	166	369	36	76	83	177	372
Drenthe	"	10	18	54	82	"	9	18	35	82
Limburg	"	8	23	62	93	"	14	28	50	92
Totaal	118	555	800	1,101	2,574	120	583	755	1,115	2,573
Algem. toetaal . . .	247	1,176	1,710	2,537	5,670	277	1,268	1,562	2,434	5,541

PROVINCIE.	Op den 15den Julij.				Op den 15den October.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Jongens.										
Noordbrabant . . .	15	85	105	228	433	12	79	94	235	430
Gelderland . . .	41	222	228	370	861	35	175	208	405	823
Zuidholland . . .	15	75	82	94	266	13	74	91	97	275
Noordholland . . .	17	97	83	113	310	22	89	94	124	329
Zeeland	17	70	49	25	161	12	56	48	25	141
Utrecht	"	23	48	93	164	"	19	63	100	182
Friesland	"	4	9	85	"	"	4	9	80	95
Overijssel	15	55	80	120	270	15	51	79	106	251
Groningen	51	75	92	71	289	51	80	104	110	345
Drenthe	"	3	11	6	20	"	2	18	22	42
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	171	709	787	1 205	2 872	160	629	808	1 304	2 901
Meisjes.										
Noordbrabant . . .	8	58	55	47	168	6	41	30	28	105
Gelderland	30	165	206	137	538	20	140	182	156	498
Zuidholland	20	72	103	130	325	22	78	110	120	330
Noordholland	11	75	101	116	303	11	73	88	127	299
Zeeland	35	78	54	16	183	23	63	51	16	153
Utrecht	1	10	37	102	150	"	11	33	98	142
Friesland	"	1	3	3	7	"	1	1	3	5
Overijssel	14	37	89	246	386	12	43	89	274	418
Groningen	42	74	88	147	351	42	78	96	181	397
Drenthe	"	11	18	55	84	"	10	17	74	101
Limburg	"	14	28	52	94	"	14	30	50	94
Totaal	161	595	782	1 051	2 589	136	552	727	1 127	2 542
Algem. totaal . . .	332	1 304	1 569	2 256	5 461	296	1 181	1 535	2 431	5 445

STAAT van het getal leerlingen, die in 1863 aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen de dagschool bezochten.

PROVINCIE.	Op den 15den Januarij.				Op den 15den April.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Jongens.										
Noordbrabant . . .	316	817	1 076	816	3 025	359	822	1 026	797	3 004
Gelderland . . .	285	1 086	1 195	1 111	3 677	251	948	1 034	1 017	3 250
Zuidholland . . .	244	3 408	4 146	2 122	9 920	216	3 306	4 247	2 089	9 858
Noordholland . . .	310	2 922	4 445	2 521	10 188	317	2 900	4 890	2 435	10 042
Zeeland	77	345	349	222	998	88	327	312	178	905
Utrecht	147	1 274	1 401	701	3 523	164	1 237	1 838	756	3 495
Friesland	61	242	242	150	705	67	271	226	163	727
Overijssel	171	614	608	369	1 762	169	598	573	334	1 671
Groningen	217	518	518	360	1 635	285	569	564	329	1 697
Drenthe	61	180	160	58	409	58	128	107	35	328
Limburg	110	587	523	284	1 504	111	595	519	253	1 478
Totaal	1 999	11 315	14 668	8 714	37 291	2 035	11 701	14 336	8 386	36 458
Meesjes.										
Noordbrabant . . .	982	3 206	3 729	2 145	10 012	1 093	3 148	3 669	1 890	9 800
Gelderland	336	1 264	1 480	1 155	4 235	279	1 233	1 335	965	3 812
Zuidholland	223	3 886	3 886	1 649	8 963	182	3 123	3 849	1 646	8 800
Noordholland	335	29 53	4 856	2 347	9 991	325	2 845	4 257	2 349	9 776
Zeeland	63	346	317	179	905	76	342	382	128	828
Utrecht	177	1 224	1 299	635	3 335	178	1 184	1 276	681	3 311
Friesland	45	227	248	62	582	48	240	240	168	696
Overijssel	131	623	626	277	1 660	136	554	614	246	1 590
Groningen	211	519	502	143	1 375	218	520	527	160	1 435
Drenthe	40	107	101	28	276	37	100	69	17	223
Limburg	198	1 088	1 295	652	3 233	255	1 133	1 286	657	3331
Totaal	2 694	14 763	17 839	9 272	44 567	2 822	14 162	17 401	8 907	43 595
Algem. totaal . . .	4 693	26 677	32 502	17 986	81 858	4 857	26 163	31 740	17 293	80 053

PROVINCIEËN.	Op den 15den Juliij.				Op den 15den October.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Jongens.										
Noordbrabant. . .	335	822	1 044	792	2 993	319	738	1 024	811	2 892
Geltesland. . .	320	895	965	941	3 121	273	948	915	948	3 084
Zuidholland. . .	215	8 293	4 311	2 037	9 856	136	3 306	4 301	2 049	9 852
Noordholland. . .	350	2 999	4 352	2 362	10 063	368	2 933	4 373	2 472	10 146
Zeeiland.	87	364	295	174	920	77	351	292	151	871
Utrecht.	135	1 279	1 333	656	3 403	143	1 376	1 355	674	3 448
Friesland.	70	278	250	160	758	76	309	241	164	790
Overijsel.	225	534	491	284	1 534	211	601	530	319	1 661
Groningen.	250	561	539	268	1 618	249	575	532	263	1 619
Drenthe.	52	103	113	55	323	47	112	105	66	330
Limburg.	139	583	534	262	1 518	130	599	536	259	1 524
Totaal.	2 178	11 711	14 227	7 991	36 107	2 089	11 748	14 204	8 176	36 217
Meesjes.										
Noordbrabant. . .	1 227	3 087	3 888	1 707	9 859	1 070	3 007	3 078	1 550	8 705
Gelderland. . . .	353	1 223	1 383	966	3 925	306	1 249	1 367	937	3 859
Zuidholland. . . .	175	3 453	4 026	1 583	9 237	174	3 335	3 916	1 561	8 986
Noordholland. . . .	371	2 996	4 242	2 290	9 899	404	3 071	4 126	2 354	9 955
Zeeiland.	94	343	310	116	863	67	355	296	105	833
Utrecht.	162	1 308	1 224	609	3 298	154	1 249	1 287	636	3 326
Friesland.	76	250	265	81	672	73	277	236	76	662
Overijsel.	174	623	564	232	1 593	170	641	582	197	1 585
Groningen.	265	514	496	146	1 451	273	550	499	140	1 462
Drenthe.	87	85	84	21	227	38	76	82	22	218
Limburg.	301	1 092	1 294	643	3 350	303	1 118	1 294	604	3 319
Totaal.	3 235	14 999	17 226	8 394	43 854	3 032	14 928	16 763	8 177	42 900
Algem. totaal. . .	5 413	26 710	31 453	16 385	79 961	5 121	26 676	30 967	16 363	79 117

STAAT van het getal leerlingen, die in 1863 aan alle lagere scholen te zamen de dagschool bezochten.

PROVINCIEEN.	Op den 15den Januarij.				Op den 15den April.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
	Jongens.									
Noordbrabant	1 466	8 713	9 672	5 612	25 463	1 656	8 838	8 896	3 365	22 195
Gelderland	1 455	10 700	10 985	6 637	29 777	1 726	10 396	8 926	3 750	24 758
Zuidholland	843	16 126	16 835	6 562	40 366	918	16 163	16 472	5 451	39 007
Noordholland	1 099	11 983	14 891	6 184	34 157	1 237	11 567	14 816	5 986	33 606
Zeeland	506	3 801	4 411	2 994	11 712	569	3 778	3 551	1 380	9 278
Utrecht	328	4 197	4 191	1 455	10 201	382	4 090	4 049	1 354	9 875
Friesland	1 910	7 813	7 759	3 853	21 335	2 113	7 935	6 985	2 776	19 809
Overijssel	1 746	6 737	6 418	2 861	17 762	2 013	5 883	5 883	1 802	15 809
Groningen	2 078	6 231	6 303	2 909	17 521	2 306	6 204	5 819	2 095	16 354
Drenthe	996	2 748	2 657	1 193	7 594	1 058	2 611	2 098	731	6 488
Limburg	655	4 988	5 626	2 332	13 601	712	4 944	4 964	1 616	12 236
Totaal	13 082	84 037	89 748	42 622	229 459	14 690	83 137	81 459	30 179	209 465
	Meisjes.									
Noordbrabant	1 757	8 223	8 870	4 028	22 878	2 040	8 189	7 831	2 890	20 950
Gelderland	1 345	9 360	9 295	3 828	33 828	2 618	9 155	7 773	2 507	21 053
Zuidholland	790	14 709	15 270	4 233	35 002	323	14 821	14 832	3 838	34 313
Noordholland	1 073	11 181	13 046	4 247	29 547	1 171	10 890	13 117	4 479	29 657
Zeeland	406	3 306	3 609	1 391	8 712	479	3 251	2 950	804	7 484
Utrecht	342	3 827	3 488	1 040	8 697	376	3 808	3 455	1 050	8 680
Friesland	1 733	7 134	6 450	1 707	17 034	1 949	7 368	6 048	1 528	16 893
Overijssel	1 826	6 188	5 499	1 610	14 823	1 743	6 056	4 738	1 170	13 707
Groningen	1 861	5 866	5 457	1 449	14 623	2 144	5 766	5 183	1 194	14 287
Drenthe	885	2 491	2 277	591	6 214	961	2 361	1 893	456	5 671
Limburg	581	4 210	5 075	1 624	11 490	725	4 273	4 401	1 293	10 692
Totaal	12 399	76 485	78 336	25 718	192 868	14 034	75 938	72 221	21 209	183 402
Algem. totaal	25 381	160 522	168 084	68 370	422 327	28 724	159 075	153 680	51 388	392 867

PROVINCIE.	Op den 15den Julij.				Op den 15den October.					
	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6—9 jaar.	Van 9—12 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
	Jongens.									
Noordbrabant.	1 788	8 675	7 132	2 433	20 028	1 653	8 198	6 400	2 373	18 624
Gelderland.	2 081	10 206	7 707	2 840	22 984	1 847	10 127	7 509	2 980	22 463
Zuidholland.	1 043	16 610	15 911	4 865	38 429	923	16 482	15 897	5 231	38 588
Noordholland.	1 472	12 098	14 724	5 434	33 698	1 305	11 715	14 902	5 765	33 687
Zeeland.	658	3 871	2 925	962	8 416	658	3 690	2 774	900	8 022
Utrecht.	414	4 329	3 793	1 162	9 698	405	4 963	3 794	1 214	9 676
Friesland.	2 402	8 019	6 498	2 126	19 045	2 316	8 192	6 676	2 368	19 552
Overijssel.	2 104	6 406	4 876	1 430	14 816	2 049	6 460	4 804	1 525	14 888
Groningen.	2 446	6 323	5 462	1 622	15 853	2 371	6 196	5 373	1 655	15 595
Drenthe.	1 219	2 488	1 858	469	6 034	1 092	2 398	1 669	476	5 635
Limburg.	791	4 545	4 183	1 203	10 722	684	4 855	3 683	1 013	9 715
Totaal.	16 418	83 510	75 069	24 646	199 643	15 303	82 076	73 461	25 500	196 340
	Meisjes.									
Noordbrabant.	2 378	8 068	6 712	2 296	19 454	2 135	7 544	6 028	2 099	17 790
Gelderland.	2 001	9 203	6 896	2 102	20 142	1 767	9 097	6 704	2 057	19 565
Zuidholland.	927	15 607	14 456	3 493	34 483	801	15 458	14 345	3 566	34 170
Noordholland.	1 376	11 474	13 165	4 115	30 130	1 220	11 310	13 093	4 329	29 952
Zeeland.	634	3 269	2 652	615	7 170	556	3 209	2 540	619	6 924
Utrecht.	420	4 104	3 273	961	8 758	380	3 983	3 355	955	8 673
Friesland.	2 251	7 581	5 603	1 110	16 545	2 180	7 618	5 707	1 235	16 740
Overijssel.	1 913	6 156	4 287	1 000	13 356	1 855	6 043	4 318	989	13 180
Groningen.	2 364	5 947	4 905	987	14 203	2 245	5 869	4 901	1 075	14 090
Drenthe.	1 097	2 363	1 627	319	5 406	1 039	2 232	1 505	326	5 132
Limburg.	844	4 017	3 662	1 085	9 608	777	3 874	3 402	966	9 019
Totaal.	16 205	77 789	67 178	18 083	179 255	14 945	76 177	65 893	18 216	175 231
Algem. totaal.	32 623	161 299	142 247	42 729	378 898	30 248	158 253	139 354	43 716	371 571

De vergelijking van het getal leerlingen met 1860 moet, om de reden vermeld op bladz. 47 van het vorig verslag, achterwege blijven; die met 1862 blijkt uit het volgend overzicht.

Openbare scholen. Sedert 1862 vermindering op de vier verschillende tijdstippen voor de jongens en meisjes van 6 tot 9 jaren; vermeerdering voor die van 9—12 jaren. De vermindering bedroeg voor de jongens en meisjes elk afzonderlijk in Januarij 1907 en 1221, in April 1463 en 1102, in Julij 1787 en 1317 en in October 855 en 1042; de vermeerdering was in Januarij 1593 en 2806, in April 2027 en 2773, in Julij 3363 en 3354 en in October 2602 en 3148. Neemt men de cijfers voor beide leeftijden te zamen dan valt, behalve voor de jongens in Januarij, die met 304 verminderden, overal op vermeerdering te wijzen: voor de meisjes in Januarij met 1585, voor jongens en meisjes elk afzonderlijk in April met 564 en 1671, in Julij met 1576 en 2037 en in October met 1747 en 2106.

De jongens en meisjes beneden 6 jaren namen in Januarij en April sedert dezelfde tijdstippen in 1862 toe, namelijk in eerstgenoemde maand met 427 en 787, en in laatstgenoemde met 299 en 473; in Julij verminderden zij met 174 en 28; in October verminderden de jongens met 370 en namen de meisjes met 66 toe.

De schoolbevolking boven twaalf jaren toont over de vier tijdstippen belangrijke toename. De vermeerdering bedroeg voor jongens en meisjes elk afzonderlijk in Januarij 5774 en 3162, April 4031 en 2282, Julij 3101 en 2056, en October 3037 en 1733.

Gesubsidieerde bijzondere scholen. Bij de jongens en meisjes boven 12 jaren algemeene vermeerdering; over de andere leeftijden bijna algemeene vermindering sedert 1862. Eerstgenoemde namen elk afzonderlijk toe in Januarij met 79 en 159, April met 148 en 227, Julij met 118 en 199 en October met 151 en 161. De sterkste vermindering voor kinderen beneden 6 jaren vond plaats in Januarij, namelijk met 33 voor de jongens. De vermindering van 106 meisjes in Julij was het sterkste verschil voor den leeftijd van 6 tot 9 jaren, waartegen evenwel eene vermeerdering van 130 voor de meisjes van 9—12 jaren in diezelfde maand staat. Overigens geven de cijfers weinig verandering sedert het vorig jaar.

Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Sedert 1862 eenige vermindering der kinderen beneden zes jaren behalve bij de meisjes in Januarij en Julij; algemeene vermindering der kinderen van 6 tot 9 jaren; vermeerdering bij die van 9 tot 12 jaren behalve bij de jongens in Januarij; algemeene vermeerdering der leerlingen boven 12 jaren. De jongens beneden zes jaren namen achtereenvolgens vergeleken met de verschillende tijdstippen in 1862 met 187, 239, 339 en 294 af; de meisjes van dezen leeftijd vermeerderden in Januarij met 65 en in Julij met 73, doch verminderden in April met 24 en in October met 124. De afname der leerlingen van zes tot negen jaren was, voor jongens en meisjes elk afzonderlijk, in Januarij 860 en 485, April 741 en 440, Julij 1271 en 746, en October 1132 en 536. De toename der leerlingen van 9 tot 12 jaren was in Januarij voor de meisjes 421, voor jongens en meisjes elk afzonderlijk in April 230 en 685, Julij 279 en 996 en October 132 en 653, de jongens verminderden in Januarij met 21. Bij de leerlingen boven twaalf jaren was de toename voor jongens en meisjes elk afzonderlijk in Januarij 668 en 919, in April 866 en 802, in Julij 882 en 1298, en in October 814 en 847.

Alle lagere scholen te zamen. Sedert 1862 vermeerdering der jongens en meisjes beneden 6 jaren in Januarij en April en der meisjes van dien leeftijd in Julij; vermindering der jongens beneden zes jaren in Julij, der jongens en meisjes van dien leeftijd in October; algemeene vermindering der leerlingen van zes tot negen jaren; algemeene vermeerdering van die boven negen jaren. Jongens en meisjes, elk afzonderlijk, beneden zes jaren namen toe in Januarij met 207 en 849, in April met 32 en 418, doch verminderden in October met 672 en 74; in Julij namen de jongens af met 521, en de meisjes toe met 56. De vermindering der leerlingen tusschen zes en negen jaren was voor de jongens en meisjes, elk afzonderlijk, in Januarij 2797 en 1733, in April 2184 en 1554, in Julij 3061 en 2167 en in October 1985 en 1618. De vermeerdering der leerlingen van 9 tot 12 jaren bedroeg in Januarij 1587 en 3225, in April 2173 en 3461, in Julij 3605 en 4408 en in October 2666 en 3997; die der leerlingen boven 12

jaren was in Januarij 6520 en 4240, in April 5045 en 3331, in Julij 4101 en 3297 en in October 4269 en 2745. De schoolbevolking over alle leeftijden te zamen genomen toont vermeerdering over de onderscheidene tijdstippen achtereenvolgens voor de jongens 5417, 5066, 4124 en 4278; en voor de meisjes 6581, 5636, 5656 en 4850. Niet ongunstig zijn deze cijfers, vooral omdat de vermeerdering toe te schrijven is aan een aanwas van de schoolbevolking boven 9 jaren.

Bij eene vergelijking der schoolbevolking over de onderscheidene tijdstippen onderling vindt men dezelfde uitkomsten, als in het vorig verslag op bladz. 56 en 57 zijn vermeld. De sterke vermindering van Januarij tot April voor de leerlingen boven 9 jaren bleef voortduren. Hier en daar zijn de cijfers, die de wisselingen der schoolbevolking aantoonen, iets kleiner dan in 1862; toch laat het geregeld schoolgaan nog veel te wenschen over. Het getal jongens en meisjes beneden 6 jaren, het laagst in Januarij, klom voor elk in 't bijzonder in April met 1608 en 1735; in 1862 waren deze cijfers 1783 en 2166. Van April tot Julij steeg het met 1828 en 2171; ten vorigen jare met 2281 en 2543. Van Julij tot October daalde het met 1115 en 1265; in 1862 met 964 en 1140.

Het getal jongens en meisjes tusschen 6 en 9 jaren, het hoogst in Januarij, daalde in April met 900 en 547; ten vorigen jare met 1513 en 726. Van April tot Julij klom het met 373 en 1851; in 1862 met 350 en 2464. Van Julij tot October daalde het met 1434 en 1612; in 1862 met 1610 en 2161.

Het getal leerlingen tusschen 9 en 12 jaren, het grootst in Januarij, daalde in April, jongens en meisjes elk afzonderlijk, met 8389 en 6115; in 1862 met 8975 en 6451. Van April tot Julij was de daling 6390 en 5043; ten vorigen jare 7822 en 6022. Van Julij tot October wederom vermindering met 1608 en 1285; in 1862 met 669 en 602.

Het getal leerlingen boven 12 jaren daalde van Januarij tot April, jongens en meisjes elk afzonderlijk, met 12243 en 4593; in 1862 met 10968 en 3610. Van April tot Julij was de vermindering 5533 en 3126; ten vorigen jare 4589 en 3112. In October klom het eenigzins, namelijk met 855 en 133; in 1862 met 686 en 685.

Op iederen leeftijd, op ieder tijdstip en in iedere provincie overtreft het getal mannelijke leerlingen dat der vrouwelijke, met uitzondering der provincien Noordbrabant en Limburg voor de meisjes beneden zes jaren.

In Noordbrabant bedroeg het getal der meisjes op de verschillende tijdstippen achtereenvolgens 291, 384, 590 en 472 meer dan dat der jongens. In Limburg waren de jongens beneden 6 jaren in Januarij 73 sterker dan de meisjes; in April, Julij en October bedroeg het getal meisjes 13, 53 en 93 meer. Deze uitzonderingen zijn toe te schrijven aan de inrigtingen van geestelijke zusters in die gewesten.

Bij het ongeregeld schoolgaan sluit zich het schoolverzuim aan. De cijfers hiervoor zijn weinig gunstiger dan die in het vorig verslag. Zij zijn over het jaar 1863 reeds aan de Staten-Generaal bij de Staatsbegrooting voor 1865 medegedeeld.

Volledigheidshalve worden ze hier herhaald.

WERKELIJKE

PROVINCIEËN.	Werkelijke bevolking op den 1sten Januarij 1868.		Vernoodelijk getal kinderen tusschen				Getal kinderen die in Januarij 1863 van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben in Januarij 1863 van de dagschool geen gebruik gemaakt.				
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	6 en 9 jaren.		9 en 12 jaren.		Van 6—9 jaren.		Van 9—12 jaren.		Van 6—9 jaren.		Van 9—12 jaren.	
				Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	207 152	207 513	414 665	12 298	12 255	12 170	11 160	3 584	4 010	2 507	2 795	29	33	21	24
Gelderland	209 768	204 531	414 119	13 586	13 199	13 180	12 638	2 870	3 864	2 221	3 357	21	29	17	26
Zuidholland	308 858	333 890	642 688	20 881	21 412	19 488	19 464	4 714	7 033	2 604	4 177	23	29	13	21
Noordholland	267 286	286 935	544 221	18 780	18 608	17 544	17 529	6 802	7 425	2 658	4 478	36	39	15	25
Zeeland	84 890	87 359	172 249	5 676	5 716	5 493	5 532	1 875	2 410	1 082	1 943	33	42	19	35
Utrecht	81 558	84 123	165 681	5 212	5 012	4 959	4 955	1 072	1 233	832	1 508	21	25	17	30
Friesland	138 455	140 699	279 154	9 759	9 346	9 298	8 975	1 953	2 217	1 549	2 530	20	24	17	28
Overijssel	122 798	119 095	241 893	8 149	7 610	7 689	7 465	1 417	1 434	1 277	1 969	17	19	17	26
Groningen	106 081	108 344	214 425	7 541	7 334	7 190	6 776	1 298	1 467	872	1 302	17	20	12	19
Drenthe	52 023	48 483	100 506	3 339	3 239	3 282	3 133	594	752	635	866	18	23	19	28
Limburg	110 238	108 537	218 775	6 979	6 767	6 916	6 583	1 979	2 542	1 275	1 436	28	38	18	22
Totaal	1 689 107	1 729 209	3 418 316	112 150	110 468	107 209	104 675	28 138	34 887	18 512	26 861	25	31	17	25

Hieruit blijkt derhalve dat 28 158 jongens en 34 387 meisjes van 6 tot 9 jaren, en 18 512 jongens en 26 361 meisjes van 9 tot 12 jaren gedurende de maand, waarin de school het drukst bezocht is, haar hebben verzuimd. Het percentsgewijze getal jongens van 6 tot 9 jaren, die in Januarij 1863 van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt, is 25, dus 3 ten honderd ongunstiger dan in 1862; dat der meisjes van dien leeftijd 31, dus 2 ten honderd ongunstiger; dat der jongens van 9 tot 12 jaren blijft even als ten vorigen jare 17 en dat der meisjes bedraagt 25, en is dus 2 ten honderd gunstiger.

In alle provincien is de reden voor het schoolverzuim voor de leerlingen van 6 tot 9 jaren ongunstiger dan in 1862, behalve in Limburg voor de jongens, waar zij 1 ten honderd voordeliger werd, en in Noordholland voor de meisjes, waar zij onveranderd bleef. In de overige provincien is het percentsgewijze getal van hen, die de school verzuimden, 1, 2, 3, 4, zelfs eenmaal 5 ten honderd meer dan ten vorigen jare.

Het minste schoolverzuim voor de kinderen van 6 tot 9 jaren vond plaats in Overijssel, Groningen en Drenthe; daarna volgen Friesland, Utrecht, Gelderland, Zuidholland, Limburg, Noordbrabant en Zeeland; in Noordholland is het meest de school verzuimd, hoofdzakelijk te Amsterdam, zoo als uit de hierna volgende tabel blijken zal. De bovenstaande volgorde geldt evenzeer voor de jongens als voor de meisjes, met uitzondering voor laatstgenoemde van de provincie Zeeland, waar het schoolverzuim het sterkst was, namelijk 42 ten honderd. De minder ongunstige reden in de noordelijke provincien is ten deele daaraan toe te schrijven, dat in de overige provincien een aantal kinderen van zes jaren nog de bewaarschool bezoeken.

Het schoolverzuim der leerlingen van 9 tot 12 jaren is althans sedert 1862 niet grooter geworden. Gemiddeld ontbraken in Januarij van elk honderdtal jongens 17 en van elk honderdtal meisjes 25; ten vorigen jare was het percentsgewijze getal voor eerstgenoemde even groot en voor de meisjes 27, dus twee ten honderd ongunstiger. In Noordbrabant had voor de jongens het meeste en in Groningen het minste verzuim plaats. Zuidholland heeft na Groningen het gunstigste cijfer, vervolgens Noordholland. Daarna volgen Gelderland, Utrecht, Friesland en Overijssel, die gelijkstaan; eindelijk Limburg, Zeeland en Drenthe, waarvan de beide laatstgenoemde eveneens gelijkstaan. Voor de meisjes is de volgorde anders: Noordbrabant en Limburg hebben hier na Groningen en Zuidholland de gunstigste cijfers; het grootste verzuim vond, even als voor de meisjes van 6 tot 9 jaren, in Zeeland plaats; daarna volgt Utrecht. Na Noordbrabant is Noordholland het minst ongunstig; vervolgens Gelderland, Overijssel, Friesland en Drenthe, waarvan de beide eerste en de beide laatste gelijkstaan.

Bij de laatste tienjarige volkstelling is voor elke der 17 op de volgende tabel voorkomende gemeenten, de werkelijke bevolking over ieder levensjaar berekend. Hieruit is op dezelfde wijze als voor de onderscheiden provincien de vermoedelijke bevolking van 6 tot 12 jaren op 31 December 1862 afgeleid, en daardoor is het mogelijk een overzicht te geven van het schoolverzuim der kinderen van 6 tot 12 jaren.

GEMEENTEN.	WERKELIJKE BEVOLKING 1 JANUARIJ 1863.	VERMOEDELIJK GETAL KINDEREN IN JANUARIJ 1863.				GETAL KINDEREN DIE IN JANUARIJ 1863 DE DAGSCHOOL BEZOCHTEN.				GETAL KINDEREN DIE IN JANUARIJ 1863 DE DAGSCHOOL NIET BEZOCHTEN.				VAN DE 100 JONGENS (MEISJES) HERBEN IN JANUARIJ 1863 DE DAGSCHOOL NIET BEZOCHT.			
		Van 6—9 jaar.		Van 9—12 jaar.		Van 6—9 jaar.		Van 9—12 jaar.		Van 6—9 jaar.		Van 9—12 jaar.		Van 6—9 jaar.		Van 9—12 jaar.	
		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
's Hertogenbosch	23 495	694	712	614	595	348	415	445	529	346	297	169	66	50	42	28	11
Breda	15 288	439	408	388	456	230	161	340	260	199	247	48	196	46	60	12	43
Arnhem	25 490	697	762	777	744	655	524	565	598	42	238	212	146	6	31	27	20
Nijmegen	21 765	680	627	640	624	489	423	520	518	191	204	120	106	28	32	19	17
's Gravenhage	82 620	2 478	2 747	2 457	2 638	1 806	1 749	2 288	2 170	572	998	174	368	23	36	7	14
Rotterdam	111 403	3 229	3 282	3 132	3 073	2 117	1 855	2 778	2 693	1 112	1 427	354	440	34	43	11	14
Dordrecht	23 288	663	673	628	648	642	574	574	600	21	99	54	48	3	14	9	7
Leiden	37 839	1 232	1 147	1 135	1 195	718	737	783	774	514	420	352	421	42	57	31	35
Amsterdam	263 204	7 983	8 144	7 620	7 861	3 599	3 476	6 441	6 105	4 381	4 768	1 179	1 756	55	58	15	22
Haarlem	29 426	974	963	941	888	752	734	835	823	222	229	106	65	23	24	11	7
Middelburg	16 049	478	514	453	592	381	365	432	405	97	149	21	187	21	29	5	32
Utrecht	55 541	1 572	1 600	1 597	1 552	1 444	1 403	1 390	1 318	128	197	207	234	6	11	13	15
Leeuwarden	24 942	783	750	719	761	457	438	662	584	326	312	57	237	42	42	8	31
Zwolle	19 660	621	595	590	593	479	466	515	483	142	129	75	110	23	23	13	18
Doornik	17 097	558	519	539	498	499	480	480	410	39	69	89	88	11	13	17	18
Groningen	36 132	1 112	1 119	1 163	1 089	926	796	866	790	186	323	297	299	17	29	25	28
Maastricht	28,080	756	773	772	778	667	600	513	601	89	173	250	177	12	22	34	23
Totaal	830 824	21 939	25 435	24 165	24 485	16 309	15 156	20 392	19 541	8 630	10 279	3 773	4 944	35	40	16	20

Hieruit volgt dat het schoolverzuim in sommige der volrijkste gemeenten, althans voor de kinderen van zes tot negen jaren, schijnbaar grooter is dan ten platten lande. Inzonderheid zijn de cijfers voor de hoofdstad des Rijks zeer ongunstig. Dit ontstaat echter gedeeltelijk door de bewaarscholen, zoodat het oordeel over de cijfers bij de groote gemeenten minder ongunstig is, dan eene oppervlakkige inzage doet vermoeden. Te Amsterdam bijv. schijnt het aantal schoolgaande kinderen van zes jaren niet groot, als men in aanmerking neemt dat daar slechts 509 kinderen beneden zes jaren ter schole gingen. Doch zelfs indien men aanneemt dat geen enkel kind van zes jaren te Amsterdam de school bezocht en men de schoolbevolking van 6 tot 9 jaren vergelijkt met de vermoedelijke bevolking van 7 en 8 jaren, dan nog blijkt dat, in Januarij 1863, 1795 jongens en 2071 meisjes van 7 en 8 jaren, dat is 33 en 37 ten honderd, niet ter school gingen.

De reden tusschen het getal leerlingen in Januarij 1863 aan de openbare en bijzondere scholen bleef ongeveer dezelfde als het vorig jaar. Van elke 100 jongens waren 82 en van elke 100 meisjes 75 aan de openbare scholen; aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen van eerstgenoemde 16 en van laatstgenoemde 23; en aan de gesubsidieerde bijzondere scholen voor ieder één. Over de onderscheidene provincien bleef eveneens nagenoeg dezelfde reden bestaan als in 1862, zoodat hiervoor naar bladz. 59 van het vorig verslag wordt verwezen.

De dagscholieren tevens de avondschool bezoekende zijn vermeld in de volgende tabel:

GETAL

Getal der dagscholieren, die tevens de avondschool bezochten in 1863.

PROVINCIE.	AAN DE OPENBARE SCHOLEN.				AAN DE GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN DE NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.			
	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.
Jongens.																
Noordbrabant	2421	1340	1392	1234	326	248	240	240	1007	879	950	995	3297	2465	2689	2469
Gelderland	2580	669	975	1007	365	365	328	311	769	777	912	723	3811	1811	2072	2041
Zuidholland	3976	2947	2716	2951	47	49	49	41	1720	1345	1720	1516	5761	4389	4045	4508
Noordholland	2658	1831	1637	1939	90	88	47	50	927	927	1175	1212	3923	2846	2644	3201
Zeeland	2319	1053	770	777	26	17	26	16	202	185	202	201	2547	1255	955	994
Utrecht	222	155	133	116	42	37	26	31	566	575	524	511	850	767	683	658
Friesland	6754	3582	2924	3879	102	97	95	89	294	196	235	231	7110	3875	3254	4199
Overijssel	1665	1422	1158	1638	94	88	80	83	447	386	310	351	2206	1896	1548	2072
Groningen	5154	3349	2763	2957	129	79	63	69	511	481	499	515	5794	3909	3925	5541
Drenthe	1341	656	457	522	5	5	6	10	66	35	37	40	1412	686	500	572
Limburg	223	173	171	148	"	"	"	"	32	13	18	40	255	191	189	188
Totaal.	28963	17177	15006	17168	1148	1071	960	940	6835	5804	5798	6385	36946	24051	21854	24442
Meisjes.																
Noordbrabant	350	302	335	282	19	22	16	14	256	258	273	247	625	582	634	543
Gelderland	527	732	267	264	29	39	37	21	234	111	443	115	850	882	447	400
Zuidholland	1434	695	788	754	7	5	5	"	449	171	185	425	1890	871	978	1179
Noordholland	1578	1285	1169	1268	8	6	10	12	348	257	275	386	1934	1548	1454	1666
Zeeland	664	265	170	193	7	4	6	2	32	31	21	26	703	300	137	221
Utrecht	27	18	6	5	"	"	"	"	492	422	415	655	519	440	491	660
Friesland	4026	2182	1634	2340	8	5	4	4	94	70	115	115	4128	2257	1753	2459
Overijssel	426	372	203	376	58	49	55	56	102	95	88	101	586	516	346	533
Groningen	2624	1527	909	1319	60	33	21	25	298	272	279	317	2982	1832	1209	1661
Drenthe	555	348	222	308	21	24	24	32	16	1	3	5	592	373	249	345
Limburg	57	56	55	46	"	"	"	"	8	8	11	9	65	64	66	55
Totaal.	12268	7782	5758	7155	217	187	173	166	2839	1696	1803	2401	14874	10665	7739	9732
Algemeen totaal.	41231	24959	21854	24323	1365	1258	1133	1106	9224	7560	7606	8736	51320	34716	29593	34165

Uit eene vergelijking dezer tabel met de schoolbevolking, zoo als die op blad. 62 vermeld is, blijkt dat van 229 489 jongens in Januarij 36 946, dat is 16 ten honderd, de avondschool bezochten, en van 192 868 meisjes 14 874, dat is 8 ten honderd. Aan de openbare scholen is voor de jongens de reden als 189 102 tot 28 963, dus 15 ten honderd, en voor de meisjes als 145 727 tot 12 268, dus 8 ten honderd; aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen is zij voor de jongens als 3096 tot 1148, dus 37 ten honderd, en voor de meisjes als 2573 tot 217, dus 8 ten honderd; en aan de gesubsidieerde bijzondere scholen als 37 291 tot 6835, dus 18 ten honderd, en voor de meisjes als 44 567 tot 1696, dus 4 ten honderd.

Het werkelijk getal dezer leerlingen was grooter dan in 1862, hoofdzakelijk toe te schrijven aan de openbare scholen. De toeneming was daar over de verschillende tijdstippen achtereenvolgens 2366, 2294, 1830 en 1228 voor de jongens, en 1344, 1272, 913 en 284 voor de meisjes. Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen valt sedert 1862 weinig verandering te dezen aanzien op te merken. Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen vond voor de jongens achtereenvolgens vermindering plaats over de verschillende tijdstippen met 517, 474, 377 en 23, en voor de meisjes in Januarij en April met 128 en 228; daarentegen toename voor laatstgenoemde in Julij met 149 en in October met 576.

De volgende tabel bevat eene opgave van het getal der dagscholieren, die in 1863 kosteloos onderwijs ontvingen.

Getal der dagscholieren, die in 1863 kosteloos onderwijs ontvingen.

	AAN DE OPENBARE SCHOLEN.					AAN DE GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.					AAN DE NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.					AAN ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.				
	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.
PROVINCIEËN.																				
Noordbrabant	10 437	7 977	7 133	6 618	32	17	18	19	999	944	1 031	1 005	11 468	8 988	8 182	7 642	10 847	93 668	88 375	86 727
Gelderland	14 417	11 392	10 231	9 865	95	91	86	64	1 221	888	921	866	15 733	12 321	11 238	10 795				
Zuidholland	17 663	16 820	16 029	16 155	40	27	31	30	3 626	3 656	3 863	3 612	21 329	20 502	19 917	19 797				
Noordholland	14 510	14 166	14 317	14 041	27	17	18	27	3 650	3 545	3 498	3 528	18 197	17 728	17 833	17 596				
Zeeland	5 655	4 340	3 707	3 463	99	52	43	41	237	188	209	170	5 991	4 580	3 959	3 674				
Utrecht	3 565	3 895	3 379	3 165	15	"	"	"	1 682	1 698	1 667	1 667	5 262	5 111	5 090	4 896				
Friesland	15 513	13 844	13 231	13 587	"	"	"	"	82	68	97	88	15 595	13 907	13 328	13 675				
Overijssel	8 890	7 457	7 056	6 944	116	104	106	106	314	286	149	275	8 250	7 847	7 311	7 395				
Groningen	8 890	8 527	8 089	8 024	83	72	77	74	72	71	69	62	9 045	8 670	8 235	8 160				
Drenthe	3 016	2 699	2 664	2 384	"	"	"	"	24	18	13	11	3 040	2 717	2 677	2 546				
Limburg	3 361	3 051	2 545	2 331	"	"	"	"	677	673	669	704	4 038	3 724	3 214	3 035				
Totaal	104 847	93 668	88 375	86 727	507	398	393	366	12 594	11 979	12 216	11 988	117 948	106 045	100 984	99 081				
Metsjes.																				
Noordbrabant	6 160	4 466	4 177	3 741	8	10	10	12	4 259	3 903	3 986	3 681	10 427	8 379	8 173	7 434				
Gelderland	11 378	9 450	8 815	8 190	80	77	77	57	1 809	1 569	1 520	1 342	13 267	11 096	10 412	9 589				
Zuidholland	15 512	14 991	14 500	14 564	32	26	32	31	3 372	3 268	3 550	3 249	18 916	18 285	18 082	17 844				
Noordholland	12 492	12 480	12 699	12 401	13	14	14	10	3 932	3 797	3 856	3 765	16 437	16 291	16 569	16 176				
Zeeland	4 416	3 588	3 174	3 051	71	46	37	38	249	217	205	198	4 736	3 851	3 416	3 287				
Utrecht	3 087	2 986	2 986	2 900	19	18	16	4	1 579	1 561	1 546	1 567	4 685	4 565	4 548	4 471				
Friesland	12 524	12 086	11 688	11 591	"	"	"	"	70	58	55	79	12 594	12 144	11 970	11 970				
Overijssel	6 632	6 451	6 184	6 060	89	83	80	86	459	416	429	397	7 180	6 950	6 693	6 543				
Groningen	7 605	7 490	7 391	7 112	50	52	53	58	59	64	62	51	7 714	7 606	7 406	7 291				
Drenthe	2 612	2 424	2 551	2 400	"	"	"	"	16	13	11	10	2 628	2 437	2 562	2 410				
Limburg	2 160	1 939	1 570	1 407	4	4	5	4	1 564	1 455	1 382	1 380	3 728	3 428	2 957	2 791				
Totaal	84 578	78 351	75 635	73 717	386	380	324	300	17 368	16 351	16 632	15 719	102 312	95 032	92 591	89 736				
Algemeen totaal	189 425	172 019	164 010	160 444	873	728	717	666	29 962	28 330	28 848	27 707	220 260	201 077	193 575	188 817				

Bij eene vergelijking van de kosteloos onderwezenen met de betalende schoolbevolking blijkt, dat het getal van eerstgenoemden van Januarij tot April met 11 903, of 10 ten honderd voor de jongens, en met 7280, of 7 ten honderd voor de meisjes, dat der laatstgenoemden met 9211, of 8 ten honderd voor de jongens, en met 2186, of 2 ten honderd voor de meisjes, verminderde. Deze cijfers zijn dus niet in het voordeel der niet-betalenden. Doch deze beide kategorien, betalenden en niet-betalenden, bestaan uit zulke ongelijkssoortige bestanddeelen, dat geene gevolgtrekking hieruit te maken is.

De toename der kosteloos onderwezenen sedert 1862 hield gelijken tred met de vermeerdering der geheele schoolbevolking, zoodat, even als ten vorigen jare, het percentsgewijze getal jongens, die kosteloos onderwijs genoten, 50 à 51 en dat der meisjes 51 à 53 was. De cijfers, die de werkelijke toename der kosteloos onderwezenen aanduiden, zijn over de vier tijdstippen achtereenvolgens voor de jongens 6219, 4785, 3522 en 3867, en voor de meisjes 5058, 3413, 2392 en 1058.

Het getal der kosteloos onderwezenen was betrekkelijk het grootst aan de openbare scholen, namelijk 55 ten honderd voor de jongens en 57 ten honderd voor de meisjes; daarna volgen de gesubsidieerde bijzondere scholen, waar de percentsgewijze cijfers 34 en 39, en eindelijk de niet-gesubsidieerde bijzondere, waar zij 16 en 14 bedragen. Deze getallen zijn nagenoeg dezelfde als in 1862.

De volgende tabel wijst het getal aan van hen, die van de dag- en avondschool gemeenschappelijk gebruik maakten.

STAAT

STAAT van het getal leerlingen, die uitsluitend de avondschool hebben bezocht in 1863.

	AAN DE OPENBARE SCHOLEN.				AAN DE GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN DE NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.			
	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.
PROVINCIEËN.																
Noordbrabant	3 727	216	206	508	46	20	13	22	84	52	84	34	3 857	288	303	564
Gelderland	3 531	338	168	376	83	25	15	14	633	204	195	239	4 247	567	378	629
Zuidholland	2 300	507	312	643	8	"	"	1	616	505	393	472	3 124	1013	706	1115
Noordholland	1 302	412	298	464	10	9	7	6	348	214	115	208	1 660	635	420	678
Zeeland	1 065	105	68	120	48	9	11	7	120	69	45	65	1 233	173	124	192
Utrecht	661	45	46	50	13	20	22	2	270	185	173	161	950	250	241	213
Friesland	2 214	708	451	756	"	"	"	2	102	83	74	82	2 316	732	527	840
Overijssel	1 069	629	488	554	359	238	142	279	331	209	158	176	1 759	1076	783	1009
Groningen	1 077	305	195	256	29	4	4	9	218	187	118	147	1 324	446	317	412
Drenthe	969	275	328	218	1	1	1	5	24	7	5	8	394	288	334	231
Limburg	252	18	13	22	"	"	"	"	108	26	40	28	360	44	53	50
Totaal	18 367	3558	2573	3967	603	327	218	346	2854	1682	1395	1620	21 824	5567	4186	5933
METSJES.																
Noordbrabant	341	137	145	159	11	11	8	3	39	36	58	21	391	184	206	188
Gelderland	655	226	162	222	28	12	9	8	194	203	201	209	877	411	372	439
Zuidholland	1 106	427	234	467	2	"	"	"	451	388	484	426	1 559	810	718	893
Noordholland	874	380	236	364	2	1	3	6	488	412	140	217	1 864	793	379	587
Zeeland	565	148	103	121	21	12	8	8	71	40	33	33	657	200	144	166
Utrecht	116	177	185	201	13	13	14	"	205	179	135	165	334	369	334	366
Friesland	1 970	831	601	872	3	3	3	3	92	91	96	90	2 065	925	700	965
Overijssel	407	312	290	297	99	79	52	54	148	117	97	106	654	508	439	457
Groningen	494	220	141	197	9	2	2	4	141	140	119	135	644	562	262	336
Drenthe	348	202	216	167	"	"	"	"	12	"	"	5	360	202	216	172
Limburg	29	10	5	2	"	"	"	"	100	93	111	102	129	108	116	104
Totaal	6 905	3070	2318	3069	188	133	94	86	1941	1694	1474	1509	9 034	4 897	3886	4 664
Algemeen totaal	25 272	6628	4891	7036	791	460	312	432	4795	3376	2869	3129	30 558	10 464	8072	10 597

Catal der deerschoolen die in 1863 toevan de avondschool hebben bezocht

Getal der dagscholieren, die in 1863 tevens de avondschool hebben bezocht.

PROVINCIE.	AAN DE OPESBARE SCHOLEN.				AAN DE GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN DE NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.				AAN ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.			
	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.	Op den 1den Januarij.	Op den 1den April.	Op den 1den Julij.	Op den 1den October.
Noordbrabant	2 121	1 340	1 232	1 234	226	248	240	240	950	879	1 007	995	3 297	2 465	2 639	2 469
Gelderland	2 530	669	975	1 007	869	365	328	311	912	777	763	733	3 811	1 811	2 072	3 041
Zuidholland	3 976	2 947	2 716	2 951	65	47	49	41	1 720	1 345	1 280	1 516	5 761	4 339	4 045	4 508
Noordholland	2 658	1 831	1 637	1 939	90	88	47	50	1 175	927	960	1 212	3 993	2 644	3 201	3 201
Zeeland	2 319	1 083	770	777	26	17	26	16	202	185	159	201	2 547	1 255	955	394
Utrecht	2 222	1 555	1 333	1 116	42	37	26	31	566	575	524	511	830	767	683	658
Friesland	6 754	3 582	2 924	3 879	102	97	95	89	254	196	235	231	7 110	3 254	4 139	3 254
Overijssel	1 665	1 422	1 158	1 638	94	88	80	83	447	386	310	351	2 206	1 896	1 548	2 072
Groningen	5 151	3 319	2 763	2 957	129	79	63	69	511	481	439	515	5 791	3 909	3 325	3 541
Drenthe	1 341	656	457	522	5	5	"	10	66	35	37	40	1 412	696	500	372
Limburg	223	173	171	148	"	"	"	"	32	18	18	40	255	191	189	188
Totaal	28 963	17 177	15 096	17 168	1 148	1 071	960	940	6 835	5 804	5 798	6 335	36 946	24 051	21 854	24 443
Noordbrabant	350	302	335	282	10	22	16	14	256	258	273	247	625	582	624	543
Gelderland	527	732	267	264	29	39	37	21	294	111	143	115	850	882	447	400
Zuidholland	1 434	695	788	754	7	5	"	"	449	171	185	495	1 890	871	973	1 179
Noordholland	1 578	1 285	1 169	1 268	8	6	10	12	348	257	275	386	1 934	1 548	1 454	1 666
Zeeland	664	265	170	193	7	4	6	2	32	31	21	26	708	300	197	221
Utrecht	27	18	6	5	"	"	"	"	492	422	415	655	519	440	421	660
Friesland	4 026	2 182	1 634	2 340	8	5	4	4	94	70	115	115	4 138	2 257	1 753	2 459
Overijssel	426	372	203	376	58	49	55	56	102	95	88	101	586	516	346	533
Groningen	2 624	1 527	909	1 319	60	33	21	25	298	272	279	317	2 982	1 832	1 269	1 661
Drenthe	555	348	222	308	21	24	24	32	16	1	3	5	592	373	249	345
Limburg	57	56	55	46	"	"	"	"	8	8	11	9	65	64	66	55
Totaal	12 268	7 782	5 758	7 155	217	187	173	166	2 389	1 696	1 808	2 401	14 874	10 665	7 739	9 722
Algemeen totaal	41 231	24 959	21 854	24 323	1 365	1 258	1 133	1 106	9 224	7 500	7 606	8 736	51 820	34 717	29 333	34 165

Jeugens.

Meisjes.

Het getal van hen, die uitsluitend de avondschool bezochten, bedroeg derhalve in Januarij, de maand waarin ook hier het drukst werd school gegaan, 21 824 jongens en 9034 meisjes. De onderscheidene tijdstippen der jaren 1862 en 1863 onderling vergeleken, zoo valt voor het laatste jaar op vermindering te wijzen voor de jongens in Januarij met 582, April met 295 en October met 683, en voor de meisjes in October met 33; op vermeerdering voor de jongens in Julij met 174 en voor de meisjes in Januarij met 167, April met 237 en Julij met 179. Deze af- en toeneming komt hoofdzakelijk voor rekening der openbare scholen. Aan de bijzondere scholen zijn de uitsluitende bezoekers der avondschool weinig in getal: in Januarij bedroegen zij aan de gesubsidieerde inrigtingen 603 jongens en 188 meisjes, en aan de niet-gesubsidieerde 2884 en 1941. Evenwel valt voor de gesubsidieerde bijzondere scholen voor drie tijdstippen op vermeerdering bij de jongens te wijzen: in Januarij met 184, April met 59 en October met 104; bij de meisjes alleen in Januarij met 22; op de overige tijdstippen vond vermindering plaats, het sterkst bij de meisjes in October met 57. Op al de tijdstippen was het getal leerlingen aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen kleiner dan in 1862, namelijk voor de jongens achtereenvolgens 154, 256, 101 en 357, en voor de meisjes 208, 77, 82 en 146. Het ligt in den aard der zaak, dat het uitsluitend bezoek der avondschool niet regelmatig plaats vindt. De leerlingen, die het onderwijs daar genieten, behooren dikwerf tot hen, die door herhaling gedurende een korten tijd des jaars het vroeger geleerde trachten te onderhouden. Voor het geregeld schoolbezoek onderscheidt zich de niet-gesubsidieerde bijzondere school gunstig van de openbare. Aan eerstgenoemde daalde van Januarij tot April het getal jongens van 2854 tot 1682, en aan laatstgenoemde van 18 367 tot 3558; het getal meisjes aan de openbare school verminderde van Januarij tot April van 6905 tot 3070, aan de niet-gesubsidieerde bijzondere van 1941 tot 1694. In Julij zijn de cijfers nog dalende, om in October weder eenigzins te rijzen, zoodat laatstgenoemde maand met April slechts een gering verschil maakt.

Ten slotte volgt eene opgave van het getal leerlingen en het onderwijzend personeel aan de scholen voor volwassenen, benevens het getal dezer laatste.

PROVINCIE.	OPENBARE SCHOLEN.						GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						TOTAAL.					
	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- rossen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- rossen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- rossen.	Gemiddeld getal leerlingen.								
				Mannen.	Vrouwen.	Total.				Mannen.	Vrouwen.	Total.				Mannen.	Vrouwen.	Total.						
Noordbrabant . . .	14	32	2	1326	161	1487	1	"	2	"	31	24	13	74	748	1666	2414	89	45	78	2074	1858	3932	
Gelderland . . .	8	21	"	289	99	388	1	1	"	8	25	18	3	484	265	689	27	39	3	740	372	1112		
Zuidholland . . .	4	12	"	196	41	237	2	2	"	16	"	21	51	2	837	772	1609	27	65	2	1049	813	1862	
Noordholland . . .	6	10	"	149	108	257	"	"	"	"	"	13	26	"	442	429	871	19	36	"	591	537	1128	
Zeeland	3	5	"	57	32	89	"	"	"	"	"	6	15	"	139	124	263	9	20	"	196	156	352	
Utrecht	"	"	"	"	"	"	1	2	"	24	24	6	16	"	190	83	273	7	18	"	214	83	297	
Friesland	1	1	"	10	13	23	5	10	"	203	169	372	11	18	"	447	442	889	17	29	"	660	624	1284
Overijssel	1	1	"	18	9	27	3	5	"	184	9	193	5	7	"	132	30	162	9	13	"	334	48	382
Groningen	3	3	"	58	50	108	1	1	"	20	18	38	16	27	"	408	295	703	20	31	"	486	363	849
Drenthe	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	3	"	71	53	124	1	3	"	71	53	124	
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	10	"	172	73	245	4	10	"	172	73	245	
Totaal	40	85	2	2103	513	2616	14	21	"	464	235	699	125	203	79	4020	4232	8232	179	309	83	6587	4980	11567

Sedert 1862 vermeerderde het getal openbare scholen voor volwassenen met 1; dat der gesubsidieerde bijzondere met 2; dat der niet-gesubsidieerde bleef onveranderd. Het getal onderwijzers nam bij eerstgenoemde inrigtingen toe met 8, en bij de laatstgenoemde met 10; bij de gesubsidieerde bijzondere scholen bleef het onveranderd. Het getal leerlingen vermeerderde bij de openbare met 50, bij de gesubsidieerde bijzondere met 34 en bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen met 985.

§ 4. OMFANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Van den dusver gevolgden regel om telken jare ieder leervak in elke provincie afzonderlijk te vermelden is bij het volgend overzicht eenigzins afgeweken ten einde herhalingen te vermijden. Er is naar getracht den algemeenen indruk te schetsen, dien de verslagen der inspecteurs omtrent den toestand van het lager onderwijs nalaten.

a. Lezen. Schoon vrij algemeen van vooruitgang getuigd wordt, zijn de verslagen bijna even eenparig in klagten over den plaatselijken tongval. Vele onderwijzers, van onvoldoende hulp voorzien en aan elk der in de wet genoemde vakken afzonderlijke uren willende wijden, vinden voor het spreken over het gelezene geen genoegzaam werk gemaakt. Over 't algemeen voorzien de gemeentebesturen op onbekrompen wijze in nieuwere, aan de eischen des tijds voldoende leesboeken. In de soort komt gaandeweg verandering. Wierden vroeger uitsluitend boeken gebruikt, wier inhoud weinig tot de kennis der leerlingen bijdroeg, thans verkrijgt hier en daar het gebruik van werken over natuurleer en dergelijke onderwerpen welligt te veel de overhand. Laatsgenoemde althans uitsluitend te bezigen, schijnt voor de vorming van den leestoon niet wenschelijk. De bepaling der wet, die de levering van schoolboeken aan het gemeentebestuur voorschrijft, hoe doeltreffend ook, laat in hare toepassing in zoo ver te wenschen, dat de boeken niet naar huis worden medegenomen, waardoor bij minder gegoeden van huiselijke oefening bijna geen sprake is. De klankmethode wordt vrij algemeen gevolgd; er zijn echter nog beoefenaars der spelmethode. De inspecteur van Groningen maakt melding van een tusschenstelsel 't welk, volgens de onderwijzers die het aanwenden, niet ongunstig werkt.

b. Schrijven. De verslagen spreken met ééne uitzondering van de invoering der schriften van Thieme en Callewaert. Het oordeel daarover is verschillend. Wel schijnen zij van gunstigen invloed waar bij zeer talrijke klassen het toezigt des onderwijzers zich niet over elken leerling uitstrekken kan, of waar, terwijl de eene helft der school onderwijs geniet, de andere helft met schrijven wordt bezig gehouden; minder echter waar de onderwijzer een nauwlettend toezigt over iederen leerling houden kan. De inspecteur van Overijssel ziet een kennelijk onderscheid tusschen de schriften der leerlingen van het platteland en de steden ten nadeele van de eerste. Als oorzaken voert hij aan het sterker schoolverzuim en het vertragen van veldarbeid, waarbij de handen eene stijfheid krijgen, die voor de schrijfoefeningen ongunstig werkt. Uit Noordbrabant en Groningen worden de uitkomsten door wedstrijden in het schrijven bij voortdurend verkregen geroemd. In eerstgemelde provincie verdienen de uitmuntende schriften aan sommige meisjesscholen de aandacht.

c. Rekenen. Het praktisch nut van dit vak voor het leeren wordt beter begrepen. Toch staat hier en daar eene werktuigelijke beoefening op den voorgrond. Geen vak kan zoo zeer dienstbaar gemaakt worden aan de ontwikkeling van het verstand; en menig bekwaam onderwijzer bewijst wat hij ondanks schoolverzuim en te vroeg verlaten der school vermag. Het beredeneerd oplossen van vraagstukken geschiedt aan sommige scholen met vrucht. Ongunstig is echter het oordeel over dit vak aan de meisjesscholen; slechts enkele, waar een bekwaam onderwijzer hiermede belast is, maken uitzondering. Naar aanleiding eener circulaire des Ministers is de aandacht bepaaldelijk op het onderwijs in het metriek stelsel gevestigd. Vooral aan vele bijzondere scholen werd de behandeling daarvan, ook bij het gebruik van verouderde rekenboeken, verwaarloosd.

d. *Vormleer*. In het niteenlopende der inzigten omtrent dit vak en de weinige ervaring van vele onderwijzers, aanvankelijk hinderpalen voor eene goede behandeling, komt langzamerhand verandering. Toch vindt de eene onderwijzer in het combineren van lijnen, punten en hoeken, een ander in eene eerstbeginnende meetkunst, een derde in het teekenen van figuren het hoofdoel. Bij al deze beschouwingen kan de vormleer evenwel het aanschouwingsvermogen der leerlingen nuttig oefenen. De handleidingen van BOUMAN en STRATEMEIJER dienen veelal tot leidraad. Het ongunstigst is het oordeel over dit vak voor Limburg. Overigens wordt het aan de bijzondere scholen slechts bij uitzondering beoefend.

e. *Nederlandsche taal*. Het blijkt niet dat bij de beoefening van dit vak veel vooruitgang op te merken valt. De verslagen getuigen over 't algemeen wel van den ijver der onderwijzers, doch bevatten weinig omtrent de wijze van behandeling en de uitkomsten van het onderrigt. De logische analyse en het van buiten leeren van definitien is veelal hoofdzaak; het maken van opstellen over eenvoudige onderwerpen, het begrip der beteekenis van de woorden en hunne juiste keuze staat dikwerf op den achtergrond. Er zijn echter loffelijke uitzonderingen, en niet ongunstig luiden de berichten uit Drenthe.

f. *Aardrijkskunde*. Indien men zich tot het Rijk en de provincie bepaalt, kan aan dit vak eene algemeene en tevens vruchtbare beoefening niet ontzegd worden. Het gemis van wandkaarten is uitzondering. Aan vele scholen genieten ook de staatkundige aardrijksbeschrijving van Europa en de Overzeesche Bezittingen eenige behandeling; daarentegen niet de wis- en natuurkundige aardrijksbeschrijving, en in verband daarmede ontbreken bijna overal globes. Het schetsen en kleuren van kaarten geschiedt vrij algemeen met goed gevolg.

g. *Geschiedenis*. Het onderwijs wordt op te groote schaal begonnen. Van daar dat dikwerf de leerlingen genoegzaam bekend zijn met de eerste tijdvakken der vaderlandsche geschiedenis en hun een overzicht der latere ontbreekt. Aan vele scholen worden op weinig doeltreffende wijs jaartallen van buiten geleerd, 't geen vooral voor hen, die buiten de lagere school geen onderwijs ontvangen, geen vruchten draagt. Van levendige verhalen van enkele merkwaardige gebeurtenissen en opwekking tot vaderlandsliefde schijnen beter uitkomsten te verwachten. De gedachtenisviering van Nederlands verkregen onafhankelijkheid in 1813 bood geschikte gelegenheid tot behandeling van de latere tijdperken der vaderlandsche geschiedenis; hiervan is gebruik gemaakt. De algemeene geschiedenis schijnt bijna uitsluitend tot het gebied van het meer uitgebreid lager onderwijs te behooren; althans zij wordt aan slechts weinige eigenlijke volksscholen beoefend.

h. *Kennis der natuur*. De omvang van dit vak aan de lagere school is toegenomen. De overwegend natuurkundige rigting, die het onderwijs in den aanvang scheen te nemen, maakt allengs plaats voor schetsen uit de dagelijksche omgeving op het gebied der drie natuurrijken. Afbeeldingen van planten, dieren en delfstoffen, inzonderheid die van HELGE, brengen tot deze goede wending bij. Aan onderscheidene scholen valt evenwel aan dit vak geen opzettelijke behandeling ten deel, en bepaalt het onderwijs zich tot het lezen van een of ander meer of min geschikt werkje.

i. *Zingen*. Praktische beoefening wordt overal, theoretische bij uitzondering aangetroffen. Aan vele scholen worden twee- en driestemmige liederen met goeie en zuiver voorgedragen.

k. *Levende talen*. Deze schijnen over 't algemeen dusverre het hoofdoel van het meer uitgebreid lager onderwijs te zijn. Het fransch wordt het meest beoefend. Dikwijls valt echter op het onderwijs niet te roemen. Het groot getal uren aan dit vak gewijd doet meermalen afbreuk aan het gewoon lager onderwijs. Toch nemen de talen geene hooge vlugt. Verder dan de regels der spraakkunst, het maken van vertalingen en eenige oefening in het spreken strekt het onderwijs zich niet uit. Een geregeld overzicht der letterkunde ontbreekt. De uitspraak laat in den regel te wenschen over. Vele onderwijzers waren nimmer in de gelegenheid vreemde talen zuiver te hooren spreken. Gunstige uitzondering maken de onderwijzeressen. In bekwaamheid munten zij dikwerf boven het mannelijk personeel uit.

l. *Wiskunde*. Het oordeel is hier gunstiger dan bij de talen. Aan vele scholen ontwikkelt zich de wiskunde tot een wetenschappelijk beoefend leervak. De bijzondere scholen voorzien, zoowel als voor de talen, doorgaans in dit onderwijs.

m. *Landbouwkunde* verdient als vak der lagere school bijna geen vermelding, tenzij het lezen uit werkjes over het landbouwbedrijf als onderwijs in dat vak aangemerkt worde. Van twee scholen in Zeeland, eene in Friesland en de school der kolonie Nederlandsch Mettray in Gelderland is vermeld, dat de landbouwkunde in het leerplan opgenomen is.

n. *Gymnastiek* wordt meer beoefend; zij het ook dat vooroordeelen blijven bestaan. Toch is dit vak aan slechts weinige scholen in het leerplan opgenomen. Bijzondere gymnastiekscholen zijn in bijna alle grootere gemeenten aanwezig.

o. *Teekenen*. De goede invloed der inrigtingen tot opleiding van onderwijzers blijft ook hier niet achterwege. Aan vele scholen zijn hulponderwijzers en kweekelingen werkzaam, die met groote vaardigheid op het zwarte bord schetsen. Voor het aanschouwelijk onderwijs is dit van gewigt. De eigenlijke teekenscholen vallen buiten het gebied van het lager onderwijs. In de meeste gemeenten wordt door bijzondere onderwijzers in de behoefte aan teekenderrigt voorzien. De leerwijze van DUPUIS wordt algemeen gevolgd.

p. *Handwerken*. Geen vak van het meer uitgebreid lager onderwijs wordt meer beoefend dan dit. Aan alle meisjesscholen en aan de meeste gemengde scholen is het in het leerplan opgenomen. De scholen onder de leiding van geestelijke zusters verdienen voor dit vak afzonderlijke gunstige vermelding. Wel geschiedt het onderwijs hier en daar ten koste der overige vakken; doch de beoefening er van aan de lagere scholen, in plaats van aan de vroegere brei- en naaischooltjes, blijft eene gewigtige verbetering.

Ten slotte is nog op te merken dat aan vele scholen het onderwijs zich hoofdzakelijk tot lezen, schrijven en rekenen bepaalt. Mindere geschiktheid des onderwijzers en onvoldoende hulp zijn hiervan oorzaak. Slechts langzamerhand kan verbetering worden te gemoet gezien.

Hoe veel nog voor het lager onderwijs te wenschen blijft, mag in 't algemeen van vooruitgang gesproken worden; sedert 1860 voldoet het meer dan vroeger aan de eischen.

De toepassing van het tweede lid van art. 23 gaf in 1863, evenmin als in vroegere jaren, tot ernstige bezwaren aanleiding. Enkele klagten van Israëlitische zijde zijn terstond uit den weg geruimd.

§ 5. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

De drie volgende tabellen geven een overzicht van de uitgaven van het Rijk, de provincien en de gemeenten voor het lager onderwijs in 1863; de vierde tabel bevat eene opgave van de inkomsten der gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs, waarmede hare uitgaven zijn verminderd; zoodat de onderste regel op de derde tabel het bedrag aanwijst 't welk ten laste der gemeenten bleef. Deze tabellen zijn op dezelfde wijze als in vroegere verslagen ingerigt; de verschillende posten van uitgaaf zullen in de daarvoor bestemde paragrafen afzonderlijk beschouwd worden.

Hier valt alleen te vermelden, dat van de som van f 3661,76, door het Rijk aan de Rijks- lagere school te Maastricht ten koste gelegd, f 1150 bestemd waren voor jaarwedden, f 136,25 voor herstellingen en f 2375,51 als buitengewoon subsidie; de opbrengst der schoolgelden, ad f 4355,25, voorzag in de overige kosten dezer inrigting. Voorts is ten behoeve van het onderwijs in de Rijks- gestichten te Ommerschans en Veenhuizen uitgegeven: aan jaarwedden van onderwijzers te Ommerschans f 760 en te Veenhuizen f 3948,80; en aan schoolbehoeften, verlichting, verwarming en onderhoud van mobilair te Ommerschans f 187,15 en te Veenhuizen f 1639,46.

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1863, door het Rijk.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeoland.	Utrecht.	Friesland.	Overyssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijks-jaarweiden	f 38 427,50	f 8 511,80	f 2 680,40	f 1 496,00	f 3 902,00	f 845,00	f 664,00	f 7 262,30	f 8 844,10	f 446,90	"	f 73 080,00
Gratificatiën aan onderwijzers	200,00	300,00	"	"	"	"	"	100,50	"	"	"	800,50
Pensioenen aan onderwijzers	5 886,94 ^s	6 524,58 ^s	9 026,44 ^s	10 876,01	1 770,83	1 837,33	7 403,11	3 876,06	3 327,33 ^s	1 700,22 ^s	f 3 400,56	55 629,43 ^s
Bijdragen krachtens art. 36 der wet	14 981,50	2 232,66 ^s	17 037,50	23 044,44	7 500,12 ^s	1 740,08	2 057,00	5 573,50	"	1 424,00	8 045,00	83 235,81
Rijks- lagere school te Maastricht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 661,76	3 661,76
Onderwijs in de gestichten Ommeerschans en Veenhuizen	"	"	"	"	"	"	"	947,15	"	5 624,26	"	6 571,41
Opleiding van onderwijzers	27 727,66	7 145,83	11 466,66	37 864,95	4 471,66 ^s	5 610,00	7 548,78	5 732,18 ^s	27 605,81	4 674,98	4 958,30	144 806,82
Onderwijzersgezelschappen	715,00	590,00	495,00	600,00	330,00	275,00	495,00	440,00	385,00	275,00	440,00	5 100,00
Jaarweiden der inspecteurs	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 000,00	2 000,00	2 300,00	2 300,00	2 300,00	2 000,00	2 300,00	25 200,00
Reis- en verblijf/kosten der inspecteurs	378,75	663,90	407,77	653,55	349,27	320,15	814,20	334,80	356,35	369,15	287,45	4 885,34
Reis- en verblijf/kosten der schoolopziemers	5 568,98	4 869,67	5 358,12 ^s	5 915,62 ^s	2 761,50	2 036,00	4 025,12 ^s	3 644,62 ^s	3 095,37 ^s	2 291,87 ^s	3 509,12 ^s	48 076,02 ^s
Totaal	f 95 986,33 ^s	f 33 338,45	f 49 081,90	f 83 010,37 ^s	f 23 086,39	f 14 663,56	f 25 307,21 ^s	f 30 110,62	f 46 014,47	f 18 806,39	f 26 552,19 ^s	f 445 907,10
<p style="text-align: center;">Hiervan af te trekken:</p>												
Batig slot der examengelden f 755,04											
Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen 42 785,93											
Oprengsten der schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan de Rijkskweekscholen 3 930,88 ^s											
Totaal	f 398 435,24 ^s											

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1863, door de provincien.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Subsidien krachtens art. 36 der wet (1),	f14 581,50	f 2232,665	f17 097,50	f23 044,44	f 7500,125	f 1740,08	f 2057,00	f 5 573,50	"	f 1424,00	f 8045,00	f 88 295,81
Pensioenen aan onderwijzers	"	"	725,00	"	"	"	"	"	"	40,00	"	765,00
Buitengewone subsidien of voorschotten	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1000,00	"	1 000,00
Opleiding van onderwijzers	"	"	"	"	"	900,00	"	"	"	"	"	900,00
Subsidien aan weduwen, weezen, enz.	"	"	"	"	"	"	800,00	"	"	"	"	300,00
Totalen	f14 581,50	f 2232,665	f17 822,50	f23 044,44	f 7500,125	f 2640,08	f 2857,00	f 5 573,50	"	f 2464,00	f 8045,00	f 86 260,81
(1) Door Gedeputeerde Staten is opgegeven,	f13 679,00	f 1317,00	f17 097,50	f25 000,00	f 5709,50	f 2968,00	f 2057,00	f11 892,00	"	f 1424,00	f 7945,00	f 88 619,00

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1863, door de gemeenten.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuid- holland.	Noord- holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Kosten van het onderwijzend personeel	218 797,06 ⁵	245 232,28 ⁵	501 425,65 ⁵	374 085,41	138 866,61 ⁵	85 960,13	258 396,87	148 527,04	149 434,57	64 176,25 ⁵	92 454,71 ⁵	2 272 306,61
Kosten van onderhoud van schoollokalen	22 899,86 ⁵	29 023,17 ⁵	81 406,09	49 726,80 ⁵	14 711,68 ⁵	10 110,19 ⁵	40 364,37 ⁵	24 344,38 ⁵	27 578,89 ⁵	7 338,36 ⁵	7 351,25 ⁵	314 855,13
Kosten van nieuwe schoollokalen	106 285,96 ⁵	70 001,23	124 386,49	229 333,52	33 299,55 ⁵	24 012,01 ⁵	33 771,59	85 292,32 ⁵	76 639,37 ⁵	19 644,92 ⁵	18 007,62 ⁵	820 668,61 ⁵
Vergoeding voor vrije woning	2 614,60 ⁵	11 131,02 ⁵	18 950,86	16 447,13 ⁵	5 667,19 ⁵	2 244,80	5 408,70	7 613,06	2 457,08	2 542,44 ⁵	1 958,57	77 035,47 ⁵
Schoolmeubelen en schoolbehoef- ten	29 397,82 ⁵	37 146,17	54 767,60	44 862,57 ⁵	17 601,07	14 033,02	25 591,43 ⁵	21 926,91	32 080,05	13 401,58 ⁵	13 750,98 ⁵	304 509,17 ⁵
Schoolcommissien	671,05 ⁵	1 646,93 ⁵	3 596,18	3 987,68	775,10	358 50	2 335,47	937,32 ⁵	1 334,08 ⁵	175,82 ⁵	151,05	15 969,20 ⁵
Pensioenen } nieuwe	2 943,47 ⁵	3 262,28 ⁵	4 513,22	5 437,99	885,42	918,67	3 701,55	1 938,02 ⁵	1 663,65 ⁵	721,61	1 700,27 ⁵	27 686,17 ⁵
} oude (vóór 1858)	1 097,33 ⁵	1 600,00	4 951,04	"	720,00	84,00	1 810,00	1 380,00	100,00	430,00	"	13 179,37 ⁵
Subsidien aan bijzondere scholen	1 334,64	8 742,16 ⁵	4 671,66	3 393,70	1 466,15	2 575,00	1 755,00	6 511,66	2 558,00	996,66 ⁵	150,00	34 134,64
Opleiding van onderwijzers	"	1 022,32	3 485,22	4 818,86	106,54	395,00	"	50,00	"	10,00	"	9 888,14
Uitkeeringen aan andere gemeen- ten	2 058,08 ⁵	2 236,28 ⁵	4 733,18 ⁵	2 433,72 ⁵	604,67 ⁵	4 242,05 ⁵	476,26	2 341,30	676,57	523,00	439,60	20 764,64
Andere uitgaven	281,47 ⁵	3 177,42	10 749,78	3 851,90 ⁵	3 567,02 ⁵	2 506,95	4 633,45 ⁵	2 767,88	2 771,34	120,60	274,98	34 711,81
Totaal	383 381,39	414 221,49 ⁵	817 636,98	738 329,30 ⁵	218 280,03	147 440,33 ⁵	378 224,70 ⁵	303 629,81	297 237,66	110 081,22 ⁵	136 239,05 ⁵	3 944 701,99
Inkomsten der gemeenten	129 428,08 ⁵	107 776,84 ⁵	231 904,23	159 167,13	73 874,45 ⁵	42 138,75	99 472,30	69 480,35	54 327,06 ⁵	25 634,07	49 809,34	1 042 512,61 ⁵
Zuiver bedrag der uitgaven	253 953,30 ⁵	306 444,65	585 732,75	579 162,17 ⁵	144 905,37 ⁵	105 301,58 ⁵	278 752,40 ⁵	234 149,46	242 910,59 ⁵	84 447,15 ⁵	86 429,71 ⁵	2 902 189,37 ⁵

INKOMSTEN der gemeenten, ter bestrijding der kosten van het lager onderwijs in 1863.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuid- holland.	Noord- holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Opbrengst der schoolgeiden.	Guld. 59 324,44	Guld. 84 648,71	Guld. 185 086,29	Guld. 36 732,42	Guld. 52 190,38 ⁵	Guld. 32 098,65 ⁵	Guld. 44 255,58 ⁵	Guld. 45 840,23	Guld. 43 556,39 ⁵	Guld. 20 467,50 ⁵	Guld. 32 824,68	Guld. 697 083,99 ⁵
Bijdragen van het Rijk, vervan- gende de vroegere Rijksjaar- veiden	38 427,50	8 511,80	2 680,40	1 496,00	3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 844,10	446,90	"	73 080,00
Bijdragen van andere gemeenten.	2 058,08 ⁵	1 198,28 ⁵	4 961,96 ⁵	2 361,84 ⁵	604,67 ⁵	5 055,13 ⁵	476,26	2 409,20	876,57	323,00	439,60	20 764,64
Subsidien krachtens art. 36	29 163,00	4 465,33	34 195,00	46 088,88	15 000,25	3 480,16	4 114,00	11 147,00	"	2 848,00	16 090,00	166 591,61
Anderc subsidien van de provincie.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 000,00	"	1 000,00
Opbrengst van bijzondere fondsen.	455,06	8 952,72	4 980,57 ⁵	12 427,98 ⁵	1 676,53 ⁵	659,75 ⁵	49 962,45 ⁵	2 821,52	1 050,00	548,66 ⁵	455,06	83 990,36
Totaal.	129 428,08 ⁵	107 776,84 ⁵	231 904,23	159 167,13	73 374,45 ⁵	42 138,75	99 472,30	69 480,35	54 327,06 ⁵	25 634,07	49 809,34	1 042 512,61 ⁵

De reden van de inkomsten tot de uitgaven der gemeenten is voor :

Noordbrabant als 1 tot 2,9	
Gelderland " " "	3,8
Zuidholland " " "	3,5
Noordholland " " "	4,6
Zeeland " " "	3,0
Utrecht " " "	3,5
Friesland " " "	3,8
Overijssel " " "	4,4
Groningen " " "	5,4
Drenthe " " "	4,3
Limburg " " "	2,8
Gemiddeld " " "	3,8

De inkomsten der gemeenten waren derhalve in Noordholland en Groningen het minst, en in Noordbrabant, Zeeland en Limburg het meest in vergelijking der uitgaven. Gemiddeld bedragen de inkomsten 26 ten honderd der kosten.

Het volgend overzicht bevat eene zamentrekking van hetgeen in de vorige tabellen vermeld is als uitgaven van Rijk, provincie en gemeente.

ALGEMEEN

ALGEMEEN OVERZICHT der kosten van het lager onderwijs in 1863.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Jaarwedden enz. van onderwijzers	216 010,40	245 532,28 ⁵	503 431,08 ⁵	376 952,71	138 990,61 ⁵	86 115,38	258 526,87	152 998,74	152 030,50	69 006,55	99 853,08	2 299 448,31 ⁵
Onderhoud van schoollocalen	22 899,86 ⁵	29 023,17 ⁵	81 406,09	49 726,80 ⁵	14 711,68 ⁵	10 110,19 ⁵	40 861,37 ⁵	24 844,38 ⁵	27 578,93 ⁵	7 338,36 ⁵	7 487,50 ⁵	314 991,38
Nieuwe schoollocalen enz.	106 285,96 ⁵	70 001,23	121 886,49	229 339,52 ⁵	33 299,55 ⁵	24 012,01 ⁵	33 771,59	85 292,32 ⁵	76 633,37 ⁵	19 644,92 ⁵	18 007,62 ⁵	820 668,61 ⁵
Vergoeding voor vrije woning	2 614,60 ⁵	11 131,02 ⁵	18 950,86	16 447,13 ⁵	5 667,19 ⁵	2 241,80	5 408,70	7 613,06	2 457,08	2 542,44 ⁵	1 958,57	77 035,47 ⁵
Schoolmeubelen en schoolbehoef- ten	29 397,82 ⁵	37 146,17	54 767,60	44 862,57 ⁵	17 601,07	14 033,02	25 591,43 ⁵	22 114,06	32 030,05	15 040,99 ⁵	16 006,74 ⁵	308 591,54 ⁵
Schoolcommissien	671,06 ⁵	1 646,93 ⁵	3 596,18	3 987,68	775,10	358,50	2 385,47	937,32 ⁵	1 334,08 ⁵	175,32 ⁵	151,05	15 969,29 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers	9 927,75 ⁵	11 386,87	19 215,70 ⁵	16 314,00	3 376,25	2 840,00	12 914,66	7 194,08 ⁵	5 090,99	2 891,83 ⁵	5 100,83 ⁵	96 252,98 ⁵
Subsidien aan bijzondere scholen	1 334,64	8 742,16 ⁵	4 671,66	3 933,70	1 466,15	2 575,00	1 735,00	6 511,66	2 558,00	996,66 ⁵	150,00	34 134,64
Opleiding van onderwijzers	27 727,66	8 168,35	14 951,88	42 683,81	4 578,20 ⁵	6 905,00	7 548,78	5 782,18 ⁵	27 605,81	4 684,98	4 958,30	155 594,96
Onderwijzersgezelschappen	715,00	590,00	495,00	660,00	330,00	275,00	435,00	440,00	385,00	275,00	440,00	5 100,00
Jaarwedden en reis- en verblijf- kosten der inspecteurs en school- opzieners	8 447,73	8 033,57	8 265,89 ⁵	9 069,17 ⁵	5 110,77	4 856,15	7 139,32 ⁵	6 279,42 ⁵	5 751,72 ⁵	4 661,02 ⁵	6 046,57 ⁵	73 161,36 ⁵
Onderwijzers-weduwenfondsen, (provincien)	"	"	"	"	"	"	390,00	"	"	"	"	300,00
Andere uitgaven (gemeenten)	281,47 ⁵	3 174,42	10 749,78	3 851,90 ⁵	3 576,92 ⁵	2 506,95	4 633,45 ⁵	2 767,88	2 771,34	120,60	274,98	34 711,81
Totaal	426 313,97 ⁵	434 573,19 ⁵	844 888,22 ⁵	797 283,02	229 482,62	156 332,01	400 764,66	322 275,13	336 226,89	140 281,41 ⁵	160 435,26 ⁵	4 235 960,19 ⁵

De drie volgende tabellen geven een overzicht van de uitgaven voor het lager onderwijs sedert de invoering der wet; de eerste voor zooveel betreft het Rijk, de tweede voor de gemeenten, de derde voor zooveel alle uitgaven te zamen betreft.

De uitgaven van wege de provincien zijn sedert de invoering der wet, behalve de subsidien krachtens art. 36, van weinig beteekenis, zoo als uit de daartoe betrekkelijke tabellen blijkt. Een overzicht dier uitgaven sedert 1858 schein daarom achterwege te kunnen blijven; in 1863 waren zij, behoudens de uitzondering omtrent de subsidien krachtens art. 36, dezelfde als het vorig jaar, behalve het renteloos voorschot in Zeeland ad f 3000 en het subsidie ad f 2000 aan het onderwijzers-weduwenfonds in Zuidholland, de laatste termijn der som van f 10 000, vijf jaren geleden door de Staten voor dat onderwerp beschikbaar gesteld.

OVERZICHT der uitgaven van het lager onderwijs door het Rijk, sedert de invoering der wet.

	1859.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Vermeerdering sedert 1860.
ONDERWERPEN.							
Jaarweden aan onderwijzers bijdragen deze vervangende . . .	f 152 520, . . .	f 149 141, . . .	f 147 355, . . .	f 72 150,105	f 73 842,65	f 73 080,00	f — 74 275, . . .
Gratificatiën aan onderwijzers . . .	2 189, . . .	2 960, . . .	5 248, . . .	2 015,00	178,25	600,50	— 4 648, . . .
Pensioenen aan onderwijzers . . .	772, . . .	12 825, . . .	27 651, . . .	42 086,995	51 220,285	55 629,495	27 978, . . .
Bijdragen krachtens art. 36 der wet.	10,360, . . .	24 887, . . .	22 664, . . .	99 921,36	128 628,80	82 295,81	60 631, . . .
Rijks- lagere scholen	4 306, . . .	2 153, . . .	3 728, . . .	3 901,41	3 411,09	3 661,76	— 67, . . .
Onderwijs in de gestichten Ommer- schans en Veenhuizen	"	1 139, . . .	5 276, . . .	5 711,83	6 375,70	6 571,41	1 295, . . .
Opleiding van onderwijzers	12 418, . . .	18 350, . . .	52 080, . . .	81 395,695	125 034,385	144 806,82	92 776, . . .
Onderwijzersgezelschappen	4 759, . . .	5 060, . . .	5 060, . . .	5 005,00	5 045,00	5 100,00	40, . . .
Schooltoezigt	64 954, . . .	71 443, . . .	71 401, . . .	72 627,84	72 388,60	73 161,365	1 760, . . .
Totaal	f 252 378, . . .	f 287 952, . . .	f 340 413, . . .	f 384 755,235	f 465 624,76	f 445 907,10	f 105 494, . . .
Hiervan af te trekken	10 446, . . .	23 321, . . .	29 043, . . .	39 411,335	39 651,09	47 471,855	18 428, . . .
Zuiver bedrag der uitgaven	f 241 932, . . .	f 264 631, . . .	f 311 370, . . .	f 345 373,90	f 425 973,67	f 398 435,245	f 87 066, . . .

OVERZIGT der uitgaven van de gemeenten, sedert de invoering der wet.

O N D E R W E R P E N .	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Vermeerdering sedert 1860.
	f	f	f	f	f	
Kosten van het onderwijzend personeel	880 215, . . .	1 074,343, . . .	1 970 809,81 ⁵	2 162 021,05	2 272 206,61	1 197 963, . . .
Kosten van onderhoud van schoollocalen	231 832, . . .	246 141, . . .	257 537,98	318 490,66	314 855,13	68 714, . . .
Kosten van nieuwe schoollocalen	397 890, . . .	706 525, . . .	977 694,35	1 017 411,69 ⁵	820 668,61 ⁵	114 143, . . .
Vergoeding voor vrije woning enz.	34 279, . . .	47 507, . . .	75 309,76	79 710,23 ⁵	77 035,47 ⁵	29 528, . . .
Schoolmeubelen en schoolbehoeften	107 261, . . .	143 004, . . .	330 643,78 ⁵	314 149,20 ⁵	304 509,17 ⁵	161 415, . . .
Schoolcommissien	12 680, . . .	12 580, . . .	14 661,15	14 182,84 ⁵	15 969,20 ⁵	3 389, . . .
Pensioenen	20 528, . . .	28 286, . . .	36 581,29	28 586,15	39 858,55	11 572, . . .
Subsidien aan bijzondere scholen	7 655, . . .	17 528, . . .	26 675,28 ⁵	37 011,07 ⁵	34 134,64	16 606, . . .
Opleiding van onderwijzers	3 945, . . .	5 843, . . .	5 263,22 ⁵	8 737,91	9 888,14	4 045, . . .
Uitkeeringen aan andere gemeenten	"	"	18 470,61 ⁵	19 945,23	20 764,64	20 764, . . .
Andere uitgaven	51 902, . . .	61 102, . . .	35 285,65	38 351,47	34 711,81	— 26 390, . . .
Totalen	f 1 748 187, . . .	f 2 342 949, . . .	f 3 838 715,90 ⁵	f 4 043 568,52 ⁵	f 3 944 701,99	f 1 601 752, . . .
Hiervan afgetrokken	342 415, . . .	429 455, . . .	908 224,85 ⁵	1 093 657,10 ⁵	1 042 512,61	613 057, . . .
Zuiver bedrag der uitgaven	f 1 405 772, . . .	f 1 913 494, . . .	f 2 930 491,05	f 2 949 911,42	f 2 902 189,38	f 988 695, . . .

ALGEMEEN OVERZICHT der uitgaven van het Rijk, de provincien en de gemeenten, sedert de invoering der wet.

ONDERWERPEN.	1855.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Vermeerdering sedert 1860.
Jaarwedden enz. van onderwijzers	f 1 666 242	f 1 638 051	f 1 799 521	f 2 082 815	f 2 186 548	f 2 299 448	f 449 927
Onderhoud van schoolloalen . . .	204 605	231 985	248 846	289 800	319 141	314 991	25 191
Nieuwe schoolloalen enz.	256 808	403 527	706 525	977 604	1 017 411	820 668	114 143
Vergoeding voor vrije woning . . .	32 251	34 279	47 507	75 309	79 710	77 035	29 528
Schoolmenbelen en schoolbehoefden.	97 959	107 873	143 715	331 844	317 249	308 591	154 846
Schoolcommissien.	12 533	12 680	12 580	14 661	14 182	15 969	3 389
Pensioenen aan onderwijzers . . .	14 721	34 118	56 702	79 303	90 551	96 252	81 550
Subsidien aan bijzondere scholen. .	3 806	7 765	17 638	26 675	36 911	34 134	16 496
Opleiding van onderwijzers	14 118	24 562	59 873	87 865	133 542	155 594	95 721
Onderwijzersgezelschappen.	4 759	5 060	5 060	5 005	5 045	5 100	40
Jaarwedden en reis- en verblijfkosten der inspecteurs en schoolopzieners	70 191	71 443	71 401	72 627	72 888	73 161	1 760
Andere uitgaven	2 987	56 377	65 802	38 892	36 358	35 011	30 791
Totaal	f 2 380 980	f 2 687 730	f 3 224 666	f 4 142 404	f 4 309 515	f 4 235 960	f 1 001 354

In de laatste kolom dezer tabelten is eene vergelijking gemaakt met het jaar 1860. De uitgaven van het Rijk klommen sedert dat tijdstip van f 340 413 tot f 445 907, derhalve met f 105 494. Brengt men evenwel de inkomsten van het Rijk aan bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, het batig slot der examengelden en de schoolgelden bij de leerscholen in rekening, dan waren de uitgaven in 1860 f 311 370, tegen f 398 435 in 1863, derhalve eene vermeerdering van f 87 066. Toename van het bedrag valt op te merken bij alle uitgaven van Rijkswege, behalve bij de vroegere Rijksjaarwedden, de gratificaties aan onderwijzers op de Rijks- lagere scholen; eerstgenoemde, in 1860 aan eene herziening onderworpen, zijn toen op ongeveer de helft gebragt. De wenschelijkheid van gratificatie aan onderwijzers doet zich, daar de wet hun een behoorlijk inkomen waarborgt, slechts zelden gevoelen. Opmerkelijk is daarentegen het cijfer der uitbetaalde pensioenen, dat sedert 1860 van f 27 651 tot f 55 629 klom; dat der bijdragen krachtens art. 36, toegenomen met f 60 631; doch bovenal dat wegens opleiding van onderwijzers, waarvoor in 1860 eene som van f 52 030 en in 1863 f 144 806 is uitgegeven.

De uitgaven der gemeenten, in 1860 f 2342 949 bedragende, klommen in 1863 tot f 3 944 701, eene vermeerdering derhalve van f 1 601 752, waarin de kosten van het onderwijzend personeel voor f 1 197 963 deelen. Alle overige uitgaven, behalve de post „Andere uitgaven“, namen eveneens toe, namelijk onderhoud van schoollocalen met f 68 714, nieuwe schoollocalen met f 114 143, vergoeding voor vrije woning met f 29 528, schoolmeubelen met f 161 415, schoolcommissien met f 3389, pensioenen met f 11 572, subsidien aan bijzondere scholen met f 16 606, opleiding van onderwijzers met f 4045, uitkeeringen aan andere gemeenten met f 20 764. De inkomsten der gemeenten zijn sedert 1860 van f 429 455 tot f 1 042 512 gestegen; dit aanzienlijk verschil is evenwel hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat in eerstgemeld jaar door de gemeenten slechts f 314 465 aan schoolgelden geheven werd, en daarentegen door de onderwijzers f 562 047; welke laatste som natuurlijk niet in de ontvangsten der gemeenten opgenomen is.

Indien men de inkomsten der gemeenten van hare uitgaven aftrekt, dan is de toename van laatstgenoemde sedert 1860 f 988 695. Gedurende de jaren 1861, 1862 en 1863 verschilden de uitgaven, hoewel steeds toenemende, niet veel; zij waren na aftrek der inkomsten f 2 930 491 in 1861, f 2 949 911 in 1862 en f 2 902 189 in 1863.

Neemt men alle uitgaven voor het lager onderwijs te zamen, dan bedraagt het cijfer daarvoor in 1860 f 3 234 606 en in 1863 f 4 235 960, derhalve eene vermeerdering van f 1 001 354, waarvan bijna de helft, namelijk f 449 927, aan vermeerderde inkomsten der onderwijzers, f 25 191 voor onderhoud van schoollocalen, f 114 143 wegens nieuwe schoollocalen, f 29 528 voor vergoeding van vrije woning aan de onderwijzers, f 154 846 voor schoolmeubelen en schoolbehoefden, f 3389 voor plaatselijke schoolcommissien, f 39 550 voor pensioenen aan onderwijzers, f 16 496 voor subsidien aan bijzondere scholen, f 95 721 voor opleiding van onderwijzers, f 40 voor onderwijzersgezelschappen, f 1760 voor het schooltoezigt van wege het Rijk. Hiertegen staat alleen eene vermindering van den post „Andere uitgaven“ met f 30 791.

§ 6 SCHOOLGELDEN.

In 1863 is schoolgeldheffing ingevoerd in de volgende gemeenten, waar vroeger het onderwijs kosteloos was:

Noordbrabant. Almkerk, Deursen, Dinther, Emmikhoven, Haaren, Huybergen, Huiseling, Liempde, Linden, Meeuwen, Rijsbergen, Rijswijk, Werken en Boxmeer.

In laatstgenoemde gemeente werd vroeger alleen schoolgeld betaald voor meer uitgebreid lager onderwijs, doch in 1863 tevens voor gewoon lager onderwijs.

Gelderland. Epe, alleen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

Zuidholland. 's Gravesande, alleen voor meer uitgebreid lager onderwijs, en Puttershoek voor kinderen van 13 tot 16 jaren in de gemeente en van 6 tot 13 jaren buiten de gemeente.

Zeeland. Kortgene, Philippine en Zuidzande, laatstgenoemde alleen voor kinderen buiten de gemeente.

Overijssel. Olst, alleen voor kinderen buiten de gemeente.

Van de bovengenoemde gemeenten waren te Dinther, Emmikhoven en Huybergen in Noordbrabant en te Epe in Gelderland bijzondere scholen.

In 1863 is kosteloos onderwijs voor de dagschool ingevoerd alleen in de gemeenten Sibbeerspel in Noordholland en Hengelo in Overijssel, waar vroeger schoolgeld werd geheven; dit zou met ingang van 1864 ook te Lemsterland in Friesland plaats vinden.

In eerstgenoemde gemeente was geene bijzondere school; te Hengelo waren drie bijzondere scholen, verbonden aan fabrieken aldaar, en te Lemsterland bestond eene bijzondere school voor meisjes, tellende gemiddeld 13 leerlingen.

In de volgende gemeenten is in de heffing van het schoolgeld in 1863 wijziging gebragt:

Noordbrabant. Bergen op Zoom: besloten tot vermindering van het schoolgeld; Willemstad: het schoolgeld voor het meer uitgebreid lager onderwijs verhoogd; Oploo: het schoolgeld met de helft vermindert voor kinderen die slechts halve dagen ter schole gaan.

Gelderland. Apeldoorn: voor de school van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs het schoolgeld voor gewoon lager onderwijs verminderd; Beusichem: het schoolgeld voor het meer uitgebreid lager onderwijs verhoogd; Culemborg: het schoolgeld voor het meer uitgebreid lager onderwijs verminderd; Elbergen: het schoolgeld verlaagd; Hattem: de heffing voor eene in 1862 in de regeling opgenomen school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs ingevoerd; Valburg: het schoolgeld eenigzins gewijzigd.

Zuidholland. Alblasserdam: het schoolgeld voor meer uitgebreid lager onderwijs geregeld; Brielle: eene verandering gemaakt in het bedrag der schoolgelden aan de burgerschool; Leiden: het schoolgeld voor meer dan één kind uit hetzelfde gezin verminderd.

Noordholland. Avenhorn: het schoolgeld voor kinderen buiten de gemeente verhoogd; Haarlemmerliede en Spaarnwoude: het schoolgeld van wege de vereeniging dier gemeente met Houtrijk en Polanen en Zuidschalkwijk gewijzigd; Landsmeer: het schoolgeld verminderd; Nibbixwoud: eenigzins gewijzigd; Wormer: het onderscheid der opbrengst voor kinderen binnen of buiten de gemeente opgeheven.

Zeeland. Koudekerke en St. Philipsland: het schoolgeld verhoogd; St. Anna ter Muiden: dat voor meer uitgebreid lager onderwijs nader geregeld; Westkapelle: het schoolgeld verlaagd.

Overijssel. Genemuiden: het schoolgeld voor meer uitgebreid lager onderwijs geregeld; Ambt Hardenbergh: kwartaalsgewijze heffing in plaats van eene halfjaarlijksche vastgesteld.

Groningen. Haaren: het schoolgeld verhoogd.

Drenthe. Gasselte, Ruinerwold en Westerbork: de heffing in plaats van per half jaar, per maand of drie maanden vastgesteld.

Limburg. St. Pieter: het schoolgeld nader voor meer uitgebreid lager onderwijs en kinderen buiten de gemeente geregeld.

In 204 gemeenten is in 1863 geen schoolgeld geheven. Zij zijn in het volgend overzicht opgenomen. Die met cursieve letters gedrukt tellen tevens bijzondere scholen.

Noordbrabant, 33 gemeenten: *Asten*, Beers, Berkel, Bokhoven, *Cronvoirt*, *Cuyk*, *Dieden*, Diessen, *Engelen*, Erp, *Escharen*, Gassel, *Haaren*, Haps, *Hedikhuizen*, Heesch, *Helvoirt*, Linden, *Lithoijen*, Mill, Nistelrode, Oeffelt, *Ossendrecht*, Putten, Reusel, Sambek, Teteringen, Velp, Vlierden, *Vlijmen*, Wanrooy, Woensdrecht en Zeeland.

Gelderland 13 gemeenten: *Aalten*, *Doornspijk*, Epe, Ermelo, *Gorssel*, Haften, Heerde, Kerkwijk, Oldebroek, *Wisch*, Zelhem en Zoelen.

Zuidholland 53 gemeenten: *Alphen*, Arkel, Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Zuid-Beijerland, Benthuizen, Berkel en Rodenrijs, Bleiswijk, Bleskensgraaf, Brandwijk, den Bommel, 's Graveland, Grootelindt, Haastrecht, Hazerswoude, Heinenoord, Hillegom, Hoogblokland, Koudekerk, Langerak, Lier, Maasdam, Meerkerk, Mijnsheerenland, Molenaarsgraaf, Niemansdorp, Nieuw-Hellevoet, Oegstgeest, Oude-Tonge, Oudén-Hoorn,

Papendrecht, Poortugaal, Pijnacker, Rhijnsburg, Rhijnsaterwoude, *Bejswijk*, Rozenburg, Schipluiden, Sommelsdijk, Strijen, Valkenburg, Vierpolders, Voorhout, Warmond, *Wateringen*, Westmaal, Woubrugge, Wijngaarden, Zuid-Waddinxveen, Noord-Waddinxveen, IJsselmonde, *Zegwaard* en *Zoetermeer* en Zoeterwoude. In sommige dezer gemeenten zijn evenwel schoolgelden geheven van kinderen daar buiten.

Noordholland, 33 gemeenten: Abbekerk, Bergen, Blaricum, Blokker, Broek op Langedijk, Egmond aan Zee, Egmond Binnen, *Haarlem*, Harencarspel, Heerhugowaard, Heilo, *Helder*, Hoogwoud, Katwoude, Koedijk, Limmen, Nieuwe-Niedorp, Opmeer, St. Pancras, Schellinkhout, Schoorl, Schoten, Spanbroek, Sybecarspel, Twisk, Urk, Warmenhuizen, Wervershoof, Westwoud, Winkel, Wijde-Wormer, Wijk aan Zee en Dain, en Zwaag.

Zeeland, 21 gemeenten: Axel, Boschkapelle, Clinge, Dreischor, Graauw, Haamstede, 's Heer Abtskerke, Hengstdijk, Hontenisse, Ossensisse, Oudelande, Oosterland, Poortvliet, St. Annaland, St. Maartensdijk, Stoppeldijk, Waterlandkerkje, Westdorpe, *Wissokerke*, Zaamslag en Zuidzande. Hierbij valt evenwel op te merken, dat in de meeste dezer gemeenten schoolgeld voor kinderen buiten de gemeente geheven werd.

Utrecht, 8 gemeenten: Benschop, Bilt, Leersum, Leusden, *Maarsse*, Polsbroek, *Rhene*n en Stoutenburg.

Friesland, 15 gemeenten: *Achtkarspelen*, Aengwierden, Ameland, *Barradeel*, Ferwerderadeel, *Hemelumer Oldiephaert* en *Noordwolde*, Hennaarderadeel, *Idaarderadeel*, *Kollumerland* en *Nieuwkruisland*, Menaldumadeel, Oostdongeradeel, Ooststellingwerf, Smallingerland, Weststellingwerf en Tietjerksteradeel.

Overijssel, 11 gemeenten: Ambt Almelo, Denekamp, *Hengelo*, Kamperveen, Losser, Oldenzaal, *Ootmarssum*, Rijssen, Wijhe, Zalk en Veecaten, en *Zwartsluis*.

Groningen, 14 gemeenten: Aduard, Baflo, Bedum, Eenrum, *Grootegeest*, Hoogezand, Kantens, Marum, Meeden, Oldekerk, Sappemeer, *Uithuizen*, Usquert, Winsum en Zuidbroek.

Drenthe, 2 gemeenten: *Assen* en Vledder, in laatstgenoemde van wege de bekende omstandigheden, waarin zij in 1863 verkeerde.

Limburg, 2 gemeenten: Borgharen en Posterholt.

De volgende tabel geeft een overzicht van de opbrengst der schoolgelden in 1863:

PROVINCIE.	Bij de Rijks-lagere scholen.	Bij de openbare gemeentescholen.	Door de onderwijzers geheven.	Totaal bedrag.
Noordbrabant . . .	"	f 59 324,44	f 2 013,33	f 61 337,77
Gelderland	"	84 648,71	"	84 648,71
Zuidholland	"	185 086,29	2 005,43	187 091,72
Noordholland . . .	f 2 636,63 ⁵	96 792,42	2 917,30	102 406,35 ⁵
Zeeland	"	52 190,98 ⁵	124,00	52 314,98 ⁵
Utrecht	"	32 098,65 ⁵	155,25	32 253,90 ⁵
Friesland	"	44 255,58 ⁵	130,00	44 385,58 ⁵
Overijssel	"	45 840,33	3 611,20	49 451,53
Groningen	1 234,25	43 556,39 ⁵	2 595,93	47 386,57 ⁵
Drenthe	"	20 467,50 ⁵	882,10	21 349,60 ⁵
Limburg	4 355,25	32 824,68	1 773,36 ⁵	38 953,29 ⁵
Totaal	f 8 286,13 ⁵	f 697 085,99 ⁵	f 16 207,90 ⁵	f 721 580,03 ⁵

Eene vergelijking van de opbrengst der schoolgelden in de jaren 1860 en 1863 zou, bij de weinige nauwkeurigheid der opgaven in eerstgenoemd jaar, toen die gelden voor het meerendeel nog door de onderwijzers geheven werden, welligt tot verkeerde gevolgtrekking leiden.

Sedert 1861 nam de opbrengst toe; in dat jaar werd namelijk aan schoolgelden door de gemeenten geheven eene som van f 623 586,75⁵, het volgend jaar f 669 644,92 en in 1863 f 697 085,99⁵. De schoolgelden door de onderwijzers geheven, in den regel eene opbrengst voor onderwijs buiten de schooluren, bedroegen in 1862 f 14 090,22⁵ en in 1863 f 16 207,90⁵; in 1861 waren zij, van wege de nog niet overal ten uitvoer gelegde schoolregelingen, f 26 369,79. In 1863 is nog als schoolgeld in rekening te brengen de opbrengst aan de leerscholen verbonden aan de Rijkskweekscholen te Haarlem en Groningen: over 1864 zal dit ook voor de leerschool te 's Hertogenbosch geschieden.

Neemt men de schoolgelden door het Rijk, de gemeenten en de onderwijzers aan de openbare scholen geheven te zamen, dan bedroeg de opbrengst in 1863 eene som van f 721 580,03⁵ tegen f 683 735,14⁵ in 1862, dorchalve eene vermeerdering van f 37 844,89. Toename vond plaats in alle provincien behalve in Gelderland, Friesland en Drenthe: in eerstgenoemde was de vermindering f 863, in de tweede f 1891,68⁵ en in Drenthe f 1347,95. De vermeerderde opbrengst was in Noordbrabant f 4992,49, Zuidholland f 15 826,74, Noordholland f 9745,66, Zeeland f 429,06, Utrecht f 1629,95, Overijssel f 2721,58, Groningen f 2471,58⁵ en Limburg f 4129,86.

§ 7. SUBSIDIEN VAN HET RIJK EN DE PROVINCIEËN KRACHTENS ART. 36 DER WET.

De beide volgende overzichten vermelden het bedrag der gewone en der buitengewone subsidien in 1863, door het Rijk en de provincien elk in 't bijzonder, verleend aan gemeenten door de kosten van het lager onderwijs te zwaar gedrukt.

GEWONE SUBSIDIEN.

Noordbrabant.		Zuidholland.	
Almkerk	f 150,00	Barwoutswaarder	f 50,00
Baarle Nassau	100,00	Groote Lindt	50,00
Besoujen	150,00	Hardinxveld	200,00
Bladel	150,00	Hekendorp	75,00
Deursen	75,00	Herkingen	150,00
Drongelen	250,00	Hoogvliet	75,00
Duizel	50,00	Katendrecht	150,00
Emmikhoven	50,00	Kedichem	200,00
Gemert	300,00	Lange Ruigeweide	125,00
Giessen	75,00	de Lier	85,00
Grave	500,00	Maasdam	330,00
Heesbeen	450,00	Maassluis	500,00
Hoogeloon	100,00	Molenaarsgraaf	150,00
Hoogemierde	100,00	Nieuw-Beijerland	250,00
Huibergen	175,00	Nieuw-Lekkerland	425,00
Huisseling	32,50	Noordwijkerhout	100,00
Meeuwen	200,00	Ottoland	100,00
Nieuw Vosmeer	50,00	Papekop	150,00
Putte	75,00	Pernis	150,00
Rucphen	500,00	Piershil	50,00
Rijswijk	75,00	Rhijnsburg	400,00
Strijp	30,00	Rozenburg	225,00
Veen	175,00	Schelluinen	125,00
Vessem	150,00	Schiebroek	100,00
Werken en Sleeuwijk	75,00	Sluipwijk	150,00
Wijk	225,00	Stad aan 't Haringvliet	125,00
Zwaluwe	100,00	Stellendam	100,00
Totaal	f 4362,50	Transportere	f 4590,00

Per transport	f	4590,00	Friesland.	
Wijngaarden		50,00	Ameland	811,00
Zegwaard		250,00	Hindeloopen	496,00
Zwartewaal		300,00	Schiermonnikoog	200,00
			Stavoren	350,00
			Ylst	200,00
Totaal	f	5190,00	Totaal	f 2057,00
Noordholland.			Overijssel.	
Ankeveen		179,00	Wanneperveen	250,00
Egmond aan Zee		580,00		
Graft		500,00	Totaal	f 250,00
Haarlemmermeer		1000,00		
Huizen		300,00	Limburg.	
Kortenhoef		150,00	Amstenrade	150,00
Petten		400,00	Baexem	125,00
Spaarndam		317,50	Bemelen	200,00
Terschelling		875,00	Bingelrade	125,00
Urk		317,50	Broekhuizen	75,00
Vlieland		400,00	Bruussum	100,00
Wormer		400,00	Bunde	125,00
Wijk aan Zee en Duin		50,00	Cadier en Keer	50,00
Totaal	f	5469,00	Elsloo	100,00
Zeeland.			Eygelshoven	125,00
St. Anna ter Muiden		92,50	Eysden	50,00
Clinge		150,00	Grathem	75,00
Eede		200,00	Gulpen	125,00
Hengstdijk		37,50	Haalen	60,00
Nieuwvliet		185,00	Heel	125,00
Philippino		37,50	Harkenbosch en Melick	50,00
St. Philipsland		50,00	Heythuyzen	50,00
			Hoensbroek	90,00
Totaal	f	752,50	Honthem	75,00
Utrecht.			Hulsberg	75,00
Achtienhoven		25,00	Hunsel	100,00
Bunschoten		100,00	Itteren	50,00
Jaarsveld		75,00	Jabeek	150,00
Kockengen		200,00	Kerkrade	100,00
Loosdrecht		150,00	Kessel	100,00
Maarn		163,00	Klimmen	150,00
Maartensdijk		250,00	Limbricht	100,00
Odijk		125,00	Margraten	100,00
Renswoude		52,08	Mierlo	100,00
Tienhoven		100,00	Merkelbeek	125,00
Tull en 't Waal		250,00	Mesch	125,00
Westbroek		50,00	Mheer	50,00
Willige Langerak		200,00	Montfoort	75,00
Totaal	f	1740,08	Mook en Middelaar	100,00
			Munstorgeleen	100,00
			Neer	50,00
			Nienwenhagen	125,00
			Nieuwstadt	100,00
			Nunhem	40,00
			Nuth	50,00
			Ohe en Laak	25,00
			Transportere	f 3865,00

NAMEN der GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Bedrag van het subsidie van het Rijk.	Bedrag van het subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeente is gebleven.
Zuidholland.				
's Gravesande	f 9 975,00	f 2 987,50	f 2 987,50	f 4 000,00
Hekelingen	4 400,00	1 470,00	1 470,00	1 500,00
Nieuw-Lekkerland	2 022,46	761,00	761,00	500,46
Nieuwerkerk a/d IJssel	9 869,00	3 434,50	3 434,50	3 000,00
Pernis	6 670,00	2 335,00	2 335,00	2 000,00
Ridderkerk	3 839,00	919,50	919,50	2 000,00
	Totaal	f 11 907,50	f 11 907,50	
Noordholland.				
Bussum	f 5 132,00	f 2 066,00	f 2 066,00	f 1 500,00
Haarlemmermeer	12 719,00	6 359,50	6 359,50	"
Harenkarspel	7 207,88	2 253,94	2 253,94	2 700,00
Oudorp	7 492,00	2 496,00	2 496,00	1 500,00
Urk	8 800,00	4 400,00	4 400,00	"
	Totaal	f 17 575,44	f 17 575,44	
Zeeland.				
Clinge	f 7 731,25	f 3 865,62 ⁵	f 3 865,62 ⁵	"
Daivendijke	6 764,00	2 882,00	2 882,00	f 1 000,00
	Totaal	f 6 747,62⁵	f 6 747,62⁵	
Overijssel.				
Giethoorn	f 5 588,00	f 2 127,50	f 2 127,50	f 1 333,00
Goor	3 792,00	1 396,00	1 396,00	1 000,00
den Ham	2 698,00	1 014,00	1 014,00	670,00
Steenwijkerwold	2 272,00	786,00	786,00	700,00
	Totaal	f 5 323,50	f 5 323,50	
Drenthe.				
Vledder	f 2 848,00	f 1 424,00	f 1 424,00	"
	Totaal	f 1 424,00	f 1 424,00	
Limburg.				
Gennep	f 428,00	f 100,00	f 100,00	f 228,00
Heerlen	5 775,00	750,00	750,00	4 275,00
	Totaal	f 850,00	f 850,00	

VERZAMELING.

Noordbrabant	f 10 219,00
Gelderland	2 232,66 ⁵
Zuidholland	11 907,50
Noordholland	17 575,44
Zeeland	6 747,62 ⁵
Overijssel	5 323,50
Drenthe	1 424,00
Limburg	850,00

Totaal der buitengewone subsidien. f 56 279,73

Gewone subsidien zijn in 1863 in alle provincien behalve Gelderland, Groningen en Drenthe verleend. Zij bedroegen de som van f 27 016,08, dus f 2112,92 minder dan in 1862, en f 9172,82 minder dan in 1861. Vergeleken met 1860 waren zij f 10 774,33 meer. In 1859 werd f 372,90 en in 1858 geene zoodanige tegemoetkoming verleend.

Buitengewone subsidien zijn in 1863 in alle provincien behalve Utrecht, Friesland en Groningen verleend. Zij bedroegen de som van f 56 279,73, dus f 43 170,08 minder dan in 1862 en f 7452,73 minder dan in 1861. In de jaren 1858, 1859 en 1860 werd achter-eenvolgens f 10 360, f 24 513,75 en f 17 246,75 verstrekt.

In de beide volgende tabellen is het bedrag aangewezen, 'twelk sedert de invoering der wet door het Rijk en de provincien, elk in 'tbijzonder, aan gewone en aan buitengewone subsidien is verstrekt.

GEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIE.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Totaal.
Noordbrabant	"	"	"	f 7 955,40	f 4 862,50	f 4 362,50	f 17 180,40
Gelderland	"	"	"	"	"	"	"
Zuidholland	"	"	f 410,00	3 940,00	4 840,00	5 190,00	14 380,00
Noordholland	"	"	3 009,50	7 319,00	7 319,00	5 469,00	23 116,50
Zeeland	"	"	92,50	702,50	752,50	752,50	2 300,00
Utrecht	"	"	"	1 225,00	1 638,00	1 740,08	4 603,08
Friesland	"	"	"	2 057,00	2 057,00	2 057,00	6 171,00
Overijssel	"	"	"	250,00	250,00	250,00	750,00
Groningen	"	"	"	"	"	"	"
Drenthe	"	"	"	5 035,00	"	"	5 035,00
Limburg	"	f 372,50	1 815,00	7 705,00	7 410,00	7 195,00	24 497,50
Totaal	"	f 372,50	f 5 327,00	f 36 188,90	f 29 129,00	f 27 016,08	f 98 033,48

BUITENGEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIEEN.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Totaal.
Noordbrabant . .	"	"	"	f 3 152,90	f 13 377,00	f 10 219,00	f 26 748,90
Gelderland . . .	"	"	"	12 997,71 ⁵	26 361,00	2 232,66 ⁵	41 591,38
Zuidholland . . .	f 8 710,00	f 12 293,75	f 3 453,00	20 549,80	13 709,80	11 907,50	70 623,85
Noordholland . .	"	12 220,00	11 808,75	19 841,96 ⁵	16 256,50	17 575,44	77 702,65 ⁵
Zeeland	"	"	"	3 382,58	2 075,00	6 747,62 ⁵	12 205,20 ⁵
Utrecht	"	"	1 235,00	3 807,50	11 531,00	"	16 573,50
Friesland	"	"	"	"	"	"	"
Overijssel	"	"	"	"	5 818,50	5 323,50	11 142,00
Groningen	"	"	"	"	"	"	"
Drenthe	"	"	"	"	521,00	1 424,00	1 945,00
Limburg	1 650,00	"	750,00	"	9 850,00	850,00	13 100,00
Totaal . . .	f 10 360,00	f 24 513,75	f 17 246,75	f 63 732,46	f 99 499,80	f 56 279,73	f 271 632,49
Algemeen totaal.	f 10 360,00	f 24 886,25	f 22 573,75	f 99 921,36	f 128 628,80	f 83 295,81	f 369 655,97

Uit deze opgaven blijkt dat, met uitzondering van Groningen, in alle provincien sedert de invoering der wet bijdragen ter tegemoetkoming in de kosten van het lager onderwijs zijn genoten; de subsidien in Gelderland waren uitsluitend buitengewoon, die in Friesland uitsluitend gewoon.

Over 't geheel genomen, waren nagenoeg drie vierde deelen der subsidien bestemd voor de buitengewone kosten. Zoo als in vroegere verslagen is opgemerkt, had in de eerste drie jaren na invoering der wet, uit hoofde van het ontbreken der regeling van het lager onderwijs, in de meeste gemeenten slechts eene zeer beperkte toepassing van art. 36 plaats. Die toepassing is sedert belangrijk toegenomen. Toch had in 1862 het cijfer zijn maximum bereikt.

Het totaal der verleende subsidien tot op het einde van 1863 is blijkens bovenstaand overzicht f 369 655,97, door het Rijk en de provincien elk in 't bijzonder.

§ 8. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

Het volgend tabellarisch overzicht bevat eene zamentrekking van hetgeen in de vorige paragrafen vermeld is als door het Rijk, de provincien, gemeenten en leerlingen tot bezoldiging van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen besteed.

INKOMSTEN van onderwijzers.

	Noord- brabant.	Gelderland.	Zuid- holland.	Noord- holland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Vaste jaarwedden van de gemeenten	Guld. 197 977,48	Guld. 229 835,88	Guld. 476 733,60	Guld. 362 416,99	Guld. 133 114,87	Guld. 83 424,28	Guld. 247 220,84	Guld. 137 140,85	Guld. 146 053,58	Guld. 63 581,44	Guld. 91 160,96	Guld. 2 168 160,23
Veranderlijke jaarwedden van de gemeenten.	14 894,14	14 160,19	22 103,07	10 261,12	5 022,58	2 008,35	9 699,20	9 870,83	2 966,65	402,31	1 112,98	92 501,57
Gratificaties van het Rijk	200,00	300,00	"	"	"	"	"	"	100,50	"	"	600,50
" " de gemeenten	925,44	1 736,41	2 588,93	1 357,30	720,16	527,50	1 477,00	1 515,35	414,33	192,50	180,77	11 644,75
Schoolgeldten door de onderwijzers geheven	2 013,33	"	2 005,43	2 917,30	124,00	155,25	130,00	3 611,20	2 535,93	882,10	1 773,36	16 207,90
Jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen.	"	"	"	"	"	"	"	760,00	"	3 948,20	5 625,00	10 333,20
Bezoldiging der onderwijzers bij de Rijksweekscholen en daar- aan verbonden leerscholen	8 498,33	"	"	12 486,38	"	"	"	"	10 951,56	"	"	31 930,28
Toelagen voor van het Rijk	725,00	2 120,00	1 000,00	2 625,00	850,00	400,00	2 025,00	2 252,33	400,00	1 325,00	925,00	14 647,33
normalis- van de provincie	"	"	"	"	"	900,00	"	"	"	"	"	900,00
sen. van de gemeente	"	"	1 486,32	2 125,79	"	"	"	"	"	"	"	3 612,11
Toelagen voor opleiding volgens art. 12, 2de lid	1 000,00	1 200,00	1 600,00	1 250,00	350,00	300,00	700,00	700,00	700,00	500,00	600,00	8 930,00
TOTAAL	226 228,73	248 852,28	507 517,40	392 438,85	140 220,61	87 715,38	261 251,87	155 850,37	164 182,65	70 881,55	101 378,08	2 359 467,94

In alle provincien zijn de inkomsten der onderwijzers sedert 1862 toegenomen: in Noordbrabant met f 6638,405, Gelderland met 8311,74, Zuidholland met f 35 291,30, Noordholland met 32 985,12, Zeeland met f 4027,17, Utrecht met f 6030,39, Friesland met f 8658,815, Overijssel met f 8928,51, Groningen met f 5999,51, Drenthe met f 2478,61, Limburg met f 1049,47 en in 't geheel met f 119 441,96.

Vermeerdering valt op te merken bij al de middelen strekkende tot bezoldiging: de vaste jaarwedden van wege de gemeenten vermeerderden met f 100 116,81, de veranderlijke met f 6955,11, de gratificatiën van wege het Rijk met f 422,25, die van wege de gemeenten met f 3213,635, de schoolgelden door de onderwijzers geheven met f 2117,68, de jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen met f 79,595, die bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen met f 3068,625, de toelagen voor normaallessen van het Rijk met f 1739,77, en van de gemeenten met f 149,11, en die voor opleiding volgens art. 12, 2de lid, der wet met f 480.

Het volgend overzicht toont de inkomsten der openbare onderwijzers sedert de invoering der wet aan. Hierbij is evenwel niet in rekening gebracht hetgeen voor opleiding van onderwijzers genoten is.

INKOMSTEN der openbare onderwijzers sedert de invoering der wet.

	1856.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	Vermeerdering sedert 1860.
ONDERWERPEN.							
Jaarwedden. { van het Rijk	f 152 520, . . .	f 149 141, . . .	f 147 355, . . .	f 73 150,10 s	"	"	f — 147 355, . . .
{ van de provincien	5 449, . . .	1 614, . . .	1 167, . . .	"	"	"	— 1 167, . . .
{ van de gemeenten	602 869, . . .	880 215, . . .	1 074 343, . . .	1 963 534,42 s	f 2 153 589,93 s	f 2 260 661,85 s	1 186 318, . . .
Gratificatien. { van het Rijk	2 189, . . .	2 960, . . .	5 248, . . .	2 015,00	178,25	600,50	— 4 618, . . .
{ van de provincien	2 725, . . .	3 969, . . .	3 563, . . .	"	"	"	— 3 563, . . .
{ van de gemeenten	"	"	"	7 275,89	8 431,12	11 644,75 s	11 644, . . .
Schoolgelden door de onderwijzers geheven	896 140, . . .	657 303, . . .	562 047, . . .	26 363,79	14 090,23 s	16 267,90 s	— 545 840, . . .
Jaarwedden bij de Rijkss- lagere scholen	8 088, . . .	7 137, . . .	10 177, . . .	11 470,52	10 258,60 s	10 333,30	156, . . .
Totaal	f 1 669 980, . . .	f 1 702 389, . . .	f 1 803 900, . . .	f 2 082 815,23	f 2 186 543,13 s	f 2 299 448,21 s	f 425 518, . . .

Sedert 1858 valt telken jare vermeerdering op te merken: van 1858 tot 1859 met f 32 359, van 1859 tot 1860 met f 101 561, van 1860 tot 1861 met f 283 291, van 1861 tot 1862 met f 103 728, en van 1862 tot 1863 met f 112 905. De sterkste toename is van 1860 tot 1861, het tijdvak waarin de meeste schoolregelingen plaats vonden. Eene vergelijking tusschen de jaren 1860 en 1863 geeft eene vermeerdering van f 425 548 voor laatstgenoemd jaar.

De toeneming der inkomsten van onderwijzers is het uitsluitend gevolg van verhoogde uitgaven van wege de gemeenten; alle overige bronnen van inkomsten verminderden.

De vroegere Rijksjaarwedden, sedert 1862 niet meer aan de onderwijzers, maar aan de gemeenten zelve uitgekeerd, vervielen; eveneens zijn sedert 1860 geene jaarwedden door de provincien verstrekt. Gratificatien van het Rijk en de provincien worden om de in § 5 genoemde reden slechts zeldzaam verleend; van wege de gemeenten was in 1861, 1862 en 1863 achtereenvolgens f 7275,39, f 8431,12 en f 11 644,75⁵ daarvoor bestemd. Schoolgelden, door de onderwijzers zelve geheven, in 1860 van wege de nog niet ten uitvoer gelegde regeling van het lager onderwijs nog f 562 047 bedragende, daalden tot de betrekkelijk geringe som van f 16 207 in 1863. Voor de jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen, waaronder begrepen zijn de schoolgelden aan die te Maastricht, valt van 1860 tot 1863 op eene vermeerdering met f 156 te wijzen.

§ 9. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

In den loop van 1863 is aan 42 onderwijzers pensioen verleend bij onderscheidene Koninklijke besluiten, waarvan er 7 eerst in 1864 genomen zijn. Van hen waren in Noordbrabant 5, Gelderland 5, Zuidholland 8, Noordholland 3, Zeeland 3, Friesland 4, Overijssel 5, Groningen 3, Drenthe 2 en Limburg 4.

Het bedrag der pensioenen was als volgt: 14 tusschen f 100 en f 200, 12 tusschen f 200 en f 300, 5 tusschen f 300 en f 400, 7 tusschen f 400 en f 500, 3 tusschen f 500 en f 600 en 1 tusschen f 600 en f 700. Sedert de invoering der wet tot op het einde van 1863 zijn 298 pensioenen verleend, namelijk 6 in 1858, 66 in 1859, 65 in 1860, 64 in 1861, 55 in 1862 en 42 in 1863. Het bedrag dezer pensioenen was:

beneden f 100	voor 10 onderwijzers
tusschen 100 en f 200 " 59 "	
" 200 " 300 " 77 "	
" 300 " 400 " 52 "	
" 400 " 500 " 37 "	
" 500 " 600 " 26 "	
" 600 " 700 " 13 "	
" 700 " 800 " 12 "	
" 800 " 900 " 5 "	
" 900 " 1000 " 5 "	
" 1000 " 1100 " 1 "	
" 1100 " 1200 " " "	
" 1200 " 1300 " 1 "	

Van hen waren uit:

Noordbrabant	34
Gelderland	37
Zuidholland	40
Noordholland	46
Zeeland	11
Utrecht	8
Friesland	31
Overijssel	27
Groningen	22
Drenthe	17
Limburg	25

Het volgend overzicht bevat het bedrag der pensioenen in 1863 uitbetaald, zoowel die door het Rijk en de gemeenten na de invoering der wet, als die welke vóór 1858 door de provincien en gemeenten zijn verleend.

PENSIOENEN, uitbetaald aan onderwijzers in 1863.

ONDERWERPEN.	Noord-brabant.	Gelderland.	Zuid-holland.	Noord-holland.	Zeeiland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
<i>Nieuwe pensioenen.</i>												
a. van het Rijk	f 5886,94 ⁵	f 6524,56 ⁵	f 9026,44 ⁵	f 10876,01	f 1770,83	f 1837,33	f 7403,11	f 3876,06	f 3327,33 ⁵	1700,22 ⁵	f 3400,56	f 55629,43 ⁵
b. van de gemeenten	2943,47 ⁵	3262,28 ⁵	4519,22	5437,99	885,42	918,67	3701,55	1988,02 ⁵	1663,65 ⁵	721,61	1700,27 ⁵	27686,17 ⁵
<i>Oude pensioenen.</i>												
a. van de provincie.	"	"	725,00	"	"	"	"	"	"	40,00	"	765,00
b. van de gemeenten	1097,33 ⁵	1600,00	4951,04	"	720,00	81,60	1310,00	1380,00	100,00	430,00	"	12172,37 ⁵
Totaal	f 9927,75 ⁵	f 11386,87	f 19215,70 ⁵	f 16314,00	f 3376,25	f 2840,00	f 12914,66	f 7194,08 ⁵	f 5090,99	f 2391,83 ⁵	f 5100,83 ⁵	f 96252,98 ⁵

Het totaal der pensioenen bedroeg f 5701,55 meer dan in 1862; in alle provincien was vermeerdering waar te nemen, met uitzondering van Noordholland, Utrecht, Friesland en Drenthe. In Utrecht en Friesland was de vermindering een gevolg van het vervallen van sommige vóór 1858 verleende pensioenen.

De volgende tabel bevat een overzicht van het bedrag der pensioenen, door het Rijk over de dienst van 1863 uitbetaald; van het gedeelte, door de gemeenten terugbetaald; van het bedrag, ten laste van het Rijk gebleven; benevens van de opbrengst der twee percents bijdrage van de onderwijzers.

PROVINCIE.	Bedrag der pensioenen uitbetaald door het Rijk over 1863.	Bedrag van het een derde gedeelte, door de gemeenten aan het Rijk terugbetaald.	Zuiver bedrag van hetgeen ten laste van het Rijk is gebleven.	Opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.
Noordbrabant . . .	f 8 830,42	f 2 943,47 ⁵	f 5 886,94 ⁵	f 3 781,74 ⁵
Gelderland . . .	9 786,87	3 262,28 ⁵	6 524,58 ⁵	4 531,72 ⁵
Zuidholland . . .	13 539,66 ⁵	4 513,22	9 026,44 ⁵	9 062,65
Noordholland . . .	16 514,00	5 437,99	10 876,01	6 805,65
Zeeland . . .	2 656,25	885,42	1 770,83	2 576,58
Utrecht . . .	2 756,00	918,67	1 837,33	1 591,73 ⁵
Friesland . . .	11 104,66	3 701,55	7 403,11	6 025,48
Overijssel . . .	5 814,08 ⁵	1 338,02 ⁵	3 876,06	2 660,48
Groningen . . .	4 990,99	1 663,65 ⁵	3 327,33 ⁵	2 810,38 ⁵
Drenthe . . .	2 421,83 ⁵	721,61	1 700,22 ⁵	1 214,10
Limburg . . .	5 100,83 ⁵	1 700,27 ⁵	3 400,56	1 692,39 ⁵
Totaal . . .	f 83 315,61	f 27 686,17 ⁵	f 55 629,43 ⁵	f 42 785,93

Steeds stijgen de uitgaven van het Rijk tot dit doel. Terwijl in 1858, 1859 en 1860 de bijdragen der onderwijzers meer beloopten dan de betalingen van het Rijk, overtreffen de uitgaven van het Rijk in 1861 de bijdragen der onderwijzers met f 2178,73, in 1862 met f 11 007,20 en in 1863 met f 12 843,50⁵.

Onder de bijdragen van onderwijzers in Friesland, in bovenstaande tabel, is begrepen de som van f 1502,97, over vroegere diensten gekweten, doch te laat verantwoord. De onevenredigheid tuaschen de betalingen van het Rijk en het derde gedeelte wegens bijdragen van gemeenten is daaraan toe te schrijven, dat de gemeente Vledder, ten gevolge der bekende omstandigheden waarin zij over 1863 verkeerde, hare over de dienst van dat jaar verschuldigde bijdrage ad f 85,66⁵ niet heeft gestort.

§ 10. SCHOOLLOCALEN, SCHOOLMEUBELN ENZ.

Onder de goede uitkomsten reeds door de wet van 1857 verkregen mogen de verbeteringen ten aanzien van schoollocalen, schoolmeubelen en onderwijzerswoningen genoemd worden. De buitengewone subsidien, gedurende het driejarig tijdvak van 1861 tot 1863 tot een bedrag van f 439 024 verstrekt, hebben aanmerkelijk tot eene behoorlijke uitvoering der wet in dit opzigt bijgedragen. Het getal nieuwe schoollocalen, meerendeels met onderwijzerswoningen, gedurende gemeld tijdvak verzezen, bedroeg 261, namelijk in Noordbrabant 27, Gelderland 34, Zuidholland 38, Noordholland 41, Zeeland 9, Utrecht 18, Friesland 22, Overijssel 15, Groningen 32, Drenthe 10 en Limburg 15. Belangrijke herstellingen, voor sommige met vernieuwing gelijk te stellen, vonden plaats aan 151 localen, namelijk in Noordbrabant 25, Gelderland 12, Zuidholland 8, Noordholland 18, Zeeland 13, Friesland 29, Overijssel 6, Groningen 33, Drenthe 3 en Limburg 6.

Schoon uit deze opgaven vooruitgang blijkt, schijnt een onvoldoende toestand nog op vele plaatsen aanwezig. In Noordbrabant was op het einde van 1863 nog beraadslaging aanhangig tot verbetering van schoollocalen in 23 gemeenten; in vele werden de verbeteringen afhankelijk gesteld van bijdragen krachtens art. 36 der wet. De aanmerkingen, op deze scholen te maken, waren gebrek aan licht en lucht, ongeschikte steenen vloeren, gebrek aan glazen middenschotten ter voorkoming van stoornis. Zijn enkele bijzondere schoollocalen onvoldoende, de meeste laten niet te wenschen over. Vooral mag het gunstig getuigenis omtrent de scholen van geestelijke zusters herhaald worden: de reinheid, netheid, ruimte en luchtversching dier schoollocalen verdienen navolging. Onder de localen van de overige bijzondere scholen in deze provincie munten ook de nieuw gebouwde school van het Departement tot Nut van 't Algemeen en die der Hervormde diakonie te Breda uit.

Voor de provincie Gelderland schijnt het oordeel omtrent de localen gunstiger dan in Noordbrabant. Wel werden aanmerkingen wegens onvoldoende ruimte op elf localen gemaakt, doch de verbetering was voor de meeste aanhangig.

Hoewel, volgens den inspecteur van Zuidholland, de tijd nadert dat alle openbare scholen in doeltreffende localen zullen gevestigd zijn, worden door hem nog 13 schoollocalen genoemd die verbetering vereischten. Hij vermeldt echter tevens dat bij de bijzondere scholen veel vooruitgang op te merken valt.

Uit Noordholland valt mede te deelen, dat in 1863 te Amsterdam 9 nieuwe schoollocalen werden geopend; 5 van deze strekten ter vervanging van de afgekeurde scholen, waarvan het vorig verslag melding maakte. Schoon hierdoor veel in de hoofdstad is verbeterd, geven de nieuwe gebouwen niet alle reden tot tevredenheid. Enkele localen van bijzondere scholen zijn op aandrang van het schooltoezigt verbeterd; doch over 't algemeen laten de gebouwen zoowel van openbare als van bijzondere scholen te Amsterdam nog te wenschen over. Behalve deze gemeente worden er nog 24 vermeld, waar de schoollocalen wegens bouwvalligheid of gebrek aan ruimte verbetering behoeven.

In Zeeland blijven, volgens den inspecteur, nog altijd verscheidene scholen over, waar vernieuwing of vergrooting noodig is, doch hij vleide zich dat daarin van lieverlede door minnelijk overleg van het schooltoezigt met de gemeentebesturen zou worden voorzien.

De inspecteur van Utrecht vermeldt 20 schoollocalen die verbetering behoeven; die van Friesland en Groningen spreken slechts van sommige scholen, waarop aanmerkingen, vooral wat de ruimte betreft, te maken zijn; die van Overijssel noemt 21 localen te wenschen overlatende, doch waarvan de verbetering, voor sommige althans, aanhangig was; die van Drenthe vermeldt 4 en die van Limburg 21 localen in onvoldoenden staat; in laatstgemelde provincie waren bovendien 19 localen, waarvan vernieuwing of vergrooting reeds was aangevangen of waartoe het voornemen bestond.

Zes schoollocalen werden door de districtsschoolopzieners in 1863 afgekeurd: 2 in Noordbrabant en 4 in Groningen. Een der afgekeurde localen in Noordbrabant was eene bijzondere school, die daarop gesloten is. In plaats van de overige verzeen nieuwe schoolgebouwen of werd met hun aanbouw een begin gemaakt, nadat twee gemeentebesturen in de provincie Groningen te vergeefs van de uitspraak der schoolopzieners bij de Gedeputeerde Staten in beroep gekomen waren.

Het aantal schoollocalen in 1863, tevens voor onderwijs in de godsdienst gebezigd, bedroeg 585, namelijk in Noordbrabant 28, Gelderland 54, Zuidholland 49, Noordholland 70, Zeeland 18, Utrecht 20, Friesland 104, Overijssel 32, Groningen 117, Drenthe 35, en Limburg 58. Het vorig verslag gaf hiervoor 592 op.

§ 11. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN OPENBARE ONDERWIJZERS.

Het getal vacatures in 1863 als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres en dat der daarop gevolgde examens bedroeg 146, namelijk in Noordbrabant 15, Gelderland 18, Zuidholland 11, Noordholland 13, Zeeland 10, Utrecht 3, Friesland 22, Overijssel 22, Groningen 8, Drenthe 20 en Limburg 7.

Van de 15 examens in Noordbrabant konden er slechts 11 vergelijkend zijn; voor vier vacatures bood zich slechts één sollicitant aan. Daar deze echter voldoende bewijzen van bekwaamheid gaven en er geen vooruitzicht tot het verkrijgen van meer candidaten bestond, zijn zij benoemd. Bij de vergelijkende examens was het getal opgekomen sollicitanten in vier gemeenten 2, in twee 3, in twee 7, in ééne 4, in ééne 10 en in ééne 15. Drie malen is de tweede der ranglijst, twee malen de derde of laatste, en in

de overige gevallen de eerst voorgedragene benoemd. Bij gebrek aan sollicitanten, een gevolg welligt van te geringe jaarwedde, konden vier openbare scholen niet vervuld worden.

In Gelderland is van de 18 vacatures ééne in 1863 niet vervuld. Van de 17 gehouden examens kwam twee malen slechts één candidaat op. Acht malen is de eerste, vijf malen de tweede, eenmaal de derde en eenmaal de vierde der voordragt benoemd.

Bij de elf vergelijkende examens in Zuidholland was het getal sollicitanten 2, 3, 6, 10, 13, 15, 17, 18, 21, 23 en 31. In vier gevallen is de eerste, in vier de tweede, eens de derde, eens de vierde en eens de zesde der voordragt benoemd.

Slechts van vijf van de 13 vergelijkende examens in Noordholland is het cijfer der candidaten opgegeven; zij waren 9, 20, 12, 7 en 23 in getal. Benoemd werden twee malen de eerste, eens de tweede en twee malen de derde der voordragt.

Het getal sollicitanten in Zeeland bedroeg een maal 1, twee malen 2, drie malen 3, eenmaal 4, eenmaal 5 en eenmaal 6. In het laatstgenoemd geval strekte het examen tot vervulling van twee vacatures. Twee malen is de tweede en de overige keeren de eerst voorgedragene benoemd.

Drie vergelijkende examens vonden in Utrecht plaats; het getal sollicitanten bedroeg 17, 3 en 27; de vierde, derde en tweede der voordragt werden benoemd.

Bij de 22 in Friesland plaats gehad hebbende examens liep het getal sollicitanten van één tot 31. In den regel is de eerste benoemd; van één examen werd berigt dat de tweede en van één dat de derde der voordragt aangesteld werd.

Van de 22 vacatures in Overijssel deed zich voor ééne niemand op; van drie benoemingen zijn geen bijzonderheden vermeld, achtmalen was het getal sollicitanten één, die na examen benoemd werd. Voorts waren er eens 2, twee malen 4, eens 5, drie malen 6, eens 7, eens 10 en eens 15 sollicitanten. Benoemd werd drie malen de eerste; vier malen de tweede, twee malen de derde; eenmaal waren de vier sollicitanten alphabetisch op de voordragt geplaatst. Van één vergelijkend examen, waarbij 15 candidaten waren opgekomen, verklaarde de schoolopziener dat hij van deze minstens zes, schoon zij de wettelijke bevoegdheid hadden, zelfs voor eene school van minder belang ongeschikt zou achten. Gedeeltelijk schijnt dit toe te schrijven aan het veronachtzamen der studie na het verkrijgen eener acte van bekwaamheid.

Acht examens zijn in 1863 in Groningen afgenomen: het getal candidaten bedroeg 1, 3, 6, 11, 15, 23 en twee malen 31. De eenige candidaat van eerstgemeld examen werd benoemd. Overigens werd twee malen de eerste, twee malen de derde en twee malen de vijfde der voordragt aangesteld. Omtrent één examen is niet medegedeeld welke plaats de benoemde op de voordragt innam.

Van de 20 scholen in 1863 in Drenthe vervuld is voor 14 het getal sollicitanten opgegeven. Bij drie examens meldde zich slechts één sollicitant aan, bij drie 2, bij twee 3, bij één 4, bij één 5, bij twee 6, bij één 8 en bij één 15. Benoemd werd, waar het examen vergelijkend was, drie malen de tweede, en de overige keeren de eerste der voordragt.

Bij de zeven examens in Limburg bood zich vijf malen slechts één candidaat aan, die telkens benoemd werd. Bij één examen was het getal sollicitanten 3, waarvan de eerst voorgedragene aangesteld is, en bij één 5; van het laatstgenoemde is het volgnommer van den benoemde op de voordragt niet vermeld.

Vermeerdering van hulppersoneel schijnt, volgens de inspecteurs, nog voor vele scholen noodig. Gestadige afwisseling van hulponderwijzers aan dezelve school, doorgaans een gevolg van te lage jaarwedden, bleef niet zonder invloed op het onderwijs.

Een hoofdonderwijzer in Noordbrabant en een hulponderwijzer in Noordholland zijn in 1863 niet eervol ontslagen; een hulponderwijzer in eerstgemelde provincie is voor twee maanden geschorst. Overigens deden zich geene gevallen van dezen aard voor.

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.

a. *Rijkskweekscholen.*

Het onderwijzend personeel der kweekschool te 's Hertogenbosch onderging geene verandering; dat te Haarlem en te Groningen werd versterkt met eenen derden vasten onderwijzer, noodig van wege de uitbreiding van het onderwijs door den cursus der hulponderwijzers en de splitsing in meer klassen. De onderwijzer te Marken F. ALLAN is bij Koninklijk besluit van 22 November 1863, n°. 56, aan de kweekschool te Haarlem en de hulponderwijzer der leerschool te Groningen L. LEOPOLD bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1863, n°. 74, aan de kweekschool in laatstgemelde gemeente tot onderwijzer aangesteld.

De tijdelijke onderwijzer in de zang- en toonkunst te Haarlem B. VAN DER EYKEN verzocht zijn eervol ontslag en werd vervangen door F. A. STÖVER.

De late hulponderwijzer der leerschool te Haarlem P. D. GRAAFF is van wege zijne benoeming tot hoofdonderwijzer te Oostzaan vervangen door J. H. GERAERTS JR.; de betrekking van den hulponderwijzer J. DE GEEST, als zoodanig benoemd te Egmond aan Zee, bleef voorloopig onvervuld. De hulponderwijzer bij de leerschool te Groningen L. LEOPOLD is vervangen door J. F. H. A. LATER.

De leerschool te 's Hertogenbosch is eerst in Januarij 1864 geopend. De benoeming van het onderwijzend personeel vond evenwel op het laatst van 1863 plaats. Als hoofdonderwijzer is aangesteld H. A. L. HAGDORN, dusverre in die betrekking te Tegelen; als hulponderwijzers H. T. VAN DER GRINTEN, C. ABELS en A. H. VAN DER GRINTEN, de beide eersten dusverre in die betrekking te Gemert en Beerta, de laatste dusverre hulponderwijzer-kweekeling aan de kweekschool zelve.

In het begin van 1863 waren aan de kweekschool te 's Hertogenbosch 30 kweekelingen, te Haarlem 26 kweekelingen en 7 hulponderwijzers, en te Groningen 34 kweekelingen en 10 hulponderwijzers, allen in 't genot eener Rijkstoelage voor kost en inwoning. De kweekelingen waren aan elke der drie inrigtingen verdeeld over de drie laagste studie-jaren, behalve vijf jongelieden te Groningen, die de lessen van het vierde studiejaar volgden en bij het voorjaars-examen in 1863 eene acte van hulponderwijzer en voor sommige vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs verwierven. Deze laatste zijn daarna als hulponderwijzers aan openbare lagere scholen geplaatst.

Aan de kweekschool te 's Hertogenbosch woonden bovendien 2 en aan die te Groningen 12 hulponderwijzers de avondlessen bij; te Haarlem volgden 7 en te Groningen 15 hulponderwijzers eenen hulpkursus; te Haarlem werd aan het natuurkundig onderwijs door 6 hulponderwijzers als hospitanten deel genomen. Geen van deze genoot eene toelage.

Voor het vergelijkend examen bij elke kweekschool tot plaatsing onder genot eener toelage voor kost en inwoning hebben zich te 's Hertogenbosch 60, te Haarlem 69 en te Groningen 88 jongelieden aangemeld; aan elke inrigting waren tien plaatsen opengesteld. Dit examen is aan elke kweekschool afgenomen door den directeur en de onderwijzers der inrigting ten overstaan van de inspecteurs van het lager onderwijs uit naburige provincien. Een der geplaatste kweekelingen te 's Hertogenbosch en een te Groningen, wier ouders in die gemeenten woonden, hadden, overeenkomstig de bestaande bepalingen, geene toelage.

Te gelijk met de oproeping van kweekelingen te 's Bosch is ook de gelegenheid tot plaatsing van 10 hulponderwijzers-kweekelingen onder de bekende voorwaarden opengesteld. Dertien jongelieden meldden zich aan, van welke er zeven geplaatst werden.

De lessen zijn geregeld gegeven, ongeveer volgens het nevensgaand overzicht.

LEERVAKKEN.	GETAL UREN PER WEEK, VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD.												
	Kweekschool te 's Hertogenbosch.					Kweekschool te Haarlem.					Kweekschool te Groningen.		
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Hulponderwijzers.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Hulponderwijzers.	1ste en 2de studiejaar.	3de en 4de studiejaar.	Hulponderwijzers.
Schrijven	4	2	2	1	»	4	3	3	3	3	4	4	3
Rekenen	3	3	2	2	2	4	3	3	2	2	4	2	3
Vormleer	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	»
Nederlandsche taal (lezen, spraakleer, stijl, ontleding).	7	6	7	8	10	7	11	9	8	9	7	7	8
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staatkundige, kaartschetsen)	4	3	3	3	3	2	2	2	2	2	3	4	4
Vaderlandsche geschiedenis	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	4	4	3
Algemeene geschiedenis	2	2	2	2	1	2	2	2	2	3			
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde)	3	2	2	2	2	»	1	1	2	2	2	2	2
Toonkunst en zang	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	1	3	3
Opvoeding en onderwijs	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3
Gymnastiek	2	2	2	2	2	6	6	4	6	6	2	2	2
Teekenen	4	4	2	4	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Stelkunst	2	2	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Meetkunst	2	2	2	2	»	»	1	1	1	1	1	1	1
Fransche taal	»	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hoogduitsche taal	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1

Ten aanzien van het onderwijs in de verschillende vakken is het volgende mede te deelen: De schrijfoefeningen beoogen het verkrijgen eener vaste en fraaie hand, benevens de kennis der gronden waarop de schoonheid der vormen berust.

Het rekenen bestaat in eene herhaling der hoofdregels voor geheele en gebroken getallen en in de behandeling van het metriek stelsel, de evenredigheden en het koopmansboekhouden, met oefeningen in het oplossen van vraagstukken.

Bij de behandeling der vormleer is eerst de analytische, daarna de synthetische gang gevolgd in verband met het teekenen van figuren en netwerk, en het berekenen van inhouden en lichamen.

De verschillende leervakken onder »nederlandsche taal» vermeld zijn in den regel afzonderlijk behandeld. De aandacht der leerlingen is op verschillende spraakkunstige bijzonderheden, op het eigenaardige der constructie en der figuurlijke uitdrukkingen gevestigd. Aan verscheidenheid van stijloefeningen heeft het niet ontbroken.

Nederland en zijne overzeesche bezittingen voor de laagste, de voornaamste landen van Europa voor de hoogste studiejaar zijn de hoofdonderwerpen op het gebied der aardrijkskunde behandeld, gepaard aan eene algemeene beschouwing van de oppervlakte der aarde.

Bij de behandeling der vaderlandsche geschiedenis wordt gewezen op staatsleven, handel, zeevaart, kunsten en wetenschappen; bij die der algemeene geschiedenis vooral gelet op het aandeel van ons vaderland in de gewigtigste gebeurtenissen der wereldgeschiedenis.

Het onderwijs in de kennis der natuur bevat de beschouwing van het menschelijk ligchaam, van belangrijke planten en dieren uit iedere klasse en orde, en de voornaamste hoofdstukken der natuurkunde; een en ander zooveel mogelijk door proeven opgehelderd.

Het zingen van schalen en intervallen door de jongere kweekelingen, van drie- en vier-

stemmige mannenkooren door de oudere, de theorie van den zang en het piano- en orgel-
spel werden geregeld onderwezen.

De methodiek der verschillende leërvakken aan de lagere school, ook naar aanleiding
van de schets der werkzaamheden van de aan de kweekescholen verbonden leerschoolen, is
behandeld. In hoe verre de schoolopvoeding tot lichamelijke ontwikkeling en tot ver-
standelijke en zedelijke vorming der jeugd kan bijdragen, is aangeatoend. Voorts is een
overzicht der geschiedenis van het lager onderwijs in ons vaderland met vermelding der
bijzonderheden van de tegenwoordige schoolwet gegeven.

Geregelde gymnastische oefeningen vinden plaats. Dr. LUBACH, leeraar aan de klini-
sche school te Haarlem, verplichte de kweekeschool aldaar door de kweekelingen van het
vierde studiejaar in de gelegenheid te stellen eenige malen zijne anatomische lessen bij te
wonen en deze te doen strekken om hen met die deelen van het menschelijk ligchaam
bekend te maken, welker kennis voor den onderwijzer in de gymnastiek onmisbaar is.

De teekenkunst volgens de methode van DUPUIS benevens de beginselen der perspectief
worden onderwezen; sommige der verst gevorderde kweekelingen teekenen busten en ge-
heele figuren.

De behandeling der stolkunst heeft plaats gehad tot het binomium van NEWTON; die
der meetkunst voor de kweekelingen tot de inhoudsvinding der vlakke figuren en voor
de hulponderwijzers tot de lichaamsmeting.

Slechts de verst gevorderde kweekelingen ontvangen onderwijs in de fransche taal; te
Haarlem heeft dit onderwijs eerst in 1864 een aanvang genomen. Aanvankelijk onder-
wijs in de hoogduitsche taal is te 's Hertogenbosch en Groningen aan sommige kweeke-
lingen verstrekt, ook met het doel om hen later in staat te stellen zich met duitsche
paedagogische geschriften bekend te maken.

In de praktische opleiding te 's Hertogenbosch is zooveel mogelijk voorzien door de
kweekelingen elkander onderling onderwijs te doen geven. Te Haarlem en Groningen
waren de kweekelingen van het derde en vierde studiejaar benevens de hulponderwijzers
beurtelings in de leerschool werkzaam. De kweekelingen van het derde studiejaar leeren
eerst in de leerschool zien en opmerken, en worden daarna met eenvoudige werkzaam-
heden belast; die van het vierde studiejaar treden als onderwijzers bij de verschillende
klassen op; aan de hulponderwijzers wordt somwijlen het zelfstandig bestuur eener ge-
heele klasse toevertrouwd. Geregeld wordt den directeuren verslag van de werkzaam-
heden der kweekelingen aan de leerscholen gedaan. Persoonlijk bezoek van directeuren
en onderwijzers overtuigt hen bovendien van de meerdere of mindere geschiktheid der
kweekelingen, waaruit aanleiding tot opmerkingen bij het theoretisch onderwijs omtrent
de praktijk voortvloeit.

Gedrag, vlijt en vorderingen der kweekelingen verdienen lof; te Haarlem maakte
echter één hunner hierop uitzondering; hij is verwijderd. De gezondheidstoestand was
gunstig. De directeur te Groningen maakt melding van de weinige beschaving der
kweekelingen, vooral merkbaar in hun platten tongval, die bijna niet te verwijderen is;
ook ten opzichte van hun smaak en schoonheidsgevoel is het getuigenis niet gunstig.

De hulponderwijzers te Haarlem, welke den hulpcurfus volgen, lieten te wenschen
over; weinige ontwikkeling en verzuim van lessen waren de gebreken. Ofschoon de directeur
te Groningen over de getrouwe opkomst en de belangstelling dezer hulponderwijzers
over 't algemeen tevreden is, zijn toch ook daar uitzonderingen.

De keuze van nieuwe kosthuizen bij het toenemen van het getal kweekelingen in 1863
schijnt niet ongelukkig.

Aan het gebouw der kweekeschool te 's Hertogenbosch hadden eenige herstellingen
plaats. Te Haarlem is wogens onvoldoende ruimte een ander gebouw gehuurd en in Mei
1863 in gebruik genomen. Te Groningen is in eene noodzakelijke vermoeding der
vertrekken voor het onderwijs bestemd voorzien door het huren eener voor dat doel
geschikte bovenwoning.

De hulpmiddelen voor het onderwijs zijn weder eenigzins uitgebreid.
Het getal leerlingen aan de leerschool te Haarlem bedroeg ongeveer 360, dat te Gro-
ningen 220 en dat te 's Hertogenbosch in Januarij 1864 een getal van 225.

De kosten der kweekescholen beliepen te zamen eene som van f 72 215,09, namelijk
te 's Hertogenbosch f 23 952,66, te Haarlem f 26 539,95 en te Groningen f 24 722,48.

Aan jaarwedden voor de directeuren en onderwijzers is uitgegoven: te 's Hertogenbosch
f 8493,33⁵, te Haarlem f 12 485,38⁵ en te Groningen f 10 951,56⁵; aan toelagen voor
kweekelingen en hulponderwijzers te 's Hertogenbosch f 8499,94⁵, te Haarlem f 10 103,30
en te 's Bosch f 10 333,31; de verdere kosten waren te 's Hertogenbosch f 6959,38, te

Haarlem f 3951,26⁵ en te Groningen f 3437,60⁵. Hierbij valt op te merken, dat onder dit bedrag te 's Hertogenbosch begrepen is eene som van f 3000, als bijdrage van het Rijk in de kosten der door het gemeentebestuur ingerigte en ter beschikking van het Rijk gestelde leerschool.

b. *Normaallessen.*

De normaallessen te Eindhoven leverden sedert hare opening in 1859 een getal van 16 hulponderwijzers. Alle kweekelingen, die zich aanmeldden, mogten steeds bij het examen voor de acte als hulponderwijzer slagen; en meestal stonden zij aan het hoofd van de toegelatenen. In 1863 bedroeg het getal kweekelingen 26. Tot onderwijs in de gymnastiek is gelegenheid verschaft.

De normaallessen te Arnhem en te Zutphen, beide in 1861 geopend, telden in het jaar waarover dit verslag loopt, de eerste 43, de tweede 68 leerlingen. Van de inrigting te Arnhem verwierven in 1862 zes en in 1863 twaalf jongelieden de acte van hulponderwijzer; van die te Zutphen in 1862 zes en in 1863 zeven.

De in 1862 tot stand gekomen wijziging aan de inrigting te 's Gravenhage leverde goede vruchten op. Het getal onderwijzers is wederom met één vermeerderd. Het cijfer der leerlingen bedroeg 59 aan de drie klassen, benevens 19 aan de voorbereidende afdeling. De afdeling voor de hulponderwijzers was 24 sterk.

Het voorriemen tot reorganisatie der vormschool te Rotterdam kwam in 1863 nog niet tot uitvoering. De afdeling voor de hulponderwijzers werd door 43, die voor de kweekelingen door 45 leerlingen bezocht. Het getal lesuren werd met drie vermeerderd.

Het getal kweekelingen te Gouda bedroeg 36. De gang van het onderwijs verdient allen lof. Eenige verhooging van de toelagen der onderwijzers gaf tevens aanleiding tot vermeerdering van het getal lesuren.

De instellingen te Amsterdam, Hoorn en Helder beantwoorden, volgens berigt van den inspecteur, aan haar doel. Er werd met lust en ijver onderwezen en geleerd; en de uitkomsten leverden het bewijs dat de kweekelingen daar gevormd gegronde hoop geven op eene goede aanwinst voor het onderwijzend personeel. Dertien kweekelingen legden in 1863 met goed gevolg examen af als hulponderwijzer, 5 van Amsterdam, 3 van Hoorn en 5 van Helder. Gemiddeld worden deze lessen bezocht door 47 kweekelingen: Amsterdam 27, Hoorn 8 en Helder 12.

Het getal der kweekelingen, die in 1863 voor korteren of langeren tijd van de normaallessen te Middelburg gebruik maakten, bedroeg 53, waarvan 43 dagelijks en 10 uit de omstreken des Woensdags en Zaturdags. Vijf kweekelingen zijn in dat jaar met gunstig gevolg als hulponderwijzer geëxamineerd; één vertrok naar elders en vier gingen tot een ander beroep over. De onderwijzers aan deze inrigting kweten zich met ijver en belangstelling van hunne taak, en toonden dat zij daarvoor over 't algemeen wel berekend waren. Het geheel getal kweekelingen, dat sedert de oprigting in Januarij 1860 deze lessen bezocht, was 90, waarvan 26 de acte van hulponderwijzer verkregen, en 21 achtereenvolgens om verschillende redenen de lessen verlieten.

Het onderwijs bij de drie van Rijkswege gesubsidieerde oefenscholen te Zierikzee, Goes en Tholen is even als vroeger op Woensdag en Zaturdag van elke week gedurende vier achtereenvolgende uren gegeven. Het getal leerlingen bedroeg aan de eerste 16, aan de tweede 14 en aan de laatste 12. Twee kweekelingen van de inrigting te Goes en één van die te Tholen verkregen de acte van hulponderwijzer; één van die te Zierikzee werd aan de Rijkskwoekschool te Haarlem onder genot eener Rijkstoelage geplaatst. Gedurende de jaren 1860 tot en met 1863, dus sedert het tijdstip dat deze instellingen een Rijkssubsidie genoten, bedroeg het getal kweekelingen te Zierikzee 26, Goes 23 en Tholen 21. Van hen verkregen 14 de hulponderwijzersacte: 4 van Zierikzee, 7 van Goes en 3 van Tholen.

In 1863 genoten aan de leerschool te Utrecht 41 kweekelingen en 22 hulponderwijzers, en aan die te Amersfoort 23 kweekelingen onderrigt. De inrigting van het onderwijs aan de leerschool te Utrecht, in 1862 voor de hoofdvakken aan één onderwijzer opgedragen, bleef voortdurend goed voldoen. Eene gelijksoortige inrigting te Amersfoort was voor alsnog niet mogelijk; de aanstelling van den hoofdonderwijzer der normaallessen tevens tot onderwijzer aan de leerschool heeft goed gewerkt. In 1863 is te Utrecht een cursus in de gymnastiek geopend, twee malen 's weeks voor elke der drie klassen. Aanvankelijk waren de leerlingen daarmede minder ingenomen; later werd hij getrouw gevolgd. Ook te Amersfoort werden de kweekelingen in dat vak geoefend. Aan beide inrigtingen zijn

kleine bibliotheken verbonden, waarvan trouw gebruik wordt gemaakt. Verscheidene leerlingen, zoodra zij den gevorderden leeftijd bereikt hadden, hebben zich met goed gevolg aan het examen voor hulponderwijzer onderworpen.

Gemiddeld bedroeg het aantal kweekelingen aan de normaallessen te Leeuwarden 54, Sneek 44 en Franeker 37. Van hen legden 15 met gunstig gevolg het examen als hulponderwijzer in 1863 af. Te Leeuwarden en Sneek is in dat jaar onderwijs in de gymnastiek gegeven. De drie inrigtingen verkeerden in bloeienden staat, niet alleen ten opzichte van het getal harer kweekelingen, maar ook van den aard en de regeling van het onderwijs; de pligsbetrachting der onderwijzers en de vlijt, vorderingen en het gedrag der meeste kweekelingen verdienen lof.

In 1863 werd eene normaalinrigting te Zwolle en op kleinere schaal te Kampen gevestigd. De leiding van eerstgenoemde lessen is opgedragen aan den onderwijzer J. G. VRIESE, aan wien met den hulponderwijzer G. J. POPP tevens de praktische oefeningen der kweekelingen opgedragen zijn; vijf andere onderwijzers, onder welke twee uitsluitend voor zang en gymnastiek, zijn tevens aan de inrigting verbonden. Het getal kweekelingen bedroeg aanvankelijk 21. De herhaalde bezoeken van den inspecteur deden hem voor de toekomst veel goeds verwachten.

De normaallessen te Kampen, onder de leiding van den onderwijzer D. J. KRUYTROSCH, door vier andere bijgestaan, zijn geopend met 13 kweekelingen. Het onderwijs wordt gedurende 14 uren 's weeks gegeven. Voor de gymnastiek is een afzonderlijk onderwijzer. Een onderzoek, door den inspecteur in December 1863 ingesteld, gaf in vele opzichten voldoende uitkomsten, de korte tijd van het bestaan der lessen in aanmerking genomen.

De normaallessen te Deventer zijn geregeld gegeven. Tien kweekelingen verkregen in 1863 de acte als hulponderwijzer. Het getal kweekelingen aan de lessen deel nemende bedroeg 35 tot 40, waaronder een tiental uit naburige gemeenten.

De dagelijksche lessen aan de normaalinrigting te Beerta werden geregeld door 22 kweekelingen bijgewoond; de Zaturdaglessen bovendien nog door 18 kweekelingen. In Julij en December werd door den inspecteur en districtsschoolopziener een examen der kweekelingen gehouden, 't welk goed voldeed. Van deze inrigting verkregen in 1863 3 leerlingen de acte als hoofdonderwijzer en 4 als hulponderwijzer; één werd bovendien met eene Rijkstoelage aan de kweekschool te Groningen geplaatst.

Het getal kweekelingen aan de normaalinrigtingen te Assen en Meppel was te zamen 43, waaronder 10 die alleen de Zaturdaglessen volgden; aan eerstgenoemde lessen waren bovendien 2 vrouwelijke kweekelingen. 13 Kweekelingen van de normaallessen te Assen en 5 van die te Meppel verkregen in 1863 de acte als hulponderwijzer. In de tijdelijke waarneming der gehuchtscholen in Drenthe is door sommige kweekelingen voorzien. De afwisselende waarneming breekt dikwerf den geregelden gang van het onderwijs af; doch de onderwijzers komen hierin door verdubbelde inspanning te gemoet.

De 10 Rijkskweekelingen bij de normaallessen te Maastricht verkregen bij het najaars-examen in 1863 de acte als hulponderwijzer; zij onderscheidden zich daarbij gunstig. Na een vergelijkend examen, waaraan 42 jongelieden deel namen, zijn zij door andere vervangen. Bovendien werd de cursus gevolgd door 16 kweekelingen. Alle gaven door gedrag en ijver reden tot tevredenheid.

De op 1 September 1862 geopende normaalcursus te Echt telde, even als het vorig jaar, 13 kweekelingen. Van deze gaven 5 gegronde hoop voor de toekomst; de vorderingen der overige lieten te wenschen over.

Na 1860 zijn de normaallessen te Arnhem, Zutphen, Amersfoort, Zwolle, Kampen en Meppel tot stand gekomen; in de overige gemeenten bestonden zij reeds. Dezelfde redenen, die de vestiging van normaallessen te Breda vroeger beletten, golden ook over 1863. In dat jaar werd nog de vestiging eener normaalinrigting te Dordrecht, die in 1864 tot stand kwam, voorbereid.

Zoo bloeide in 1863 een getal van 26 normaalinrigtingen, waaraan 922 kweekelingen en ruim 80 onderwijzers verbonden waren.

c. Opleiding aan de lagere scholen, volgens art. 12, 2de lid.

Noordbrabant: 6 scholen met 108 kweekelingen: 's Hertogenbosch 18, waaronder eenige hulponderwijzers, Tilburg 21, Berchem 12, Cuyk 27, Helmond 20 en Besoijen 10. In 1860 bedroeg het gezamenlijk getal 58.

Gelderland: 8 scholen met 105 kweekelingen: Wageningen 7, Harderwijk 19, Sinderen 21, Eck en Wiel 11, Beesd 9, Culemborg 9, Druten 14, Beek en Ubbergen 15.

Zuidholland: 10 scholen met 118 kweekelingen: Leidschendam 11, 's Gravesande 14, Noordwijkbinnen 7, Oudshoorn 6, Charlois 11, Stad a/h Haringvliet 6, Piershil 9, Krimpen a/d Lek 27, Gorinchem 14 en Brielle 13.

Noordholland: 8 scholen met 69 kweekelingen: Noordstarwoude 7, Enkhuizen 13, Medemblik 13, Broek in Waterland 9, Purmerend 10, Oudendijk 3, Koog a/d. Zaan 9 en Wormerveer 5.

Zeeland: 2 scholen met 29 kweekelingen: Axel 15, waaronder eene vrouwelijke kweekeling, en Oostburg 14.

Utrecht: 2 scholen met 25 kweekelingen: Maarssen 13 en Abcoude 12.

Friesland: 4 scholen met 82 kweekelingen: Dokkum 19, Buitenpost 21, Heerenveen 26 en Joure 16.

Overijssel: 4 scholen met 71 kweekelingen: Hardenberg 14, Steenwijk 13, Oldenzaal 14 en Almelo 30.

Groningen: 4 scholen met 99 kweekelingen: Grijskork 25, Hoogezand en Sappemeer 32, waaronder hulponderwijzers, Veendam 38 en Ulrum 4.

Drenthe: 4 scholen met 40 kweekelingen: Zuidlaren 7, Diever 10, Hoogeveen 15 en Coevorden 8.

Limburg: 4 scholen met 41 kweekelingen: Meerssen 12, Horst 12, Blerick 8 en Maasbree 9.

In 't geheel waren er dus 56 scholen, waarbij 787 kweekelingen hunne opleiding ontvingen.

In 1860 waren deze opleidingsklassen in Gelderland, Overijssel en Limburg nog niet geregeld; het geheel gotal kweekelingen bedroeg in dat jaar 229, zoodat in 1863 558 jongelieden meer dan in 1860 zijn opgeleid.

Van 34 kweekelingen is berigt dat zij de acte van hulponderwijzer in 1863 verwierven; één van 's Hertogenbosch deed met goed gevolg het examen van hoofdonderwijzer. De opleidingsklassen van waar deze afkomstig waren zijn: 's Hertogenbosch 3, Tilburg 2, Berchem 1, Cuyk 2, Helmond 2, Besoijen 1, Harderwijk 5, Sinderen 1, Eck en Wiel 1, Ubbergen 1, Oudshoorn 1, Charlois 2, Stad a/h Haringvliet 1, Krimpen a/d Lek 2, Gorinchem 3, Brielle 2, Meerssen 3 en Blerick 1.

d. *Opleiding van onderwijzeressen.*

Nadat in 1861 de Minister aan de inspecteurs zijn voornemen had te kennen gegeven nader zijne gedachten te laten gaan over hetgeen van Rijkswegen zou kunnen geschieden tot bevordering van de opleiding van onderwijzeressen, zijn door hem inlichtingen verzocht omtrent hetgeen in de onderscheidene provincien daarvoor reeds was gedaan. Bepaaldelijk wenschte de Minister te kennen de bijzondere inrigtingen tot opleiding van onderwijzeressen, en de openbare scholen waar het onderwijs zoodanig was ingerigt en het onderwijzend personeel zoo zeer door bekwaamheid en geschiktheid tot opleiding van jeugdige onderwijzeressen uitmuntte, dat met vrucht eene of meer vrouwelijke kweekelingen, onder genot eener Rijkstoelage, zouden kunnen geplaatst worden.

Uit de ontvangen antwoorden bleek het volgende.

Noordbrabant telde twee bijzondere inrigtingen waar, zonder dat zij uitsluitend tot opleiding van onderwijzeressen bestemd waren, daarvan veel werk werd gemaakt, namelijk te Werkendam en te Breda. Vooral aan eerstgenoemde school was de gelegenheid zeer geschikt. Openbare scholen uitsluitend voor meisjes waren in deze provincie niet. Te 's Hertogenbosch waren daarentegen drie openbare scholen, waar aan de vrouwelijke leerlingen, afgescheiden van de mannelijke, onderwijs werd gegeven, en eerstgenoemde onder het oppertoezicht van den hoofdonderwijzer meer bepaald aan vrouwelijk personeel zijn toevertrouwd.

In Gelderland bestond vóór de wet van 1857 geene inrigting tot opleiding van onderwijzeressen. In 1860 kwam eene bijzondere kweekeschool voor dat doel te Arnhem tot stand. Deze inrigting deed in den aanvang reeds veel goeds verwachten. Zij bevatte volgens den inspecteur de kern om zich degelijk te ontwikkelen.

Overigens waren er slechts vijf openbare scholen voor meisjes, namelijk te Arnhem, Zutphen, Wageningen, Zaltbommel en Lochem, welke inrigtingen evenwel minder geschikt schenen om daaraan van Rijkswegen kweekelingen opleiding te doen genieten.

In Noordholland bestond slechts ééne inrigting tot opleiding van onderwijzeressen,

namelijk eene afdeling der oefenschool opgericht door de afdeling Amsterdam van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap. Deze had dus verre gunstig gewerkt. Onderscheidene bekwame onderwijzers zijn er aan verbonden, en de jaarlijksche examens, door den inspecteur en de schoolopzieners bijgewoond, gaven reden tot tevredenheid over het onderwijs. Deze inrigting verdiende derhalve aanbeveling. Van de openbare scholen voor meisjes in deze provincie was er slechts ééne, welke, naar den inspecteur, voor plaatsing van kweekelingen van Rijkswegen in aanmerking komen kon: die te Alkmaar.

In Zeeland waren geene bijzondere scholen tot deze opleiding bestemd, evenmin openbare, die voor plaatsing van kweekelingen in aanmerking konden komen.

Hetzelfde geldt ook voor Utrecht. Wel legden de hoofdonderwijzeressen der dag- en kostscholen te Wijk bij Duurstede en IJsselstein zich met zorg op de vorming van secundanten toe, doch voor opleiding tot hulponderwijzeres aan de gewone lagere school was geene gelegenheid.

In Friesland hield de hoofdonderwijzeres der openbare burgerschool voor meisjes te Leeuwarden zich reeds eenige jaren bezig met opleiding van vrouwelijke kweekelingen. De overige inrigtingen in deze provincie voor meisjes bestemd stelden zich hoofdzakelijk het meer uitgebreid lager onderwijs ten doel.

Inrigtingen tot opleiding van onderwijzeressen bestonden in Overijssel en Groningen niet; alleen zou, volgens den inspecteur van eerstgemelde provincie, eene gesubsidieerde bijzondere meisjesschool te Kampen voor plaatsing van vrouwelijke kweekelingen, en volgens dien van Groningen in de hoofdplaats dier provincie eene openbare school tot aanvankelijke en eene gesubsidieerde bijzondere tot verdere opleiding in aanmerking kunnen komen.

In Drenthe leverden twee bijzondere gesubsidieerde scholen voor meisjes wel hulponderwijzeressen, nochtans hoofdzakelijk voor het meer uitgebreid lager onderwijs. Aan de normaalschool te Assen was sedert 1861 eene proeve tot opleiding van twee vrouwelijke kweekelingen genomen.

Uit Zuidholland en Limburg zijn geene inlichtingen gevraagd, omdat bij de Regering het voornemen bestond door verhoogd subsidie aan de vormschool voor onderwijzeressen te Rotterdam en door de noodige uitbreiding aan de Rijkslagere school te Maastricht dit onderwerp te regelen.

Onderscheidene omstandigheden waren oorzaak dat de Regering eerst op het einde van 1863 de opleiding van onderwijzeressen definitief kon regelen. Daartoe kwamen in aanmerking de kweekschool te Arnhem, de vormschool te Rotterdam, de oefenschool te Amsterdam en de Rijkslagere school te Maastricht. Het voornemen om aan de school te Leeuwarden, hierboven genoemd, ook normaallessen voor meisjes te verbinden, verviel door vertrek der hoofdonderwijzeres. Aan de kweekschool te Arnhem is bij Koninklijk besluit van 14 December 1863, n°. 58, over het loopende jaar eene toelage van f 400 verleend, ter tegemoetkoming in de geldelijke moeilijkheden waarmede die inrigting in den aanvang van haar bestaan te kampen had. Voorts is bij Koninklijk besluit van 30 December 1863, n°. 57, aan deze school, aan te vangen met het jaar 1864, eene jaarlijksche toelage van f 1200 toegestaan. Bij Koninklijk besluit van 19 April 1862, n°. 47, was reeds met aanvang van 1862 aan de vormschool voor onderwijzeressen te Rotterdam eene jaarlijksche toelage van f 500 verleend, onder voorwaarde dat kosteloos onderwijs werd gegeven aan de van Rijkswegen aan te wijzen kweekelingen in de vakken van het gewoon lager onderwijs en het teekenen. Aan de oefenschool tot opleiding van onderwijzeressen te Amsterdam is bij Koninklijk besluit van 30 December 1863, n°. 55, eene jaarlijksche toelage van f 500, aan te vangen met het jaar 1864, verleend. Eindelijk is bij Koninklijk besluit van 30 December 1863, n°. 56, bepaald, dat de Minister gemagtigd wordt om aan de door hem voor het geven van normaallessen aan vrouwelijke kweekelingen te Maastricht aan te wijzen onderwijzers en onderwijzeressen jaarlijksche toelagen toe te kennen, welke voor iederen onderwijzer of onderwijzeres niet hooger dan f 150 's jaars zullen zijn en waarvan het gezamenlijk cijfer niet meer dan f 500 zal bedragen; de Minister is bij datzelfde besluit mede gemagtigd om aan vrouwelijke kweekelingen, welke de lessen zullen bijwonen of van Rijkswegen zullen worden geplaatst aan door het Rijk gesubsidieerde inrigtingen tot opleiding van onderwijzeressen jaarlijksche toelagen te verleen, welke voor iedere kweekeling niet hooger dan f 300 's jaars zullen zijn, en waarvan het gezamenlijk cijfer niet meer dan f 3300 zal bedragen. Dien ten gevolge is door den Minister bepaald, dat te Arnhem vijf en te Rotterdam, Amsterdam en Maastricht twee kweekelingen onder genot eener jaarlijksche Rijkstoelage van f 300 zouden worden geplaatst.

De vergelijkende examens na oproeping in de nieuwsbladen, ter toekenning der Rijks-toelagen, als ook de aanwijzing der onderwijzers te Maastricht aan welke de opleiding is opgedragen, hebben in 1864 plaats gehad.

Uit het verslag der kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem over 1863 blijkt dat het getal der externen van 16 tot 21 afwisselde; dat der internes bedroeg 14 tot 16. De lessen in de kennis der natuur aan die inrigting zijn bovendien nog door drie belangstellenden gevolgd. De uitkomsten der kweekschool van 1861 tot 1863 mogen bevredigend genoemd worden. Vijf kweekelingen verkregen de acte als hulponderwijzeres, vijf voor de fransche, zes voor de engelsche, vijf voor de hoogduitsche taal, en zes voor de handwerken. In de tweede helft van 1863 is de grondslag voor eene bibliotheek gelegd door aanzienlijke boekgeschenken van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en van den heer M. VAN HEUKELOM te Arnhem.

In 1863 is bij wijze van proef eene opleidingsklasse voor hulponderwijzeressen bij de volksscholen aan de openbare burgerschool van J. M. ENDERLÉ verbonden. Ook aan de in 1862 opgerigte meisjesschool van den onderwijzer J. SCHARP te Utrecht wordt van de opleiding van vrouwelijke kweekelingen werk gemaakt.

e. Inrigtingen van bijzondere aard.

Gedurende 1862 en 1863 zijn de lessen in geschiedenis van dr. J. J. KREKENEN, en in kennis der natuur van den heer P. VAN DER BURG, beide te Nijmegen, geregeld gegeven, en werden zij zoowel door hoofd- en hulponderwijzers, hoofd- en hulponderwijzeressen als kweekelingen bijgewoond. Tegen het einde van 1863 werd eerstgemelde van wege zijne benoeming tot inspecteur van het lager onderwijs in Overijssel verhinderd zijne lessen voort te zetten. De heer P. VAN DER BURG ging intusschen alleen daarmede voort tot dat hem in 1864 dr. J. B. KAN, rector van het gymnasium te Nijmegen, werd toegevoegd.

In het midden van 1862 hadden zich eenige hoofd- en hulponderwijzers te Nijmegen op aansporing der plaatselijke schoolcommissie vereenigd tot het geven van onderrigt aan kweekelingen. In 1863 werden die lessen voortgezet. Van Regeringswege werd aan de docenten eene gratificatie toegekend. Toen evenwel op hunne aanvraag aan het gemeentebestuur om eene toelage uit de gemeentekas afwijzend was beschikt, hebben zij hunne lessen gestaakt.

De „Christelijke normaalschool” aan de bijzondere school op den Klokkenberg te Nijmegen verbonden, nam gedurende het tijdvak 1861 tot 1863 in bloei toe. De berichten van het schooltoezigt omtrent deze school luiden steeds gunstig. Het getal kweekelingen in 1863 bedroeg 27; drie van hen verkregen de acte als hulponderwijzer. Veel zorg werd aan hunne opleiding besteed; behalve de vakken van het gewoon lager onderwijs werden ook die van het meer uitgebreid lager onderwijs behandeld. De praktische oefeningen gaven aan de kweekelingen gelegenheid zich tot degelijke onderwijzers te vormen.

Aan de inrigting te Delft ontvingen van gemeentewege 20 jongelieden opleiding.

Te Leiden is de opleidingsklasse der kweekelingen van gemeentewege op nieuw geregeld. Als directeur is de hoofdonderwijzer J. A. VAN DIJK opgetreden. De hoogleraar J. VAN DER HOEVEN behandelde wekelijks gedurende één uur de dijkunde met de jongelieden; de natuurkennis werd met denzelfden belangloozen ijver door de heeren HOORWEG en HENNEKELEB onderwezen.

Behalve de gemeentelijke vormscholen bestonden te Rotterdam:

- eene opleidingsklasse voor de kweekelingen der vijf diakoniescholen der Nederduitsch-Hervormde gemeente;
- eene opleidingsklasse aan de bijzondere school van den onderwijzer VAN HELTEN met 14 kweekelingen; en
- eene vereeniging van hulponderwijzers en kweekelingen aan de Roomsch-katholieke armenscholen.

Te Schiedam bleef de gemeentelijke inrigting voor kweekelingen met vrucht werkzaam. Zeven onderwijzers gaven les aan 36 kweekelingen.

Te Gorinchem werd des Zaturdags aan eenige hulponderwijzers onderrigt verstrekt; voor kweekelingen was in die gemeente eene opleidingsklasse volgens art. 12, 2de lid. Bij de diakonie-scholen der Hervormde gemeente te Amsterdam zijn lessen aan kweekelingen verstrekt, zoo ook bij de St. Vincentius-armenscholen en andere inrigtingen van vereenigingen in de hoofdstad. Bijzonderheden zijn echter niet medegedeeld.

De oefenscholen der afdeling Amsterdam van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap gingen ook in 1863 voort met het geven van onderwijs aan een aanmerkelijk

getal zoo vrouwelijke als mannelijke kweekelingen. Hieraan is tevens eene inrigting tot verdere opleiding van hulponderwijzers verbonden.

De oefenschool voor kweekelingen te Haarlem is van gemeentewege op nieuw geregeld. De kweekelingen der openbare scholen zijn tot het bijwonen der lessen verplicht. Bij het einde van 1863 bedroeg het getal kweekelingen 20.

De opleiding van kweekelingen te Alkmaar zou op voorstel van het schooltoezigt eenige uitbreiding bekomen.

Op het eiland Terschelling genoot een achttal kweekelingen hunne opleiding bij den hoofdonderwijzer ZWAAL, aan wien van Rijkswege daarvoor eene toelage is verleend.

Te Utrecht was eene opleidingsklasse aan de tusschenschool der Hervormde en de armenschool der Roomsch-katholieke gemeente verbonden; en te Amersfoort voor onderwijzeressen aan de Roomsch-katholieke kostschool. Bijzonderheden hieromtrent zijn niet medegedeeld; alleen is vermeld dat de grootste en bloeiendste dezer klassen die is, welke aan de Hervormde diakonieschool onder leiding van den hoofdonderwijzer H. J. VAN LUMMEL is gesteld. Onder de onderwijzers ten platten lande, die zich in deze provincie met de opleiding van kweekelingen bezig houden, noemde de inspecteur vooral dien te Doorn.

Iederen Zaterdag zijn te Zwolle lessen in de natuurkunde verstrekt. Zij werden, hoewel niet geregeld, door 22 hoofd- en 16 hulponderwijzers bezocht.

f. Onderwijzersgezelschappen.

Het getal der gezelschappen en dat der leden in 1863 is opgegeven in het volgend overzicht.

PROVINCIEËN.	Aantal gezelschappen.	Aantal leden.
Noordbrabant	25	456
Gelderland	31	386
Zuidholland	35	644
Noordholland.	36	454
Zeeland	23	248
Utrecht.	8	102
Friesland	35	469
Overijssel	21	338
Groningen.	25	350
Drenthe	11	120
Limburg	13	235
TOTAAL	263	3802

Eene vergelijking met het jaar 1860 toont eene vermeerdering van 8 gezelschappen en 75 leden. Gunstig luiden de berigten der inspecteurs omtrent deze inrigtingen. Onder de leiding der districtsschoolopzieners dienstbaar aan de beoefening van onderscheidene vakken, vooral van die, waarin onderlinge beoefening de meeste vruchten draagt, werken de gezelschappen krachtig mede tot de vorming van den onderwijzer. De wet van 1857 bragt daarin nieuw leven.

g. Algemeen overzicht der kosten.

De volgende tabel bevat een overzicht van hetgeen door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1863 is uitgegeven ten behoeve der opleiding van het onderwijzend personeel.

UITGAVEN voor opleiding van het onderwijzend personeel.

PROVINCIE.	DOOR HET RYK.						Door de provincien en de gemeenten te zamen.	Subsidien van het Rijk aan onderwijzers-geselschappen.
	Rijks-kweekscholen.	Normaal-lessen.	Art. 12, 2de lid.	Opleiding van onderwijzers.	TOTAAL.	Door de gemeenten.		
Noordbrabant	f 23 952,66	f 2 475,00	f 1 310,00	"	f 27 727,66	"	f 27 727,66	f 715,00
Gelderland	"	5 245,83	1 500,00	f 400,00	7 145,83	f 1 022,52	8 168,35	590,00
Zuidholland	"	8 966,66	2 000,00	500,00	11 466,66	"	14 951,88	495,00
Noordholland	26 539,95	9 675,00	1 650,00	"	37 864,95	"	42 683,81	660,00
Zeeland	"	3 941,66 ⁵	530,00	"	4 471,66 ⁵	"	4 572,20 ⁵	330,00
Utrecht	"	5 160,00	450,00	"	5 610,00	f 900,00	6 905,00	275,00
Friesland	"	6 598,78	950,00	"	7 548,78	"	7 548,78	495,00
Overijssel	"	4 832,18 ⁵	900,00	"	5 732,18 ⁵	"	5 782,18 ⁵	440,00
Groningen	24 722,48	1 983,33	900,00	"	27 605,81	"	27 605,81	385,00
Drenthe	"	4 024,98	650,00	"	4 674,98	"	4 684,98	275,00
Limburg	"	4 358,30	600,00	"	4 958,30	"	4 958,30	440,00
TOTAAL	f 75 215,09	f 57 261,73	f 11 430,00	f 900,00	f 144 806,82	f 900,00	f 155 594,96	f 5 100,00

Door het Rijk werd alzoo in 1863 eene som van f 144 806,82, door de provincien f 900, door de gemeenten f 9888,14, en dus te zamen f 155 594,96 uitgegeven. Rekent men de subsidien aan de onderwijzersgezelschappen als tot hetzelfde doel aangewend, dan bedraagt de totale som f 160 694,96.

Aanzienlijk was de vermeerdering der uitgaven tot opleiding van het onderwijzend personeel sedert 1860. Zij bedroeg de som van f 95 721. Hetgeen in de vier laatste jaren werd besteed is in het volgend overzicht aangewezen.

Overzicht der uitgaven voor opleiding van het onderwijzend personeel.

ONDERWERPEN.	1860.	1861.	1862.	1863.	Ver- meerdering sedert 1860.
door het Rijk:					
Rijks-kweekscholen	"	f 22 616,44 ⁵	f 59 888,43	f 75 215,09	f 75 215, . .
Normaallessen	f 40 235, . .	48 084,25	54 365,95	57 261,73	17 026, . .
Art. 12, 2de lid	3 733, . .	8 945,00	10 780,00	11 430,00	7 697, . .
Opleiding van onderwijze- ressen	"	"	"	900,00	900, . .
Uitgaven van verschillenden aard	8 062, . .	1 750,00	"	"	— 8 062, . .
Door de provincien	2 000, . .	1 233,33	900,00	900,00	— 1 100, . .
Door de gemeenten	5 843, . .	5 236,22 ⁵	7 607,91 ⁵	9 888,14	4 045, . .
	f 59 873, . .	f 87 865,25	f 133 542,30 ⁵	f 155 594,96	f 95 721, . .

In de vermeerdering van f 95 721 hebben de Rijkskweekscholen, die in 1860 nog niet bestonden, en wier kosten in 1863 f 75 215 bedroegen, het grootste deel. Doch ook voor normaallessen en opleiding volgens art. 12, 2de lid, is belangrijk meer besteed: voor eerstgenoemde zijn de uitgaven met f 17 026 en voor laatstgenoemde met f 7697 toegenomen. De post "Uitgaven van verschillenden aard", op bladz. 130 van het verslag over 1860 omschreven en in dat jaar f 8062 bedragende, is thans vervallen. Van wege de provincien is f 1100 minder en van wege de gemeenten f 4045 meer uitgegeven.

§ 13. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

Volgens het voorschrift der wet was, ook in 1863, in elke provincie twee malea gelegenheid tot het afleggen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. De tijdstippen waarop de examens zouden aanvangen zijn door den Minister vastgesteld op 8 April en 7 October.

De volgende tabel wijst voor elke provincie het getal toegelatenen en afgewezenen aan.

S T A A T

AANWIJZENDE

V O O R E L K E P R O V I N C I E

HET GETAL

TOEGELATENEN EN AFGEWEZENEN.

SOORT DER ACTEN VAN BEKWAAMHEID OP VAN DE AANTEEKENINGEN OP REEDS VERKREGEN ACTEN	NOORD- BRABANT		GELDER- LAND.		ZUID- HOLLAND.		NOORD- HOLLAND.		
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	
	I. Hoofdonderwijzers	9	21	18	15	29	32	18	48
II. Hoofdonderwijzeressen	7	4	4	1	7	"	13	7	
III. Hulponderwijzers.	32	35	45	26	65	48	74	74	
IV. Hulponderwijzeressen	17	7	15	7	28	16	53	25	
V. Huisonder- wijzers.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs. .	"	"	2	1	"	"	"	1
	b. Fransche taal	1	"	2	1	4	1	1	1
	c. Hoogduitsche taal	1	"	"	"	3	2	"	"
	d. Engelsche taal	"	"	"	"	6	1	"	"
	e. Wiskunde.	1	"	1	"	"	"	"	1
	f. Gymnastiek	"	"	2	"	3	"	1	"
	g. Teekenen	"	"	2	"	"	1	15	7
	h. Landbouwkunde.	"	"	"	"	"	"	"	"
VI. Huisonder- wijzeressen.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs. .	1	1	2	"	1	"	"	1
	b. Fransche taal	3	5	10	"	4	3	2	1
	c. Hoogduitsche taal	1	"	2	2	4	4	3	"
	d. Engelsche taal	2	2	5	"	4	3	1	2
	e. Handwerken voor meisjes. .	5	3	4	"	12	2	107	15
	f. Gymnastiek	"	"	"	"	"	"	2	"
	g. Teekenen	"	"	"	"	"	"	"	"
VII. Aanteekening- ningen op reeds verkregen acten als onderwijzer.	a. Fransche taal	10	18	14	21	22	51	14	23
	b. Hoogduitsche taal	3	4	8	4	11	8	8	4
	c. Engelsche taal	1	7	5	6	10	13	6	6
	d. Wiskunde.	2	5	16	4	16	27	12	13
	e. Landbouwkunde.	"	"	"	"	"	"	"	"
	f. Gymnastiek	"	"	2	1	"	1	9	5
VIII. Aanteekening- ningen op reeds verkregen acten als onderwij- zeres.	g. Teekenen.	2	"	4	"	1	"	4	"
	a. Fransche taal	11	7	14	5	18	9	29	11
	b. Hoogduitsche taal	4	"	9	3	7	6	14	3
	c. Engelsche taal	7	1	14	2	23	8	15	5
	d. Teekenen	"	"	"	"	"	"	"	"
e. Handwerken voor meisjes. .	2	2	11	"	16	"	25	2	
Totalen	122	122	211	99	294	236	426	255	

D.	ZEELAND.		UTRECHT.		FRIESLAND.		OVERIJSEL.		GRONINGEN.		DRENTHE.		LIMBURG.		TOTAAL.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
48	3	5	9	15	13	14	14	9	8	1	3	6	6	13	130	179
7	1	1	2	"	2	1	2	"	"	1	"	"	6	4	44	19
74	9	11	20	7	37	21	30	15	31	15	20	5	29	18	392	275
25	2	"	24	7	2	1	5	2	3	"	1	1	12	3	162	69
1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2
1	"	"	1	1	"	"	"	"	6	2	"	"	2	"	17	6
"	"	"	1	"	"	"	"	"	6	2	1	"	"	"	12	4
"	"	"	"	"	1	"	"	"	4	"	1	"	"	"	12	1
1	"	1	"	"	2	"	"	"	8	1	"	"	"	"	12	3
"	"	"	1	"	"	"	"	"	6	"	"	"	2	"	15	"
7	"	"	"	"	"	"	"	"	12	1	"	"	1	"	30	9
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	3	8	5
1	"	1	3	"	"	"	4	3	3	"	1	"	7	3	37	16
"	"	"	"	"	"	"	1	1	1	"	"	"	2	"	14	7
2	"	"	3	"	"	"	4	"	1	"	"	"	1	"	21	7
15	1	"	9	"	3	1	1	"	2	"	1	"	7	1	152	22
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"
"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"
23	1	3	10	6	6	6	5	3	"	"	"	"	13	4	95	135
4	"	1	3	"	1	1	2	"	1	"	"	"	4	"	41	22
6	4	"	4	3	4	4	1	4	"	"	"	"	1	"	36	43
13	3	2	4	6	2	1	5	2	1	"	1	"	"	"	62	60
"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
5	2	"	"	"	4	1	10	"	"	"	"	"	"	"	27	8
"	"	"	"	1	3	4	"	"	2	"	7	"	1	"	24	5
11	1	1	11	4	1	1	6	2	"	"	2	"	5	3	98	43
3	1	"	1	5	2	"	5	"	"	"	"	1	5	"	48	18
5	"	"	10	3	1	1	5	2	1	"	"	1	"	"	76	23
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
2	4	"	10	"	4	"	6	"	4	"	1	"	8	1	91	5
255	33	26	126	58	88	57	107	43	100	23	39	14	116	54	1662	987

Er zijn derhalve in 1863 afgegeven 728 acten voor school- en 335 voor huisonderwijs; bovendien werden 599 aantekeningen op reeds verkregen acten geplaatst. Het getal afwijzingen was voor schoolonderwijs 542, voor huisonderwijs 82 en voor aantekeningen op reeds verkregen acten 363. Over 't geheel stonden 1662 toegelatenen tegenover 987 afgewezenen; de reden is derhalve nagenoeg als 10 tot 6.

Vergelijkt men de provincien onderling, dan verkrijgt men deze volgorde (het cijfer achter elke provincie wijst de percentsgewijze reden van het getal der candidaten tot dat der afgewezenen aan): Groningen 19, Drenthe 26, Overijssel 29, Gelderland, Utrecht en Limburg 32, Noordholland 37, Friesland 39, Zeeland 44, Zuidholland 45 en Noordbrabant 50. Even als het vorig jaar wijst Noordbrabant weder de ongunstigste reden aan.

De volgende tabel geeft een overzicht van het getal der verkregen acten en der afwijzingen sedert de invoering der wet.

	1858.		1859.		1860.		1861.		1862.		1863.		TOTAAL.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Schoolonderwijs	461	250	542	311	588	385	632	859	656	520	728	542	3607	2367
Huisonderwijs	158	31	136	39	141	41	150	26	186	42	335	82	1106	261
Aantekeningen op reeds verkregen acten	501	194	548	266	654	303	644	330	642	386	599	363	3588	1842
Totalen	1120	475	1226	616	1383	729	1426	715	1484	948	1662	987	8301	4470

Het getal acten voor schoolonderwijs was steeds toenemende; sedert 1858 krom het met 267. Nog sterker vermeerderden echter de afwijzingen, daar hierbij op eene toename sedert 1858 met 392 te wijzen valt.

Het getal hoofdonderwijzers-acten bedroeg 698, over de verschillende jaren verdeeld als volgt: 46, 99, 134, 147, 142 en 130; waartegen een getal afgewezenen van 679 staat, verdeeld als volgt: 29, 75, 99, 118, 179 en 179. Ongunstig is deze reden, vooral in de beide laatste jaren 1862 en 1863, waarin het getal afwijzingen de toelatingen aanmerkelijk overtreft, waarbij echter de allengs grootere gestrengheid bij het afnemen der examens dient in het oog gehouden te worden.

Acten als hoofdonderwijzers zijn aan 197 personen verleend, namelijk 28 in 1858, en in de volgende jaren 32, 30, 38, 25 en 44; daartegenover staat een getal van 83 afgewezenen, verdeeld als volgt: 9, 12, 16, 14, 13 en 19. De reden is hier gunstiger dan bij de hoofdonderwijzers.

Het getal uitgereikte hulponderwijzers-acten was 1787; 1186 personen zijn bij het examen daarvoor afgewezen. Toegelaten zijn 265, 266, 267, 276, 321 en 392 personen. Het getal uitgereikte acten is derhalve gedurende de jaren 1862 en 1863 aanmerkelijk toegenomen: een gevolg der ruimere gelegenheid tot opleiding. Achtereenvolgens zijn afgewezen 170, 172, 191, 152, 226 en 275; de afwijzingen hielden dus nagenoeg gelijken tred met de toelatingen, behalve in 1861, toen het cijfer gunstiger was. Aan 925 personen is de acte van hulponderwijzers verleend; 409 afwijzingen vonden plaats. Het getal toegelatenen was over de onderscheidene jaren 122, 145, 157, 171, 168 en 162; dat der afgewezenen 42, 52, 79, 75, 92 en 69. Hoewel de reden tusschen de toelatingen en afwijzingen ook hier ongeveer dezelfde blijft, springt de gunstiger verhouding in vergelijking met de hulponderwijzers in het oog.

Acten voor huisonderwijs zijn er 1106 afgegeven en 261 geweigerd. Het getal toelatingen verschilt niet veel, bij eene vergelijking der verschillende jaren onderling, behalve in 1863. De toename in dat jaar ontstond hoofdzakelijk door de uitreiking van 107 acten voor handwerken in Noordholland.

Ook het getal aantekeningen op reeds verkregen acten voor school- en huisonderwijs toont weinig sprongen over de verschillende jaren. In 't geheel zijn 3588 aantekeningen geplaatst en 1842 personen bij het examen afgewezen.

Het geheel getal afgelegde examens was 12 771, waarvan 8301 met goeden uitslag. De reden van het getal candidaten tot dat der toegelatenen is dus over 't geheel als 100 tot 65, en over de verschillende jaren achtereenvolgens als 100 tot 70, 67, 66, 67, 61 en 62.

Het geheel getal der met goeden uitslag afgelegde examens bedroeg in Noordbrabant 723, Gelderland 1208, Zuidholland 1531, Noordholland 1771, Zeeland 230, Utrecht 685, Friesland 517, Overijssel 480, Groningen 453, Drenthe 248 en Limburg 455; dat der met ongunstigen uitslag afgelegde examens was in Noordbrabant 624, Gelderland 444, Zuidholland 1201, Noordholland 1024, Zeeland 135, Utrecht 281, Friesland 183, Overijssel 262, Groningen 93, Drenthe 42 en Limburg 181.

Vergunning aan vreemdelingen om hier te lande lager onderwijs te geven is in 1863 aan 21 mannen en 30 vrouwen verleend; van eerstgenoemde waren 6 uit Engeland, 1 uit Schotland, 5 uit Zwitserland, 2 uit Pruisen, 3 uit België, benevens uit Frankrijk, Wurtemberg, Bremen en West-Indie elk 1; van laatstgenoemde waren er 6 uit Engeland, 12 uit Zwitserland, 5 uit Pruisen, uit Frankrijk en Hannover elk 2, en uit Hamburg, Denemarken en Italie elk 1. In 't geheel is sedert de invoering der wet deze vergunning aan 107 mannen en 146 vrouwen verleend; van eerstgenoemde waren 18 uit Frankrijk, 23 uit Groot-Brittannië en Ierland, 30 uit Duitschland, 24 uit Zwitserland, 2 uit Italie, 7 uit België, 1 uit Zuid-Afrika, 1 uit West-Indie en 1 die zijn Nederlandsch had verloren; van laatstgenoemde 10 uit Frankrijk, 36 uit Engeland, 40 uit Duitschland, 38 uit Zwitserland, 19 uit België, 2 uit Italie en 1 uit Denemarken. De gelden, voor de uitgereikte acten ontvangen, leverden elk jaar eene bate voor 's Rijks schatkist op. Voor 1863 is dit in het volgend overzicht aangewezen.

PROVINCIEËN.	EXAMENS IN APRIL.		EXAMENS IN OCTOBER.		TOTAAL.	
	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.	Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.
Noordbrabant	f 43,91	"	f 43,49	"	f 87,40	"
Gelderland	92,61 ⁵	"	42,67	"	135,28 ⁵	"
Zuidholland	"	f 45,10	"	f 99,95	"	f 145,05
Noordholland	271,95	"	145,40	"	417,35	"
Zeeland	"	83,56 ⁵	"	76,58	"	160,14 ⁵
Utrecht	122,32	"	98,38	"	220,70	"
Friesland	107,05	"	2,55	"	109,60	"
Overijssel	"	2,21	"	121,14	"	123,35
Groningen	"	6,19	55,66	"	49,47	"
Drenthe	1,65	"	62,59 ⁵	"	64,24 ⁵	"
Limburg	101,12	"	"	1,58	99,54	"
Totaal	f 740,61 ⁵	f 137,06 ⁵	f 450,74 ⁵	f 293,25	f 1183,59	f 428,54 ⁵

Het te kort komende is bij Koninklijk besluit ten behoeve der belanghebbenden betaalbaar gesteld. Van 1859 tot 1863 schoten in de provincien Zuidholland, Zeeland en Overijssel de gelden voor de acten ontvangen steeds te kort ter voorziening in de kosten der examens; in 1861 is ook in Limburg daartoe te weinig ontvangen; in 1858 leverde elke provincie een batig saldo ten behoeve der schatkist op. In 't geheel overtroffen de

ontvangsten de uitgaven met f 5009,93, verdeeld over de verschillende jaren als volgt: f 1142,09⁵, f 766,18, f 781,03⁵, f 940,57, f 625,60⁵ en f 755,04⁵. Hierbij dient in het oog gehouden dat onder deze sommen begrepen zijn de ontvangsten voor acten krachtens art. 72 der wet.

Toepassing van art. 7, lit. c der wet, volgens hetwelk de Koning onder daarbij vastgestelde voorwaarden vergunning kan verleenen tot het geven van lager onderwijs, heeft in 1863 bij drie personen plaats gevonden. Sedert 1853 verkregen 16 personen en een bestuur deze toestemming; hun onderwijs bepaalde zich tot herhalings- of zondagsscholen.

§ 14. TOEZIGT OP HET LAGER ONDERWIJS.

Aan den inspecteur in de provincie Overijssel mr. R. A. KERKHOVEN, naar Oost-Indie vertrekkende, is bij Koninklijk besluit van 13 November 1863, n°. 85, op zijn verzoek eervol ontslag uit die betrekking verleend. In zijne plaats werd bij hetzelfde besluit benoemd dr. J. J. KREENEN, onder toekenning van eervol ontslag uit de betrekking van schoolopziener in het tiende district van Gelderland.

Overigens onderging het personeel der inspecteurs geene verandering. De mutatiën onder de schoolopzieners zijn in het volgend overzicht opgenomen.

Na het overlijden van den heer J. J. SANDELING, schoolopziener in het dertiende district van Noordbrabant, is tot die betrekking de heer A. J. L. DE ROOCK te Bergen op Zoom bij Koninklijk besluit van 26 November 1863, n°. 66, aangesteld. In plaats van dr. J. J. KREENEN is bij Koninklijk besluit van 17 December 1863, n°. 73, de heer P. VAN DER BURG, leeraar aan het gymnasium te Nijmegen, tot schoolopziener in het tiende district voor Gelderland benoemd.

Aan den heer A. VOGELANG, schoolopziener in het achtste district van Zuidholland, is bij Koninklijk besluit van 17 December 1863, n°. 72, op zijn verzoek eervol ontslag verleend en in zijne plaats dr. J. C. VAN DEVENTER, corrector aan het gymnasium te Dordrecht, aangesteld.

Bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1863, n°. 73, is aan jhr. mr. L. F. VAN PANHUIS, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als schoolopziener in het zesde district van Zeeland, en in zijne plaats mr. J. C. E. baron VAN LYNDEN aangesteld.

Bij Koninklijk besluit van 30 Mei 1863, n°. 71, is aan mr. A. N. J. VAN DE POLL, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als schoolopziener in het derde district van Utrecht, en in zijne plaats mr. E. L. baron VAN HARDENBROEK aangesteld.

Bij Koninklijk besluit van 25 September 1863, n°. 44, is aan dr. D. BIERENS DE HAAN op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als schoolopziener in het derde district van Overijssel en in zijne plaats mr. R. C. NIEUWENHUIS benoemd.

De schoolopzieners, wier diensttijd met 1 Januarij 1864 verstreken was, zijn allen bij Koninklijk besluit van 21 December 1863, n°. 49, bij vernieuwing benoemd.

De kosten van het schooltoezigt zijn vermeld in de tabel op blad. 81. Het bedrag der jaarwedden van de inspecteurs bleef sedert de invoering der wet f 25 200. Hunne reis- en verblijfskosten waren in 1863 f 4885,34 en die der schoolopzieners f 43 076,02⁵. In 1862 bedroegen eerstgemelde kosten f 4635,99 en laatstgemelde f 42 552,61.

De jaarlijksche bijeenkomst der inspecteurs, bij art. 59 der wet voorgeschreven, heeft plaats gehad van 11 tot 16 Mei 1863, nadat onder dagteekening van 14 Maart van dat jaar eenige punten te hunner kennisneming waren gebracht, waarover in die vergadering van gedachten zou gewisseld worden. De behandelde onderwerpen, een overzicht der gevoerde discussiën, benevens de antwoorden der Regering zijn in het volgend overzicht opgegeven.

1°. Bijzonder onderwijs.

In bovengenoemd schrijven gaf de Minister het verlangen te kennen, dat het volgend jaarverslag der inspecteurs zich eene nauwkeurige karakterisering, zooveel mogelijk, van de bijzondere scholen ten doel zou stellen; bij voorbeeld, welke was de aanleiding tot hare oprigting, in welke behoeften zijn ze bestemd te voorzien, hoe beantwoorden zij daaraan, tot welke uitkomsten brengt hare vergelijking met de openbare scholen?

Aangezien de meeste schoolopzieners hunne jaarverslagen over 1862 reeds hadden ingezonden, en het waarschijnlijk was, dat daarin de noodige bouwstoffen niet voorkwamen om tot eene in elk opzigt nauwkeurige vergelijking der openbare en bijzondere scholen te geraken, vleide de vergadering zich, dat de Minister er genoegen mede zou

nemen, indien de inspecteurs in hunne verslagen over 1862, zooveel dit voor 's hands mogelijk was, aan het door hem te kennen gegeven verlangen trachten te voldoen. De vergadering ontveinsde zich evenwel de moeilijkheid niet om tot eene algemeene vergelijking insschen de openbare en bijzondere scholen in elke provincie te geraken. Het karakter, de aard en de strekking van vele bijzondere scholen zijn zoo uiteenlopend en verschillen in vele gevallen zoo zeer van die der openbare, dat eene vergelijking van beide dikwijls onmogelijk zal zijn.

De Minister nam genoeg met het voorstel der inspecteurs betreffende het overzigt in hunne jaarverslagen over 1862; het Regeringsverslag over 1862/63 heeft de opgaven der inspecteurs hieromtrent medegedeeld.

2°. Algemeen overzigt van de ontwikkeling van het schoolwezen.

De Minister heeft aan de inspecteurs het verlangen kenbaar gemaakt dat om de drie jaren een algemeen overzigt van de ontwikkeling van het schoolwezen worde gegeven.

De vergadering besluit den Minister in overweging te geven, om het eerste door hem verlangde driejarig overzigt te doen loopen over het tijdvak van 1 Januarij 1861 tot aan 1 Januarij 1864. Met eerstgenoemd tijdstip eindigt de driejarige termijn, welke bij art. 70 der wet aan de gemeentebesturen was toegestaan ter volledige uitvoering der aldaar gegeven voorschriften. Vóór dat tijdstip kon de wet in verreweg de meeste gemeenten niet geacht worden ten uitvoer te zijn gelogd.

Het driejarig overzigt over het tijdvak 1861 tot 1864 scheen den Minister goed, en het tegenwoordig verslag deelt dit derhalve mede.

3°. Rigting der lagere school.

De Minister wenscht de gedachten der inspecteurs te kennen, of onze school te veel op mededeeling van bepaalde kundigheden of vaardigheden en te weinig op oefening van het verstand gerigt zij.

Volgens het algemeen gevoelen der vergadering was men het er wel over eens, dat verscheidene scholen de blaam niet kunnen ontgaan van de verkeerde rigting, waarop in 's Ministers vraag is gedoeld.

De meerderheid schreef echter het gebrek aan bijzondere omstandigheden toe, en meende dat hoogstens enkele klassen gevaar loopen van eene min gunstige rigting te volgen. De minderheid meende dat werkelijk het bedoelde suvel eenigermate als een gebrek der lagere school in 't algemeen kon worden aangezien, al mogen er ook vele inrigtingen zijn, die eene loffelijke uitzondering maken.

De meerderheid was van oordeel, dat wij thans in een tijdperk van reactie tegen de vroegere overdreven ophemeling van ons lager schoolwezen verkeeren; moest men vroeger waarschuwen tegen te blinde ingenomenheid met het inheemsche, met voorbijgang van 't geen goeds in den vroeude gevonden werd, thans moest men wel bedacht zijn om niet het vele goede en degelijke, dat in ons schoolwezen gevonden wordt, over het hoofd te zien, en te onbepaald vertrouwen te stellen in schoonschijnende berigten omtrent hetgeen elders gevonden wordt. Noch tot de openbare, noch tot de bijzondere scholen in 't algemeen, meende men, kan het verwijt worden gerigt, dat mechanische befening en afrigting hoofddoel, ontwikkeling van de geestvermogens slechts nevenzaak wezen zou; het spreekt echter van zelf, dat de school daar weinig zal ontwikkelen, waar de onderwijzer zelf weinig ontwikkeld is; en zoolang er, hetgeen bij de groote menigte scholen altijd min of meer het geval wezen zal, sommige minder bekwame onderwijzers worden gevonden, zal men ook op enkele scholen kunnen wijzen, waar niet slechts het gehalte van het medegedeelde, maar ook de wijze van mededeeling veel te wenschen overlaat. De schuld ligt dan echter niet aan het schoolwezen of aan de verordeningen die het regelen, maar aan de personen op wie de einduitvoering nederkomt; en hoe meer met de verbetering der opleiding van die personen wordt voortgegaan, zoo als sedert 1857 is aangevangen, des te meer mag men hopen en verwachten, dat de klagten over weinig ontwikkelend onderwijs zullen verminderen. Slechts daar zou met reden schuld aan de wet kunnen gegeven worden, waar zij voor minder ontwikkelden de gelegenheid openstelt aan 't hoofd eener school op te treden, zoo als zulks bij art. 20 der wet voor openbare scholen geschied is. Vervalt het gevaar, dat uit gemeld artikel voor openbare scholen ontstaat, ten opzichte van bijzondere scholen, zoo kunnen toch onder deze ook twee kategorien opgenoemd worden, die door omstandigheden buiten het bereik der onderwijzers dikwerf in eene verkeerde

rigting gedwongen worden. In de eerste plaats de scholen, hoofdzakelijk bestemd voor de opleiding tot de examina voor Rijks inrigtingen als Delft, Breda en Nieuwe Diep, wier onderwijzers, willen zij hun bestaan niet verliezen, wel gedwongen zijn aan den wensch der ouders gehoor te geven, om hunne kinderen zoo spoedig mogelijk voor die examina »klaar te maken»; anderdeels de scholen van sommige orden van geestelijke zusters.

Was alzoo de meerderheid van oordeel, dat mechanische afrigting noch in de bedoeling der meeste onderwijzers ligt, noch een onwillekeurig gevolg der wet tot regeling van het lager onderwijs is, en dat met name de scholen ten platten lande en de eigenlijke volksscholen, 't zij openbare of bijzondere, in de steden niet kunnen gezegd worden aan dat euvel mank te gaan; de minderheid der vergadering kan zich daarentegen met dit gunstig oordeel niet in alle opzichten vereenigen. Hoewel zij erkende dat art. 1 der wet zelfs ten opzichte der verplichte leervakken, onderscheid maakt in de uitbreiding der leervakken, door te spreken van *beginsselen* in sommige vakken, meende zij toch te hebben bespeurd, dat, tegen de bedoeling der wet, aan vele lagere scholen zaken werden behandeld, waarvoor de kinderen niet rijp zijn en de tijd te kort schiet. Vele onderwijzers condenseerden binnen den kring van het lager onderwijs, wat eigenlijk over middelbaar en lager onderwijs moest zijn verdeeld; en deze rigting werd door anderen, zelfs bij beter inzien, uit zucht om niet achter te staan, gevolgd. Verbetering wachtte de minderheid van de lagere burgerscholen, volgens de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs op te rigten; was aan deze eenmaal de overtollige leerstof der lagere school overgegaan, dan liet het zich wachten, dat deze in allen deele tot hare eigenaardige roeping zou terugkeeren, voor zoover zij er van afgeweken mogt zijn. De bepaling der wet omtrent de verhouding van het getal onderwijzers en leerlingen schijnt, volgens het gevoelen dezer inspecteurs, zoowel bij gemeentebesturen als bestuurders van bijzondere volksscholen, zoo te worden opgevat, als ware 't nuttig noch noodig een hulponderwijzer aan te stellen voor een getal leerlingen minder dan in art. 18 genoemd. Van daar dat over 't algemeen de klassen, aan één onderwijzer toevertrouwd, te groot zijn; en toch bestaat bij zoo talrijke klassen niet alleen meer gevaar om het onderwijs in mechanische rigting te zien ontfaan, maar is het tevens niet mogelijk een geregelden gang in de school te houden tenzij de onderwijzer leerlingen van uiteenloopende ontwikkeling bijeenvoege. Vooral aan die scholen, waar de toelating van nieuwe leerlingen veelmalen 's jaars geschiedt, en waar het schoolverzuim het sterkst is, doet zich dit bezwaar het meest gevoelen.

Bij bovengenoemde verschillende zienswijzen was de vergadering toch eenparig van oordeel dat, welken invloed wetten, verordeningen en uitwendige omstandigheden op de rigting der school kunnen uitoefenen, die rigting ten slotte voor het grootste gedeelte afhangt van de ontwikkeling en geschiktheid der onderwijzers; en dat, gelet op het groot getal bekwaame onderwijzers, die zich te midden van moeijelijkheden en bijna zonder leiding hebben gevormd, met grond de verwachting mag worden gekoesterd, dat bij de zorg thans aan hunne opleiding besteed, het gebrekkige van ons lager onderwijs allengs binnen de naauwate grenzen beperkt zal worden.

De Minister gaf in het antwoord aan de inspecteurs te keenen, dat hij met voldoening kennis van dit rapport genomen had, en met het verlangen dat de aandacht van onderwijzers en anderen daarop gevestigd worde.

4°. *Leervorm en leerstof van FRÖBEL aan de lagere school.*

De leervorm is, wat het *noodzakelijke* betreft, bij de wet bepaald in art. 1, van lit. a-i. Ook het niet volstrekt noodzakelijke voor elke school, maar toch in omstandigheden nuttige, van lit. k-p. Evenwel niet met dien verstande dat men in de tweede categorie het maximum voor alle lager onderwijs zou zien.

Het is bekend dat in Duitschland reeds op vele plaatsen in den geest van FRÖBEL gehandeld wordt; ook zijn Frankrijk, België en ons vaderland niet onbekend met hem. Zijne pogingen en werkzaamheden verdienen, volgens den voorsteller, een ernstig onderzoek in deze vergadering. Vooral zouden de »*kindertuinen*» en de »*arbeid aan de scholen*» ter toetse moeten worden gebragt.

Door sommige leden wordt het, wel is waar, wenschelijk geacht, ten platten lande aan de scholen te verbinden, waarin de leerlingen buiten den schooltijd kunnen geoefend worden in huisarbeid, boomkwekerij enz., doch alle leden zijn van oordeel dat tegen de algemeene vervulling van dezen wensch bijna onoverkomelijke bezwaren bestaan. Intusschen wordt op het navolgenswaardig voorbeeld gewezen van een paar onder-

wijzers in Overijssel, die zulke tuinen met goed gevolg aan hunne scholen verbonden hebben. Ook wordt erkend, dat in de methode van FRÉRET, ofschoon misschien wat al te systematisch, veel wordt gevonden, dat met de noodige wijzigingen aan het onderwijs der lagere school dienstbaar kan gemaakt worden. Het zal de zaak van het schooltoezigt zijn, de aandacht der onderwijzers daarop te vestigen.

De meeste leden zijn van gevoelen, dat over 't algemeen het verschaffen van arbeid vóór, in en na de gewone schooluren niet aan te raden is. Zullen de verschillende vakken *a-i* in art. 1 behoorlijk behandeld worden, dan kan er onmogelijk tijd voor arbeid in de gewone schooluren overblijven. Arbeid vóór en na de gewone schooluren zou oorzaak kunnen worden, dat de leerlingen na verkregen vaardigheid in den eenen of anderen handenarbeid, nog vroeger de school verlieten dan reeds plaats vindt; doch meent men niet genoeg te kunnen aandringen, dat zooveel mogelijk aan alle scholen gymnastisch onderwijs, en daarenboven voor de meisjes onderwijs in de handwerken gegeven worde.

5°. *Indruk der laatste acten-examens en oorzaak van afwijzingen.*

Het onderzoek naar het groot getal afgewezenen leidt tot de uitkomst dat, in weerwil van den schijnbaar ongunstigen uitslag, de indruk door de examens achtergelaten in zeker opzigt gunstig is. In alle provincies is vooruitgang bespeurd in degelijke kennis bij het meerendeel der candidaten. Doels mag dit worden toegeschreven aan de nauwlettendheid, ten gevolge waarvan vele bij vorige gelegenheden waren teruggezonden, maar grootendeels en wel hoofdzakelijk aan de ruimere gelegenheden, thans tot opleiding van kweekelingen aangeboden; in Groningen bijv. bestond het grootste getal der toegelatenen als hulponderwijzer uit kweekelingen, die hunne opleiding aan de kweekschool, normaallessen en lessen aan kweekelingen genoten hadden; overal elders stonden inzonderheid de normaalkweekelingen verre boven de andere candidaten. Die den rang van hoofdonderwijzer verkregen waren ook voornamelijk zij, welke van hier en daar bestaande gelegenheden voor hulponderwijzers tot voortzetting hunner studien gebruik hadden gemaakt. Die ervaring gaf aanleiding tot hooge ingenomenheid met de verschillende instellingen tot opleiding van kweekelingen, door de zorg der Regering, van eenige gemeentebesturen en bijzondere corporaties in het leven geroepen; maar zij deed ook den wensch ontstaan dat er meer instellingen mogten gevonden worden, waar hulponderwijzers zich verder voor het examen van hoofdonderwijzer konden bekwalen. Het is namelijk gebleken dat de meeste hulponderwijzers, die geheel aan zich zelven waren overgelaten, in hunne verdere studien een verkeerden weg insloegen of hun tijd besteedden aan eene voor hen onvruchtbare beoefening van vreemde talen, waaronder de studie der vakken van het gewoon lager onderwijs noodwendig lijden moest.

De vraag naar de oorzaken der vele afwijzingen vindt hare oplossing, wat de candidaten voor de acte van hulponderwijzer betreft, in het gemis van behoorlijk onderrigt voor het groot aantal kweekelingen, die nog niet van normaallessen als anderszins gebruik maken of maken kunnen. Niet weinigen van hen zijn jongelieden van de geringere volksklasse, wien het 'doorgaans aan alle ontwikkeling en beschaving in de eerste levensjaren ontbroken heeft, en die, al hebben zij eenige kundigheden opgedaan, de geschiktheid missen zich met eenige gemakkelijheid, of op meer beschaafden toon uit te drukken; hetgeen vooral in het oog valt bij het examen van vrouwelijke candidaten, die te dozen aanzien over het algemeen in een gunstiger toestand verkeerden; waardoor de reden verklaard wordt, waarom van deze zoo vele slagen en van gene zoo vele afgewezen worden; en dit steeds vergrootende getal komt doorgaans op een volgend examen terug. Voor de afwijzing van zoo vele candidaten voor de acte van hoofdonderwijzer is boven reeds eene veel afdoende reden opgegeven; gebrek aan noodige leiding. Dit brengt ook te weeg, dat sommige zich, met verzuim van enkele vakken, bij voorkeur met andere bezig houden.

De beoefening van vreemde talen voornamelijk door hulponderwijzers, die daarin eene vermeerdering van inkomsten zoeken, is doorgaans zeer gebrekkig. Van daar onvolledige kennis der taalgronden en in den regel hoogst gebrekkige uitspraak. Eene groote menigte wordt dus afgewezen. Doorgaans is de uitkomst van de overige vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs gunstiger. Hierop kan derhalve het laatste gedeelte der vraag minder van toepassing geacht worden.

's Ministers antwoord luidde:

„Ik ben niet ongenegen de middelen ter voldoening aan den hier kenbaar gemaakten wensch in overleg te nemen. Tot dusver werd opleiding van hulponderwijzers, bij het groot gebrek aan deze, geoordeeld de meest dringende behoefte te zijn.“

6°. *De behandeling der vormleer.*

Het was den voorsteller toegeschenen, dat slechts zeer enkele onderwijzers de vormleer op eenigzins vruchtdragende wijze weten te behandelen. Verloor men zich vroeger in allerlei weinig heil aanbrengende »gevallen» van punten en lijnen, thans is bij velen een omslagtig gepraat over voor-, achter- en zijvlakken in de plaats getreden, waarbij dikwijls het geheele onderwijs zich bepaalt. Aan vele Zwitsersche scholen heeft het onderwijs, hetwelk datgene vervangt wat bij ons vormleer genoemd wordt, uitnemende gevolgen. Volgens den voorsteller is zulks daaraan toe te schrijven, dat men aldaar eene positieve leerstof heeft. Daarentegen kan, bij het groot verschil in opvatting der vormleer, ieder hier te lande van dat vak maken wat hij wil.

Naar aanleiding van het leerboek van HUG, het verplicht leermiddel der Zürichsche volkscholen, hetwelk door den voorsteller aan de vergadering overgelegd wordt, hebben verschillende mededeelingen en opmerkingen over het onderwijs der vormleer plaats. Het scheen echter, volgens het oordeel der vergadering, voor alsnog ongeraden ten aanzien van dat onderwijs bepaalde wenken te geven, doch is besloten op deze zaak later terug te komen.

7°. *Het ontbreken der stellen maten en gewigten aan sommige scholen.*

Aangezien deze voorwerpen aan sommige scholen niet aanwezig zijn, werd door den voorsteller deze vraag geopperd: »kan men te dezen aanzien aandringen op het naleven van de bepalingen der wet van 21 Augustus 1816 (*Staatsblad* n°. 34), of zijn deze verordeningen begrepen onder de afgeschafte, bedoeld bij art. 73 der wet tot regeling van het lager onderwijs?»

Al de inspecteurs zijn van meening, dat het laatste gedeelte der vraag bevestigend beantwoord moet worden, en dat, waar het bedoelde stel maten en gewigten ontbreken mocht, alleen op het aanschaffen daarvan kan aangedrongen worden op grond van art. 32, lit. d, der schoolwet, waarbij onder de kosten van het onderwijs, ten laste der gemeente komende, ook de schoolbehoefte der leerlingen worden opgenoemd.

De Minister vereenigde zich met deze opmerkingen.

8°. *De regels der gebruikelijke spelling.*

De vergadering vereenigde zich met de navolgende voorstellen van een der inspecteurs. Waar de programmata voor de acten-examens spreken van de *regels der gebruikelijke spelling*, wordt onder de *gebruikelijke* verstaan die van SIEGEBREEK, ook door de Regering in Staatstukken gebezigd.

Als een geëxamineerde daarvan afwijkt, wordt hem gevraagd, op welke gronden hij zulks doet, en de afwijking wordt hem niet als eene fout toegerekend, indien hij de gronden daarvoor kan opgeven, maar wel in het tegenovergestelde geval.

Overigens zijn geene meldenswaardige onderwerpen in deze vergadering behandeld.

§ 15. VERDER VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS IN LEVENDE TALEN, WISEN NATUURKUNDE.

Deze inrigtingen vallen sedert 1 Julij 1863 onder toepassing der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs. Het onderzoek van Regeringswege, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, in hoe verre de dusver gevolgde classificatie juist zij, leidde nog niet tot eene uitkomst.

In het tegenwoordig verslag kunnen derhalve slechts de beide van de inspecteurs ontvangen staten omtrent deze scholen worden medegedeeld, alsmede de opgave van de acten van bekwaamheid bij het voorjaars-examen van 1863 voor de laatste maal volgens art. 72 der wet tot regeling van het lager onderwijs uitgereikt. Daartoe strekken de drie volgende tabellen.

STAAT der scholen voor lager en verder voortgezet lager onderwijs, op den 30sten Junij 1863.

PROVINCIE.	OPENBARE SCHOLEN.						GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						TOTAAL.					
	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- ressen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- ressen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijze- ressen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Jongens.	Meisjes.	Totaal.			
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.				Jongens.	Meisjes.	Totaal.				Jongens.	Meisjes.	Totaal.						
Noordbrabant . . .	4	11	"	325	175	500	7	10	"	92	4	96	11	33	"	506	57	563	22	54	"	923	236	1159
Gelderland . . .	"	"	"	"	"	"	2	16	"	177	"	177	5	15	"	229	"	229	7	31	"	406	"	406
Zuidholland . . .	"	"	"	"	"	"	2	8	"	75	"	75	7	28	"	309	"	309	9	36	"	384	"	384
Noordholland . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	11	"	24	"	24	3	11	"	24	"	24
Zaeland	2	6	"	92	"	92	"	"	"	"	"	"	1	3	"	43	"	43	3	9	"	135	"	135
Utrecht	"	"	"	"	"	"	1	2	"	40	"	40	10	26	"	186	120	306	11	28	12	226	120	346
Friesland	3	4	4	52	89	141	2	3	"	74	4	78	"	"	"	"	"	"	5	7	4	136	93	229
Overijssel	1	5	"	74	"	74	"	"	"	"	"	"	2	2	"	76	3	79	3	7	"	150	3	153
Groningen	"	"	"	"	"	"	5	6	7	59	160	219	8	9	4	125	17	142	13	15	11	184	177	361
Drenthe	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	10	26	4	543	264	807	19	45	7	517	168	685	47	137	16	1498	197	1695	76	198	27	2558	629	3187

STAAT der scholen uitsluitend voor verder voortgezet lager onderwijs, op den 30sten Junij 1863.

PROVINCIE.	OPENBARE SCHOLEN.						GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.						TOTAAL.		
	Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen.			Getal scholen.	Getal onderwijzers.	Getal onderwijzeressen.	Gemiddeld getal leerlingen.					
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.				Jongens.	Meisjes.	Totaal.				Jongens.	Meisjes.	Totaal.			
Noordbrabant	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	1	"	"	"	1	13	"	13		
Gelderland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Zuidholland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Noordholland	1	3	"	15	"	"	"	"	"	"	"	1	3	"	"	"	15	"	15		
Zeeland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Utrecht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Friesland	1	3	"	36	"	"	"	"	"	"	"	1	3	"	"	"	36	"	36		
Overijssel	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Groningen	1	4	"	31	15	46	1	3	"	48	"	2	7	"	"	79	15	94			
Drenthe	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"		
Totaal	3	10	"	82	15	97	1	3	"	48	"	1	1	"	"	13	15	158			

ACTEN van bekwaamheid, krachtens art. 72 der wet.

PROVINCIEEN.	O N D E R W I J Z E R S.										O N D E R W I J Z E R S E S S E N.					
	Fransche taal.		Hoogduitsche taal.		Engelsche taal.		Wiskunde.		Naturkunde.		Fransche taal.		Engelsche taal.		TOTAAL.	
	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.	Toeg.	Afg.
Noordbrabant	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Geiderland	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"	2	"
Zuidholland	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2
Noordholland	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	1	"	"	"	3	1
Zeeiland	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Utrecht	1	"	"	"	"	"	2	"	1	"	"	"	"	"	4	"
Friesland	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Overijsel	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Groningen	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	2	"
Drenthe	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"
Limburg	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	2	"	1	"	3	"	2	"	4	"	2	"	2	1	15	3

Deze examens zijn in het voorjaar van 1863 afgenomen. Het getal der acten en aantekeningen volgens art. 72, toont sedert de invoering der wet gestadige vermindering. Het bedroeg in 1858 een getal van 100, en in elk der daarna volgende jaren 72, 41, 42, 23, 15. Het getal afwijzingen was achtereenvolgens 60, 14, 6, 13, 7 en 3. In 't geheel zijn derhalve 293 dezer examens met gunstigen en 103 met ongunstigen uitslag afgelegd.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

In dezelfde 8 strafgevangenissen, 13 burgerlijke en militaire huizen van verzekering en 18 huizen van arrest als in 1862, benevens nog in het huis van arrest te Roermond, is in 1863 onderwijs verstrekt.

Het getal gevangenen die onderwijs genoten, of om eene of andere reden daarvan waren vrijgesteld, is opgegeven in het volgend overzicht:

	NIET TOEGELATEN		Tot het onderwijs toegelaten.	TOTAAL.
	wegens ziekte of ouderdom.	als zijnde genoegzaam onderwezen.		
In de strafgevangenissen . .	549	1210	1142	2901
In de huizen van verzekering	2423	4269	1610	8302
In de huizen van arrest . .	2186	2138	1602	5926
Totaal . . .	5158	7617	4354	17129

Uit deze opgaven volgt, dat van de 100 gevangenen er 30, dus 4 minder dan in 1862, waren, die wegens gevorderden leeftijd, ziekte en ook wegens te kort verblijf in het gesticht, niet tot het onderwijs werden toegelaten; 44, dus 3 meer dan in 1862, die bij hunne komst in het gesticht genoegzaam onderwezen waren, en 25, dus evenveel als in 1862, die aan het onderwijs hebben deelgenomen.

Het geheel getal gevangenen bedroeg 80 minder en het getal van hen, die onderwijs genoten, 86 meer dan in 1862.

Het getal gevangenen, die onderwijs genoten, bedroeg in de strafgevangenissen 40, in de huizen van verzekering 19 en in die van arrest 27 ten honderd van het getal van hen, die in elke soort dezer inrigtingen aanwezig waren. Deze cijfers bedragen voor de eerste 3 meer, voor de tweede 1 minder en voor de laatste 1 meer dan in 1862.

Van de 4354 gevangenen, die onderwijs ontvingen, waren er 1383 jonger dan 20 jaren, 1671 tusschen 20 en 30 jaren, 902 tusschen 30 en 40 jaren en 398 ouder dan 40 jaren. Van deze waren er 1883 d. i. 43.4 ten honderd, die bij hun vertrek of het einde van het jaar goed konden lezen en schrijven; 1649 d. i. 37.8 ten honderd, die dit gebrekkig konden, en 822 d. i. 18.8 ten honderd, bij wie het onderwijs geene vruchten gedragen had. De cijfers, die de reden aanwijzen, zijn hier nagenoeg dezelfde als in 1862.

In de strafgevangenissen was de reden van hen, die goed konden lezen en schrijven, tot hen, die dit niet of slechts gebrekkig geleerd hadden, als 10 tot 14, in de huizen van arrest als 10 tot 16; in die van verzekering zijn beide cijfers gelijk.

Het getal onderwijzers vermeerderde met 1, namelijk te Roermond, en bedroeg derhalve 44; het getal gevangenen, die hen als assistenten bijstonden, was 24, dus 9 meer dan in 1862.

Het getal van hen, die van de boekverzamelingen in de gestichten gebruik maakten, bedroeg in de strafgevangenissen 1293, in de huizen van verzekering 4244, en in die van arrest 3491, te zamen derhalve 9028, dus 900 meer dan in 1862.

BEWAARSCHOLEN.

Het getal der bewaarscholen, van het aan die inrigtingen werkzame personeel en van de leerlingen bij het einde van 1863, is aangewezen in de volgende tabel.

OPENBARE BEWAARSCHOLEN.

BIJZONDERE BEWAARSCHOLEN.

BIJZONDERE KLEINE-KINDER- OF
MATTRESSENSCHOLEN.

PROVINCIEËN.

	OPENBARE BEWAARSCHOLEN.			BIJZONDERE BEWAARSCHOLEN.			BIJZONDERE KLEINE-KINDER- OF MATTRESSENSCHOLEN.														
	Getal der leerlingen.			Onderwijzend personeel.			Getal der leerlingen.			Onderwijzend personeel.											
	Getal der scholen.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Getal der scholen.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.							
Noordbrabant . . .	"	"	"	8	75	84	1 751	2 792	4 543	74	2	74	795	1 162	1 957						
Gelderland . . .	3	"	"	3	47	66	2 058	2 800	4 858	28	1	28	286	460	746						
Zuidholland . . .	28	"	"	1	90	264	5 009	5 351	10 360	31	"	22	221	212	433						
Noordholland . . .	7	"	"	"	32	44	1 130	1 241	2 371	23	"	23	287	295	582						
Zeeiland . . .	3	"	"	"	16	18	600	617	1 217	26	"	26	3	121	371						
Utrecht . . .	3	"	"	7	38	38	1 603	1 770	3 373	8	6	2	"	64	86						
Friesland . . .	11	"	"	"	21	26	706	735	1 441	20	1	19	6	220	389						
Overijssel . . .	5	"	"	"	12	15	422	477	899	9	"	7	7	276	324						
Groningen . . .	3	"	"	"	9	7	185	215	400	1	"	1	1	10	20						
Drenthe . . .	"	"	"	"	4	"	37	71	128	2	"	2	"	18	33						
Limburg . . .	"	"	"	3	19	14	822	873	1 695	8	"	8	"	54	75						
Totaal . . .	63	4	86	216	5 384	5 108	10 492	312	17	363	526	14 313	16 442	30 785	220	10	212	49	2352	3319	5701

Sedert 1862 vermeerderde het getal openbare bewaarscholen met 2, toe te schrijven aan eene toename dier inrigtingen in Noordholland met 3, Utrecht met 2 en Overijssel met 1, en aan eene afname in Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland en Friesland elk met 1.

Het cijfer der bijzondere bewaar- en maitressenscholen moet nog vermeerderd worden met de inrigtingen van dien aard te Amsterdam. Het in het vorig verslag toegezegde overzigt voor die gemeente vindt hier eene plaats.

Het getal der bewaarscholen te Amsterdam bedroeg 195 in 1863; zij telden ongeveer 11 110 leerlingen, namelijk 30 scholen van vereenigingen of in gestichten met 6346 leerlingen, en 165 scholen met 4764 leerlingen door de houders of houderessen zelve opgericht.

a. Scholen van vereenigingen of in gestichten.

1 van de »Nederduitsch-Hervormde gemeente,» 45 leerlingen; een vrij ruim, niet zeer hoog lokaal; het onderwijs omvat lezen, tellen, prenten verklaren, bijbelsche geschiedenis, enkele FRÖBEL's-spelen en zingen. Schoolgeld 5 à 10 cents 's weeks; eene helpster.

1 in het »Nederduitsch-Hervormde diakonie-weeshuis,» 35 leerlingen; een ruim vertrek en tochtige speelplaats. Het onderwijs omvat lezen, op de lei schrijven en teekenen, prenten verklaren, tafel van vermenigvuldiging, vormleer, FRÖBEL's-spelen, gymnastiek en zingen. Geen schoolgeld.

3 van de vereeniging van den »Allerheiligsten Verlosser,» waarvan ééne voor de gegoede klasse met 100 leerlingen; schoolgeld f 20 'sjaars; de beide andere voor de behoeftige klasse zonder schoolgeld, met 230 en 240 leerlingen. Alle hebben geestelijke zusters aan het hoofd en tot bijstand. Doeltreffende localen. Het onderwijs omvat lezen, op de lei schrijven, prenten verklaren, versjes leeren, zingen, Roomsch-katholieke geboden leeren, elementair kerkelijk onderrigt, kamergymnastiek. Het voornemen bestond om, na voorbereiding der ouderwijzeressen, de leerwijze van FRÖBEL in te voeren. Aan de eene school zijn 4, aan elk der andere 3 helpsters.

De »St.-Maria-bewaarschool» in het Roomsch-katholiek gesticht »de Voorzienigheid» met 40 en de school in het »St.-Bernardus-gesticht» met 256 leerlingen. Aan beide is het onderwijs kosteloos, aan laatstgenoemde betalen echter sommigen f 5 'sjaars. Eerstgenoemde bestaat nog slechts korten tijd. De orde en netheid in alle Roomsch-katholieke gestichten op te merken gaat ook hier gepaard aan onnatuurlijke stilte en automatische juistheid in de bewegingen, 'tgeen weinig goeds voor de ontwikkeling van het verstand verwachten doet. Behalve het aanvangsonderwijs wordt veel werk van gebeden en kerkelijk onderrigt gemaakt.

2 scholen van de »Vereeniging der geestelijke zusters van den H. Dominicus», beide in het gesticht St. Rosa, de eene met 80 leerlingen, schoolgeld f 80 'sjaars, en twee helpsters; de andere met 120 leerlingen, kosteloos onderwijs en ook twee helpsters. Beide zijn gevestigd in hooge en ruime localen. Omtrent het onderwijs geldt hetzelfde als van de scholen in het gesticht Voorzienigheid en het St. Bernardus gesticht.

3 scholen van wege Israëlieten, tellende elk in 't bijzonder 800, 40 en 160 leerlingen. Aan die van veertig leerlingen, de minst doeltreffende der drie, is het schoolgeld 2 cents, aan de beide andere 1 cent per dag.

Die van 800 leerlingen heeft twee ruime zalen, eene speelzaal en open speelplaats; de ventilatie is vrij goed; de hoofdonderwijzeres wordt door 15 helpsters bijgestaan. Het onderwijs omvat, behalve het aanvangsonderrigt, natuurlijke historie, zingen en de beginselen der hebreuwsche taal. Voor orde en reinheid wordt goede zorg gedragen.

Die van 40 leerlingen heeft gebrek aan ventilatie, een der beide localen is te laag; de school is enkel bewaarplaats, zoogenaamde wiegenschool voor kinderen van 1—3 jaren.

Aan die van 160 leerlingen, ofschoon vrij hoog en niet klein, laat de ventilatie te wenschen over. Behalve het aanvangs- en kerkelijk leerstellig onderwijs, hebben lichaamssoefeningen plaats.

De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen heeft sedert 1845 eene doeltreffende school met 200 leerlingen. Behalve de schoolhouderes zijn er 5 helpsters werkzaam. Het schoolgeld bedraagt 50 cents 's maands. Behalve eene opene, is er eene overdekte speelplaats. Er heerscht eene betamelijke orde; de kinderen geven blijken van ontwikkeling. De grond tot volgend onderwijs wordt op voortreffelijke wijs gelegd.

Twee scholen van de vereeniging »Tot heil des Volks», de eene met 220 leerlingen en 2 helpsters, de andere 340 leerlingen en 6 helpsters. Het onderwijs is aan beide kosteloos. Voor eerstgenoemde zal het nog in aanbouw zijnde nieuw lokaal in eene

dringend noodzakelijkheid voorzien. Ook aan de andere school laat het lokaal te wenschen over. Overigens stichten deze inrigtingen nut. Vooral kan het oordeel over laatstgenoemde school gunstig zijn als gelet wordt op den verwaarloosden toestand der kinderen.

Eene school van de vereeniging » Voor de godsdienstige belangen der buitenwijken » met 85 leerlingen en eene helpster, gevestigd in een groot, frisch en goed verlicht lokaal met tuin. Voor de leiding en het onderwijs schijnt de schoolhouderes niet bijzonder geschikt. De algemeene indruk is echter, de toestand der bevolking van de buitenwijken in aanmerking genomen, gunstig.

1 school van de vereeniging » Tot uitbreiding der Waarheid », 7 helpsters en 350 leerlingen, schoolgeld voor een lid 5 cents 's weeks per kind, voor anderen 13 cents voor 1 kind en 20 cents voor 2 kinderen. Het schoollokaal met de benodigdheden is doeltreffend, niet alzoo het speellokaal. Het onderwijs is goed en ontwikkeld; regelmatigheid en opgewektheid worden bij het werk in acht genomen.

De vereeniging » Kinderliefde » heeft eene wel ingerigte bewaarschool met 425 leerlingen. De leden hebben het recht tot kosteloze plaatsing van leerlingen. Er zijn 6 helpsters. Bij opgewektheid is hier goede orde; de indeeling der werkzaamheden is oordeelkundig afwisselend. Kerkelijk onderwijs wordt vier malen 's weeks gegeven.

Hetzelfde oordeel geldt voor de school van het godsdienstig genootschap der » Vrienden » ook » Kwakers » genaamd, tellende 100 leerlingen; het schoolgeld bedraagt 5 cents 's weeks.

De » Sophia-school » met 500 leerlingen van eene damesvereeniging onder bescherming van H. M. de Koningin, schoolgeld 5 cents per week. Het is een ruim en hoog, docht tochtig lokaal. De speelzaal is onder een zinken dak; de speelplaats te klein. Behalve het aanvangsonderwijs worden de bijbelsche geschiedenis, psalmen en bijbelteksten geleerd. Enkele FRÖBEL-spelen zijn ingevoerd. Een bezoek laat geen gunstigen indruk na. Het onderwijs, waarbij 12 helpsters de schoolhouderes bijstaan, is weinig geschikt tot ontwikkeling; de keuze van versjes niet gelukkig.

Gunstiger is het oordeel over de » Anna-Paulowna-bewaarschool », onder het bestuur eener vereeniging van bijzondere personen; zij telt 250 leerlingen. Het schoolgeld bedraagt f 1 per maand. Twee goede lokalen, elk met eene bijkamer en grooten tuin, zijn voldoende voor deze inrigting, die eene geschikte schoolhouderes, bijgestaan door 6 helpsters, aan haar hoofd heeft. De leerwijze van FRÖBEL wordt gewijzigd gevolgd.

Drie scholen van kerkelijk Protestantsche rigting van verschillende vereenigingen:

Eene van deze telt 170 leerlingen met 3 helpsters, het onderwijs is voor arme kinderen bestemd, welke door de leden, betalende f 5 's jaars, geplaatst worden. Hoewel de kinderen over twee ruime zalen zijn verdeeld, is gemis aan ventilatie merkbaar. Eene andere met 5 helpsters en 200 leerlingen heeft gelijke bestemming; onder dezelfde voorwaarden worden de leerlingen geplaatst. De lokalen zijn doeltreffend; er is eene geschikte speelzaal; FRÖBELS methode wordt gevolgd. De derde, met een schoolgeld van 10 cents 's weeks tellende 50 leerlingen, verdient het minst gunstig oordeel. Gebrek aan orde en reinheid vallen in 't oog.

De » Lodise school » van eene bijzondere vereeniging met 450 leerlingen en 17 helpsters is in ruime lokalen gevestigd. De leerlingen worden door de leden, eene contributie van f 8 's jaars betalende, geplaatst. Behalve het aanvangsonderwijs worden de spelen van FRÖBEL beoefend. Het oordeel over den staat van het onderwijs is matig; het werktuigelijk afrigten valt ook hier op te merken.

De » Christelijke bewaarschool », met 180 leerlingen, 7 helpsters en kosteloos onderwijs, bestemd voor kinderen van alle kerkelijke gezindten, met uitzondering van Israëlieten, is gevestigd in een regelmatig gebouwd, goed van licht voorzien lokaal, waar de ventilatie echter te wenschen overlaat. De schoolhouderes heeft geschiktheid. De kinderen zien er vrij opgewekt uit en geven blijken van ontwikkeling.

Drie scholen, elke van eene afzonderlijke vereeniging, tellende 350, 250 en 150 leerlingen, laten ten opzichte der localiteit als anderzins weinig te wenschen over. Aan twee zijn 6, aan eene 5 helpsters verbonden. Het schoolgeld bedraagt aan eene der inrigtingen 5, aan eene andere 10 cents 's weeks, en aan de derde 1 cent per dag.

Eindelijk is nog eene school met kosteloos onderwijs en 30 leerlingen te vermelden, waar de kinderen slechts naaijen en breijen leeren.

Van de 30 schoolhouderessen, die aan 't hoofd van bovengenoemde inrigtingen staan, hebben 3 rang noch acte, 2 eene acte van algemeene toelating als bewaarschoolhouderes, 3 als schoolhouderes, 2 als hulponderwijzeres, en één als hoofdonderwijzeres; de overige zijn in 't bezit eener acte van speciale admisse, onder de vorige wet door de plaatselijke schoolcommissie te Amsterdam uitgereikt.

Het getal helpsters bedraagt 212.

b. *Scholen door de houders of houderessen zelve opgericht.*

Het getal kinderen bedraagt aan:

16	bewaarscholen	beneden	10,
30	"	van	10 tot 19,
44	"	"	20 " 29,
32	"	"	30 " 39,
24	"	"	40 " 49,
9	"	"	50 " 59,
5	"	"	60 " 69,
"	"	"	70 " 79,
4	"	"	80 " 89,
1	"	"	90 " 99.

Aan goene is het onderwijs kosteloos.

Het schoolgeld bedraagt aan:

35	bewaarscholen	1	cent per dag,
1	"	2 $\frac{1}{2}$	" " "
77	"	7 $\frac{1}{2}$	à 15 cts. 's weeks,
14	"	15	" 20 " "
2	"	20	" 25 " "
8	"	75	" 80 " 's maands,
1	"	f 3	's jaars,
5	"	" 10	à f 12 "
7	"	" 12	" " 15 "
2	"	" 15	" " 16 "
5	"	" 16	" " 20 "
4	"	" 24	" " 24 "
3	"	" 30	" " 33 "
1	"	" 60	" " 80 "

Aan 106 dezer scholen met 2498 leerlingen wordt geen onderwijs gegeven, tenzij men het leeren der klanken en van eenige versjes, 't geen nog maar aan enkele geschiedt, daaronder versta. Het zijn doorgaans slechts bewaarplaatsen, waaraan ouders dikwerf de voorkeur geven boven de grootere inrigtingen, omdat het verblijft er tot 7 à 8 ure des avonds duren kan en kinderen beneden het jaar worden aangenomen.

Vele dezer scholen zijn in vochtige localen, lage kelders en te kleine vertrekken. Gebrek aan licht en lucht is algemeen. De reinheid laat doorgaans te wenschen over. Eene school telt onder andere alleen kinderen, die wegens tinea capitis van andere inrigtingen worden geweerd. Een en ander moet nadeeligen invloed op de gezondheid en ontwikkeling der kinderen uitoefenen. Zij zien er doorgaans weinig opgewekt uit; aan zich zelve overgelaten, is verveling bij hen merkbaar. De houderessen zijn in den regel behoefte lieden; sommige kunnen zelfs niet lezen of schrijven. Hoewel bij uitzondering, is toch op de zedelijkheid van enkele aanmerking te maken.

Wel is het oordeel over al deze 106 scholen niet even ongunstig; aan sommige wordt van de verstandontwikkeling der kinderen eenig werk gemaakt of is het lokaal vrij redelijk; toch laten zij zooveel te wenschen over, dat zij beneden het middelmatige blijven.

Een bezoek aan de overige 59 scholen, tellende 2266 leerlingen, laat eenen redelijken

indruk na; zelfs zijn 4 dezer inrigtingen, te zamen met 197 leerlingen, voldoende te noemen. Het onderwijs omvat de klanken, het spellen, lezen, schrijven op de lei; opzeggen van versjes en moermalen bijbelsche geschiedenis. Tot lichaamsbewegingen bestaat gewoonlijk gelegenheid. De lichamelijke en verstandelijke ontwikkeling laat echter nog aan vele te wenschen over. Zij staan, behoudens de uitzondering van de 4 laatstgenoemde scholen, achter bij de meeste der inrigtingen door vereenigingen tot stand gebracht.

Aan het hoofd der 165 bewaarscholen staan 2 houders en 163 houteressen. Van eerstgenoemde heeft één den derden en één den vierden rang. Van de houteressen hebben 1 de acte van hoofdonderwijzeres, 1 de acte van algemeene toelating als schoolhouderes, 2 als bewaarschoolhouderes, 1 als hulponderwijzeres, 86 eene acte van speciale admmissie tot het houden eener bewaarschool, 71 noch rang noch acte, en van eene is niet bekend of zij eenige bevoegdheid bezit.

Een getal van 63 helpsters aan deze inrigtingen is vermeld, van welke eene de acte van hulponderwijzeres en eene andere eene acte van speciale admmissie bezit; de overige hebben rang noch acte.

De rapporten omtrent de bewaarscholen te Amsterdam zijn in den aanvang van 1864 door den Minister aan het collegie van burgemeester en wethouders aldaar medegedeeld, ook in verband met de zorg van wege de gemeente voor het algemeen welzijn harer bevolking, voor zedelijkheid en gezondheid te dragen. Aangezien hierop in den loop van 1864 geen antwoord was ingekomen, werd het dagelijksch bestuur in Januarij 1865 uitgenoodigd mede te deelen tot welke beschouwingen die rapporten aanleiding gegeven en of zij tot het nemen van eenige maatregelen geleid hadden.

Hierop is door burgemeester en wethouders berigt, dat het niet te ontkennen valt, dat onderscheidene dier inrigtingen, welke den naam van bewaarscholen niet waard zijn, maar alleen als bewaarplaatsen kunnen beschouwd worden, het ongunstig oordeel daarover uitgesproken allezins verdienen, en zoowel wat lichamelijke als geestelijke ontwikkeling der kinderen betreft, veel te wenschen overlaten. Van den anderen kant mogt niet voorbijgezien worden, dat vele andere van die inrigtingen in dat ongunstig oordeel niet deelen, en dat bepaaldelijk aan de bewaarscholen door de particuliere liefdadigheid opgericht, en waarvan het aantal niet gering was, de kinderen eene nitmuntende verzorging genoten. Burgemeester en wethouders merkten voorts op, dat, wanneer het getal kinderen, zich bevindende aan de als zeer gebrekkig aangeteekende inrigtingen, in verhouding beschouwd werd tot het geheel getal aan de bewaarscholen verpleegde kinderen, de klagen over algemeen ongunstigen toestand mogen beschouwd worden niet van overdrijving vrij te zijn.

Niettemin erkenden burgemeester en wethouders, dat de zaak voorziening vorderde; wat echter de te nemen maatregelen betreft, meenden zij zich, bij het ontbreken eener plaatselijke verordening dat onderwerp betreffende, voorloopig te moeten bepalen tot de strenge handhaving van de voorschriften aangaande de houders en houteressen dier inrigtingen, voorkomende in de verordening tot wering van kinder- en andere besmettelijke ziekten.

Overtuigd overigens, dat ook deze maatregel geene afdoende verbetering in den gebrekkigen staat van vele dier inrigtingen kan te weeg brengen, had het dagelijksch bestuur van Amsterdam het voornemen opgevat, aan den gemeenteraad het vaststellen eener verordening voor te dragen, waardoor, als maatregel van politie, in de bestaande gebreken zooveel mogelijk zou worden voorzien.

Ten slotte volgt een overzicht der gemeenten, waar in 1863 eene of meer bewaar- of kleine-kinderscholen gevestigd waren; de gemeenten met openbare bewaarscholen zijn met cursieve letters gedrukt; daarbij valt echter op te merken, dat in onderscheidene dier gemeenten ook nog bijzondere bewaarscholen waren.

Noordbrabant: 44 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Bergen op Zoom, Berlicum, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Cuyck, Drunen, Eindhoven, Engelen, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Ginneken, Grave, Halsteren, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Loon op Zand, Made, Mogen, Nieuwknik, Oirschot, Oosterhout, Oss, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Ravestein, Rosendaal, Rijsbergen, Standaardbuiten, Steenbergen, Tilburg, Veghel, Vijmen, Vucht, Waalwijk, Woensel, Wouw, Zevenbergen en Zundert.

Gelderland: 32 gemeenten met bewaar- of kleine kinderscholen: Aalten, Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, *Zalt-Bommel*, Culemborg, Doesburg, Doetinchem, Driel, Druten, Elst, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Lochem, Millingen, Nijmegen, Renkum, Rhoden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Winterswijk, Wisch, Wijchen, Zevenaar en Zutphen.

Zuidholland: 42 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Aarlanderveen, Alphen, Berkel, Boskoop, Brielle, *Delfshaven*, Delft, *Dordrecht*, *Gorinchem*, Gouda, 's Graven-deel, 's Gravenhage, 's Gravesande, *Hardinxveld*, Hillegersberg, Hillegom, *Katwijk*, *Kra-lingen*, Leerdam, Loiden, Loosduinen, *Maastuis*, Middelharnis, Monster, Noordwijk, Oegstgeest, Oudewater, *Overschie*, Rotterdam, Rijswijk, Schiedam, Schoonhoven, Som-melsdijk, Vlaardingcn, Voorburg, Voorschoten, Wassenaar, Wateringen, Woerden, IJsselmonde, Zwammerdam en *Zwijndrecht*.

Noordholland: 24 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Alkmaar, Benne-broek, Broek in Waterland, Edam, Egmond aan Zee, *Enkhuizen*, Haarlem, Heemstede, Helder, *Hilversum*, Hoorn, *Koog aan de Zaan*, Medemblik, Monnikendam, Nieuwe Niedorp, Nieuwer Amstel, Purmerend, Schagen, Sloten, Velzen, Weesp, Zaandam, *Zaandijk* en *Zandvoort*.

Zeeland: 11 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: *Middelburg*, Vlissingen, Westkapelle, Wissekerke, Zierikzee, *Tholen*, *Goos*, Wilhelminalorp, Aardenburg, Sluis en Hulst.

Utrecht: 20 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Amerongen, Amersfoort, *Baarn*, *de Bilt*, Breukelen Nijenrode, Breukelen St. Pieters, Driebergen, Loenen, Maarssen, Maarsseveen, Maartensdijk, Montfoort, Renswoude, Rijsenburg, *Utrecht*, Voenendaal, Vreeland, Wijk bij Duurstede, Zeyst en Zuylcn.

Friesland: 19 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: *het Bildt*, Bolsward en Dok-kum, *Ferwerdadeel*, *Franeker*, Harlingen, Haskerland, *Idaarderadeel*, *Kollumerland en Nieuw Krúsland*, *Leeuwarden*, *Leeuwarderadeel*, Lemsterland, Menaldumadeel, Opster-land, Schoterland, *Smalingerland*, *Sneek*, Westdongeradeel en *Wonseradeel*.

Overijssel: 11 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Almelo, *Deventer*, *Enschede*, *Genemuiden*, Goor, *Kampen*, Oldenzaal, Ootmarssum, Raalte, Stad Vollenhove, en Zwolle.

Groningen: 4 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: *Groningen*, Hoogezand, *Oude Pekela* en Sappemeer.

Drenthe: 2 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Hoogeveen en Meppel.

Limburg: 13 gemeenten met bewaar- of kleine-kinderscholen: Gennep, Gronsveld, Heel, Heer, Heerlen, Maastricht, Mook, Roermond, Sittard, Vaals, Venlo, Venray en Weert.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

THORBECKE.

BIJLAGE A.

OVERZIGT
VAN DE
COLLEGIEN,

GEDURENDE HET JAAR 1863—1864

BIJ DE
ONDSCHIEDENE FACULTEITEN DER HOOGESCHOLEN

TE
LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN

GEGEVEN.

FACULTEITEN.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Godgeleerdheid.	a. Kritisch onderzoek naar het Evangelie van Johannes,	J. H. Scholten,	54	a. Natuurlijke godgeleerdheid,	J
	b. Exegese van het N. V.,	J. J. Prins,	56	b. Geschiedenis der Schriften van het N. V.,	F
	c. Geschiedenis der boeken van het O. V.,	A. Kuenen,	55	c. Hermeneutiek der Schriften van het N. V.,	J
	d. Algemeene kerkgeschiedenis tot het jaar 313,	L. W. E. Rauwenhoff,	33	d. Exegese der Schriften van het N. V.,	
	e. Algemeene kerkgeschiedenis van 800—1517,	"	40	e. Kerkgeschiedenis,	I
	f. Christelijke zedekunde,	A. Kuenen,	55	f. Geschiedenis van het dogma der Christelijke kerk,	
	g. Christelijke dogmatiek,	J. H. Scholten,	57	g. Bijbelsche godgeleerdheid,	J
	h. Praktische godgeleerdheid,	J. J. Prins,	36	h. Christelijke dogmatiek,	
				i. Praktische godgeleerdheid,	
				k. Christelijke zedeleeer,	
				l. Oratorische oefeningen,	

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
J. J. Doedes,	44	a. Natuurlijke godgeleerdheid,	P. Hofstede de Groot,	20
B. ter Haar,	80	b. Encyclopaedie der godgeleerdheid,	L. G. Pareau,	17
J. J. Doedes,	81	c. Geschiedenis der boeken van het O. V.,	E. J. Diest Lorgion,	20
"	48	d. Bijbelsche hermeneutiek,	L. G. Pareau,	24
B. ter Haar,	60	e. Geschiedenis der boeken van het N. V.,	E. J. Diest Lorgion,	15
"	65	f. Exegese van het N. V.,	P. Hofstede de Groot,	17
J. J. van Oosterzoe,	64	g. Bijbelsche en kerkelijke godgeleerdheid,	E. J. Diest Lorgion,	18
"	60	h. Geschiedenis der Christelijke kerk,	P. Hofstede de Groot,	19
"	60	i. Christelijke dogmatiek,	"	21
B. ter Haar,	60	k. Christelijke zedekunde,	L. G. Pareau,	20
"		l. Praktische godgeleerdheid,	W. Munring,	19

FACULTEITEN.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	TE
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Regtegeerdheid.	a. Encyclopaedie van het regt,	J. de Wal,	67	a. Encyclopaedie van het regt,	B. J.
	b. Instituten,	J. E. Goudsmit,	62	b. Instituten,	
	c. Pandecten,	"	104	c. Pandecten,	
	d. Geschiedenis van het romeinsche regt,	"	54	d. Geschiedenis van het romeinsche regt,	
	e. Natuurregt,	H. Cock,	41	e. Natuurregt,	G.
	f. Burgerlijk regt,	R. van Boneval Faure,	69	f. Burgerlijk regt,	J. I.
	g. Burgerlijke regtsvordering,	"	50	g. Burgerlijke regtsvordering,	
	h. Handelsregt,	J. de Wal,	62	h. Handelsregt,	
	i. Staatsregt,	H. Cock,	67	i. Strafregt,	G.
	k. Volkenregt,	"	81	k. Strafvordering,	
	l. Staatshuishoudkunde,	S. Vissering,	76	l. Staats-, administratief- en volkenregt,	
	m. Statistiek,	"	75	m. Staatshuishoudkunde,	O.
	n. Staatkundige geschiedenis van Europa,	"	78	n. Statistiek,	
				o. Staatkundige geschiedenis,	

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
B. J. Lintelo de Geer,	35	a. Encyclopaedie van het regt,	J. H. Philipse,	12
"	38	b. Instituten,	"	16
"	36	c. Pandecten,	"	12
"	37	d. Geschiedenis van het romeinsche regt,	"	12
G. W. Vreede,	35	e. Naturregt,	B. J. Gratama,	13
J. H. Fruin,	36	f. Burgerlijk regt,	G. Diephuis,	13
"	35	g. Burgerlijke regtsvordering,	"	13
"	36	h. Handelsregt,	"	13
G. W. Vreede,	38	i. Strafregt,	B. J. Gratama,	22
"	38	k. Strafvordering,	"	22
"	39	l. Staatsregt,	B. D. H. Tellegen,	18
O. van Rees,	41	m. Staatshuishoudkunde,	"	13
"	44	n. Statistiek,	"	18
"	42			

FACULTEITEN.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.
Geneeskunde.	a. Ontleedkunde,	H. J. Halbertsma,	27	a. Ontleedkunde,
	b. Mikroskopische ontleedkunde,	J. A. Boogaard,	15	b. Ziektekunde,
	c. Pathologische ontleedkunde,	"	27	c. Woefelleer,
	d. Natuurkunde van den mensch,	H. J. Halbertsma,	27	d. Natuurkunde van den mensch,
	e. Algemeene ziekteleer,	J. M. Schrant,	29	e. Ziektekunde en geneesleer,
	f. Algemeene geneesleer,	G. C. B. Suringar,	11	f. Geneesmiddelleer.
	g. Bijzondere geneesleer,	"	9	g. Theoretische heekunde,
	h. Natuurlijke geschiedenis der geneesmiddelen,	"	11	h. Praktische heekunde,
	i. Geneesmiddelleer,	"	9	i. Verbandleer,
	k. Praktijk,	"	20	k. Oogheekunde,
	l. Geregteelike geneeskunde,	F. W. Krieger,		l. Theoretische verloskunde,
	m. Theoretische heekunde,	"	20	m. Ziekten van kraamvrouwen en kinderen,
	n. Praktische heekunde,	"	20	n. Praktische verloskunde,
	o. Oogziektekunde,	"	20	o. Geregteelike geneeskunde,
	p. Operatieve heekunde,	"	20	p. Genees-, heel- en verloskundige kliniek.
	q. Theoretische verloskunde,	A. E. Simon Thomas,	18	
	r. Verloskundige operatieleer,	"	18	
	s. Gynaccopathogic,	"	18	
	t. Microscopie,	J. A. Boogaard.	5	
	u. Genees-, heel- en verloskundige kliniek,			

TE UTRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.		
NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
W. Koster,	13	a. Ontleedkunde,	J. H. Janssen,	19
"	13	b. Ziektekundige ontleedkunde,	F. Z. Ermerins,	19
F. C. Donders,	18	c. Weefselleer,	"	19
"	22	d. Algemeene natuurkunde van den mensch,	J. van Deen,	19
G. J. Loncq,	12	e. Bijzondere " " " "	"	19
"	12	f. Algemeene ziekteleer,	F. Z. Ermerins,	19
L. C. van Goudoever,	13	g. Bijzondere geneesleer,	J. Baart de la Faille,	16
"	13	h. Ziekteleer der zenuwen,	J. van Deen,	19
"	13	i. Geneesmiddelleer,	"	19
F. C. Donders,	25	k. Praktijk,	J. Baart de la Faille.	16
L. C. van Goudoever,	13	l. Gerogtelijke geneeskunde,	"	26
"	13	m. Geneeskundige politie,	J. van Deen,	12
"	13	n. Heelkunde,	J. H. Jansen,	12
F. C. Donders.	91	o. Oogheelkunde,	"	12
"		p. Verloskunde,	J. Baart de la Faille.	12
		q. Genees- heel- en verloskundige kliniek.		

FACULTEITEN.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.
Wis- en natuurkundige wetenschappen.	a. Beginselen der wiskunde,	G. J. Verdam,	80	a. Beginselen der wiskunde,
	b. Algebra,	"	38	b. Stereometrie,
	c. Stereometrie en bolvormige drie- hoeksmeting,	"	38	c. Analytische meetkunde,
	d. Analytische meetkunde,	D. Bierens de Haan.	4	d. Differentiaal- en integraalrekening,
	e. Beschrijvende "	"	4	e. Theoretische sterrekunde,
	f. Differentiaalrekening,	"	4	f. Praktische sterrekunde,
	g. Beginselen der integraalrekening,	"	4	g. Proefondervindelijke natuurkunde,
	h. Gronden der theorie van complexe veranderlijke,	"	4	h. Analytische mechanica,
	i. Integraalrekening en mechanica,	G. J. Verdam,	4	i. Anorganische scheikunde,
	k. Hoogere deelen der integraalre- kening en mechanica,	"	1	k. Organische "
	l. Populaire sterrekunde,	F. Kaiser,	23	l. Praktische "
	m. Wiskundige sterrekunde,	"	4	m. Natuurlijke geschiedenis van het dierenrijk,
	n. Theoretische sterrekunde,	"	7	n. Vergelijkende ontleedkunde,
	o. Praktische sterrekunde,	"	9	o. Algemeene kruidkunde,
	p. Proefondervindelijke natuurkunde,	P. L. Rijke,	48	p. Palaeontologie des plantenrijks,
	q. Uitvoeriger behandeling van som- mige hoofdstukken der natuur- kunde,	"	37	q. Geologie en mineralogie,
	r. Wiskundige natuurkunde,	"	7	
	s. Meteorologie,	"	35	
	t. Anorganische scheikunde,	A. H. van der Boon Mesch,	33	
	u. Organische "	"	34	
	v. Pharmacie,	"	22	
	w. Physiologische scheikunde,	"	16	
	x. Zoölogie,	J. van der Hoeven,	58	
	y. Geologie en mineralogie,	"	4	
z. Anthropologie,	"	13		
aa. Algemeene kruidkunde,	W. F. R. Suringar,	92		
bb. Natuurlijke familien van het plan- tenrijk,	"	33		
cc. Technische scheikunde,	A. H. van der Boon Mesch,			
dd. Landhuishoudkunde,	"			

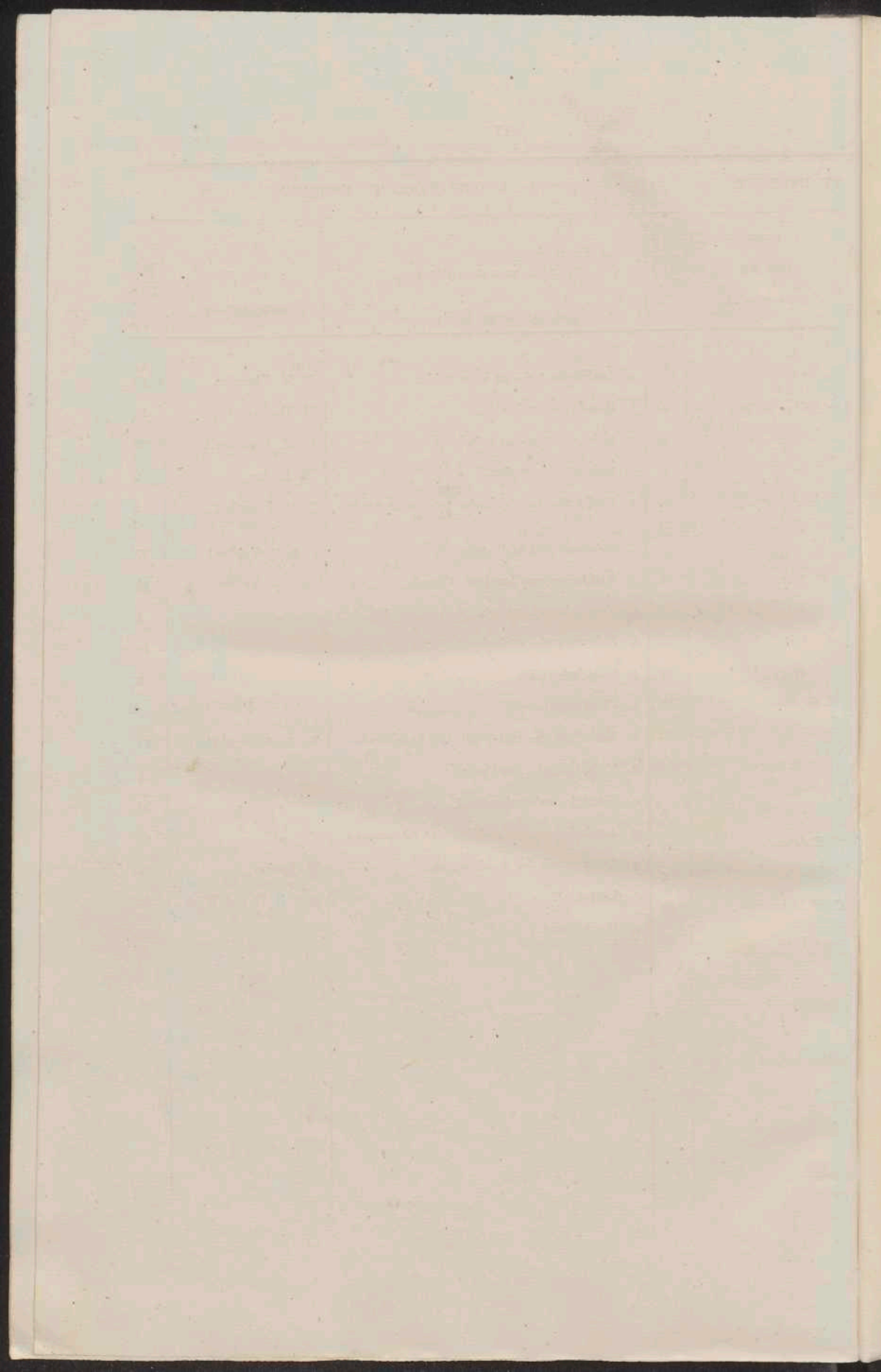
TE UTRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.			
NAAM VAN DEN HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	
C. H. D. Buys Ballot,	63	a. Beginselen der wiskunde,	J. W. Ermerins,	26	
"	21	b. Stereometrie en bolvormige driehoeksmeting,	W. A. Enschedé,	28	
"	9	c. Algebra en beginselen der analytische meetkunde,	"	11	
"	6	d. Differentiaalrekening,	"	3	
M. Hoek,	15	e. Integraalrekening,	"	1	
"		f. Analytische mechanica,	"	1	
R. van Rees,	40	g. Beginselen der sterrekunde,	"	8	
"	6	h. Anorganische scheikunde,	P. J. van Kerckhoff,	25	
G. J. Mulder,	30	i. Organische "	"	12	
"	30	k. Pharmaceutische "	"	29	
"	30	l. Technologische "	"		
P. Harting,	28	m. Dierkunde,	Cl. Mulder,	23	
"	14	n. Vergelijkende ontleedkunde,	"	21	
F. A. W. Miquel,	31	o. Beginselen der kruidkunde,	H. C. van Hall,	24	
"	6	p. Toegepaste kruidkunde.	"	23	
"	16				

FACULTEITEN.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	
	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	
Besplegende wijsbegeerte en letteren.	a. Latijnsche taal- en letterkunde,	W. G. Pluygers,	98	a. Latijnsche taal- en letterkunde,	
	b. Ars metrica,	C. G. Cobet,		b. Romeinsche oudheden,	
	c. Romeinsche oudheden,	"	62	c. Grieksche taal- en letterkunde,	
	d. Grieksche taal- en letterkunde,	"	100	d. Grieksche oudheden,	
	e. Grieksche oudheden,	W. G. Pluygers,	11	e. Hebreeuwsche taal- en letterkunde,	
	f. Palaeographie,	C. G. Cobet,		f. Inleiding tot de schriften van het O. V.,	
	g. Hebreeuwsche taalkunde,	A. Rutgers,	25	g. Uitlegkunde van het O. V.,	
	h. Uitlegkunde van het O. V.,	"	50	h. Cursorisch collegie van het O. V.,	
	i. Cursorisch collegie van het O. V.,	"	19	i. Hebreeuwsche oudheden,	
	k. Hebreeuwsche oudheden,	"	25	k. Semitische talen,	
	l. Semitische talen,	R. P. A. Dozy,	12	l. Nederlandsche taal en stijl,	
	m. Sanskrit,	A. Rutgers,	2	m. Geschiedenis des vaderlands,	
	n. Nederlandsche taal- en letterkunde,	M. de Vries,	103	n. Geschiedenis der middeleeuwen en der Grieken,	
	o. Middel Nederlandsche taal- en letterkunde,	"	31	o. Grieksche historiographie,	
	p. Letterkunde der 17de eeuw,	"	14	p. Paedagogiek,	
	p. Gothische taal,	"	3	q. Geschiedenis der oude wijsbegeerte,	
	r. Oude geschiedenis,	C. G. Cobet,		r. Logica,	
	s. Algemeene geschiedenis,	R. P. A. Dozy,	76	s. Metaphysica,	
	t. Vaderlandsche geschiedenis,	R. Fruin,	49		
	u. Geschiedenis der Staatsinstellingen,	"	12		
v. Paedagogiek,	C. G. Cobet,				
w. Logica,	J. H. Stoffken,	82			
x. Metaphysica,	"	27			

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN

NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM van den HOOGLEERAAR.	Getal toehoorders.
S. Karsten,	115	a. Latijnsche taal- en letterkunde,	C. M. Francken,	37
J. A. C. Rovers,	55	b. Romeinsche oudheden,	W. Hecker,	12
S. Karsten,	115	c. Grieksche taal- en letterkunde,	C. M. Francken,	37
"	11	d. Grieksche oudheden,	W. Hecker,	5
H. C. Millies,	55	e. Latijnsche en Grieksche taal voor meergevorderden,	C. M. Francken,	5
"	47	f. Hebreuwsche taalkunde,	J. J. P. Valetou,	17
"	86	g. Verklaring van het boek Genesis,	"	15
"	17	h. Verklaring van Jesaja, Jeremia en Job,	"	3
"	54	i. Hebreuwsche oudheden,	"	14
"	16	k. Semitische talen,	"	8
W. G. Brill,	89	l. Chrestomatie,	"	1
"	36	m. Nederlandsche taal-, stijl- en letterkunde,	W. J. A. Jonckbloet,	22
J. A. C. Rovers,	104	n. Vaderlandsche geschiedenis,	"	8
"	5	o. Uiterlijke welsprekendheid,	"	54
S. Karsten,	10	p. Aesthetica naar aanleiding van Shakespeare,	"	12
"	6	q. Geschiedenis der middeleeuwen,	W. Hecker,	24
C. W. Opzoomer,	88	r. Logica,	B. C. H. K. v. d. Wijck,	34
"	28	s. Metaphysica,	"	10

INHOUD.

	Bladz.
Inleiding	1
Hoogescholen te Leiden, Utrecht en Groningen.	
§ 1. Collegien van curatoren	2
§ 2. Personeel der hoogleraren	2
§ 3. Beschouwingen over het onderwijs	
<i>a.</i> Faculteit der godgeleerdheid	2
<i>b.</i> Faculteit der regtsgeleerdheid.	3
<i>c.</i> Faculteit der geneeskunde.	4
<i>d.</i> Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen.	5
<i>e.</i> Faculteit der wijsbegeerte en letteren	6
§ 4. Studenten	7
§ 5. Hulpmiddelen van het onderwijs	9
Athenaeum te Amsterdam	12
Athenaeum te Deventer	14
Latijnsche scholen en gymnasien.	
§ 1. Algemeen overzicht	14
§ 2. Latijnsche scholen	18
§ 3. Voorloopig erkende gymnasien.	19
§ 4. Definitief erkende gymnasien	19
Middelbaar onderwijs.	
§ 1. Aanvankelijke uitvoering der wet	21

	Bladz.
§ 2. Koninklijke Akademie te Delft	25
§ 3. Landhuishoudkundige school te Groningen	28
§ 4. Inrigting voor onderwijs in koophandel en nijverheid te Amsterdam	28
§ 5. Scholen voor de zeevaart	29
§ 6. Gestichten voor doofstommen en blinden	30
§ 7. Klinische scholen	31
§ 8. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen	35
§ 9. Rijksveeartsenijschool	36
Onderwijs bij de land- en zeemagt.	
§ 1. Koninklijke Militaire Akademie	37
§ 2. Instructie-bataillon	38
§ 3. Artillerie-instructie-compagnie	40
§ 4. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen	41
§ 5. Scholen bij de corpsen	41
§ 6. Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord	44
§ 7. Opleiding van kadets bij het corps mariniers te Amsterdam	44
§ 8. Opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Vlissingen	45
§ 9. Opleiding van stuurmansleerlingen en jongens aan boord van het wachtschip te Amsterdam.	
a. Stuurmansleerlingen	45
b. Jongens	45
§ 10. Opleiding van machinistleerlingen aan boord van het wachtschip te Hellevoetsluis	45
§ 11. Rijkskweekschool voor militaire geneeskundigen	46
§ 12. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost-Indie	47
Lager onderwijs.	
§ 1. Getal en aard der scholen	48
§ 2. Onderwijzend personeel	51
§ 3. Getal der leerlingen	55
§ 4. Omvang en toestand van het lager onderwijs	78
§ 5. Kosten van het openbaar lager onderwijs	80
§ 6. Schoolgelden	91
§ 7. Subsidien van het Rijk en de provincien, krachtens art. 36 der wet	94

	Bladz.
§ 8. Inkomsten van onderwijzers	99
§ 9. Pensioenen van onderwijzers	103
§ 10. Schoollocalen, schoolmeubelen enz.	105
§ 11. Benoeming, schorsing en ontslag van openbare onderwijzers	106
§ 12. Opleiding van onderwijzers.	
<i>a.</i> Rijkskweekscholen	109
<i>b.</i> Normaallessen	111
<i>c.</i> Opleiding aan de lagere scholen volgens art. 12, 2de lid	112
<i>d.</i> Opleiding van onderwijzeressen	113
<i>e.</i> Inrigtingen van bijzonderen aard	115
<i>f.</i> Onderwijzersgezelschappen	116
<i>g.</i> Algemeen overzicht der kosten	116
§ 13. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	118
§ 14. Toezigt op het lager onderwijs	124
§ 15. Verder voortgezet lager onderwijs in levende talen, wis- en natuurkunde	128
Onderwijs in de gevangenissen	132
Bewaarscholen	132

BIJLAGE.

Overzicht van de collegien gedurende het jaar 1863—1864 bij de onderscheidene faculteiten der hoogeschoolen te Leiden, Utrecht en Groningen gehouden.

